

Rusland en zijn relatie met Syrië: de communistische en post-communistische periode in vergelijkend perspectief

Bram Speekenbrink
4041089

*Bashar al-Assad (links) en Vladimir Poetin (rechts) tijdens Assads eerste bezoek aan Moskou in januari 2005.

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Syrië en de Sovjet-Unie: Arabisch Nationalisme versus Communisme	
De Ottomanen en Fransen	6
De communisten en de Arabische wereld	7
De onrustige jaren in Syrië (1945-1970)	8
De Sovjet-Unie en zijn zoektocht naar een nieuwe relatie met de Arabische wereld (1945-1970)	11
Van communistische naar islamitische solidariteit	14
De Koude Oorlog en de strijd om de Derde Wereld	16
Het einde van een moeizame relatie	19
Poetins Rusland en Assads Syrië: Stabiliteit versus Democratie	
Een moeizame start	22
Rusland neemt afstand van het Westen	25
De Primakov-doctrine en de geboorte van het misverstand	28
De siloviki en het nostalgisch verlangen naar sovjetmacht	34
Poetins buitenlandbeleid: De zoektocht naar een nieuwe machtsbasis	38
Rusland en het Westen: De angst voor opkomend nationalisme	42
Syrië onder Bashar al-Assad	46
De koudere oorlog	49
Conclusie	51
Literatuurlijst	53

Inleiding

De titel van deze scriptie introduceert een ambitieus plan om de relatie tussen de twee landen die al decennia lang bestaat onder de loep te nemen. Het huidige conflict in Syrië en de verslechterde relatie tussen Rusland en het Westen zorgen voor een ogenschijnlijke parallel met de Koude Oorlog van de vorige eeuw. Het is dit gegeven dat bij mij de aanleiding vormde om tot dit onderzoek te komen. Het duidelijk krijgen welke oorzaken aan deze ogenschijnlijke parallel ten grondslag liggen is de belangrijkste doelstelling. Het uitgangspunt is om bij het bereiken van deze doelstelling een verklaring te geven voor de aanhoudende steun van Rusland aan het Assad-regime in Syrië. In mijn optiek is de historische verbinding tussen beide landen een belangrijk onderdeel, mede ook omdat hier in het Westen weinig rekening mee wordt gehouden. De werkwijze om tot deze verklaring te komen vind zijn basis in de verdeling in twee hoofdstukken, waarbij elk tijdvak een eigen hoofdstuk toebedeeld krijgt. De breedte van het onderwerp roept een groot aantal vragen op en het is mede hierom ook zeer belangrijk de afbakening van het onderwerp aan het begin duidelijk te maken. De kerntaak rust in de beantwoording van de hoofdvraag die luidt in hoeverre er sprake is van continuïteit en/of verandering in de relatie tussen beide landen? In deze vraag ligt al meteen een probleem verscholen dat voor een historicus vervelend is, namelijk de dominante rol van de actualiteit. De oplossing voor dit probleem heb ik vooral gezocht in het mij zoveel mogelijk weerhouden van het geven van voorspellende toekomstbeelden. De vraag hoe vergelijkbaar de periodes zijn speelt ook een belangrijke rol. De focus ligt in de scriptie vooral op de Sovjet-Unie/Rusland en zal daarom de meeste ruimte in beslag nemen.

De noodzaak voor dit onderzoek vindt zich vooral in de constatering dat de perceptie in het Westen (VS en de Europese Unie) van het huidige Russische buitenlandbeleid weinig oog schijnt te hebben voor de historische verbindingen en ervaringen van het Russische volk en haar binnenlandse problematiek. Termen als 'managed democracy' en 'vertical line of power' worden in Westerse studies veelvuldig gebruikt, en onmiskenbaar met een negatieve interpretatie. Dit leidt tot een onvermijdelijk conflict met de leiders van nu - Vladimir Poetin (Rusland) en Bashar al-Assad (Syrië) - die in hun hervormingsdrang tijdens de eerste jaren '00 het voor hun land unieke proces naar democratisering benadrukten. Dat dit unieke karakter een grotere mate van autoritarisme betekende is in het Westen moeilijk te begrijpen. Het morele aspect dat hierbinnen een belangrijke rol speelt zorgt voor een gepolitiseerde discussie die in deze scriptie zoveel mogelijk vermeden wordt. Het doel is vooral via een historische vergelijking en analyse te komen tot een verklaring voor deze hang naar autoritarisme en de mate van verbinding die tussen beide landen wordt uitgedragen.

In het eerste hoofdstuk van deze scriptie wordt de communistische periode behandeld. De nadruk in dit hoofdstuk ligt vooral op Syrië en de inrichting van de staat onder het bewind van Hafiz al-Assad. Hafiz al-Assad, de vader van Bashar al-Assad, regeerde van 1970 tot aan zijn dood in 2000. De Arabischsocialistische Ba'ath partij waar Hafiz onderdeel van was zou zijn gevolgde politiek beïnvloeden en de brug naar samenwerking met de Sovjet-Unie vormen. Het Arabisch nationalisme dat voor de in 1947 opgerichte partij het belangrijkste speerpunt was zou de relatie met de Sovjet-Unie bemoeilijken. Hafiz zou echter na een aantal drastische ingrepen in de Ba'ath partij vooral zijn eigen koers varen en een autocratisch bewind vestigen. Dit bemoeilijkte de relatie met de Sovjet-Unie verder omdat zij het liefst met een sterk verenigde Ba'ath partij zaken wilde doen. De groeiende conflicten tussen de verschillende Arabische mogendheden waren een doorn in het oog van de Sovjet-Unie die hoog wilde inzetten op de Arabische wereld, vooral ook door het succes van de Amerikanen op het Zuid-Amerikaanse continent.

In het tweede hoofdstuk, waarin de postcommunistische periode wordt behandeld, staat vooral de interne structurele verandering van Rusland centraal. Rusland die gedurende de Sovjet-Unie de machtigste Sovjetrepubliek vormde, moest in één klap omgaan met een verlies van gebieden die zij zich eigen hadden gemaakt. De machtsverhouding tussen centrum en periferie moest opnieuw worden opgebouwd en geconsolideerd. Deze binnenlandse problematiek had grote gevolgen voor de methode waarmee de Russen het buitenland gingen benaderen. De mislukking

van de Commonwealth of Independent States (CIS) - wat een organisatie moest worden waarbinnen de voormalige Sovjetrepublieken vergaand zouden samenwerken - legde de problematiek bloot die tussen centrum en periferie bestond. Naast de geografische verandering was de verandering van ideologische inslag even abrupt en traumatisch te noemen. Zowel Syrië als Rusland kregen in de jaren '90 te maken met een vergaande liberalisering van de staatseconomie. Hoewel de politieke gevolgen van deze liberalisering in beide landen aanwezig waren, waren deze vooral in Rusland het ingrijpendst. President Boris Jeltsin, die in de jaren '90 leiding zou geven aan Rusland, kwam steeds meer onder invloed te staan van een groep Russen die in de geprivatiseerde markt hun persoonlijke rijkdom tot grote hoogte hadden laten stijgen. Het zou deze groep oligarchen worden die in de jaren '00 het zwaarst onder vuur kwamen te liggen van Poetins beleid om de macht van de staat weer te herstellen. In tegenstelling tot Jeltsin wist Hafiz al-Assad de teugels van de macht gedurende de jaren '90 ondanks de liberalisering stevig in handen te houden. Het groeiende verschil tussen arm en rijk dat de liberalisering veroorzaakte zou echter een belangrijke voedingsbodem vormen voor de sociale onrust waar zijn zoon Bashar in de jaren '00 onvoldoende op wist te reageren. Waar in de jaren '90 de ogen van Jeltsin vooral waren gericht op het Westen en daarmee de relatie met Syrië vrijwel tot stilstand kwam, was het Poetin die de relatie vanaf zijn tweede presidentstermijn langzaam uit de ijskast haalde.

De gebruikte literatuur in dit onderzoek is uitsluitend van objectief academisch niveau zoals dat een eis is van gedegen onderzoek. Hoewel dit vooral voor het eerste hoofdstuk gold is het belangrijk te vermelden dat dit voor het tweede hoofdstuk problematischer was. De positie ingenomen door een auteur betreffende de legitimiteit van een gevolgd beleid, binnen bijvoorbeeld het onderwerp Poetin en de oligarchen, bepaalde in sterke mate de genoemde en niet genoemde feiten. Poetins strijd tegen de wijdverspreide corruptie ontstaan in de jaren '90 kan legitiemer overkomen doordat een auteur de gerechtelijke dwalingen in de processen niet vermeldt. Andersom kunnen deze gerechtelijke dwalingen of andere vormen van autoritair gedrag zwaarder worden voorgesteld door het niveau van corruptie bij de oligarchen weg te laten of te bagatelliseren. Om deze literatuur niet te gebruiken leek mij zonde, aangezien deze tweestrijd het onderwerp van de scriptie extra interessant maakt. In het geval van deze tweestrijd wordt in het tweede hoofdstuk beide zijden genoemd en waar nodig genuanceerd. Door de doelstelling beide periodes met elkaar te vergelijken is er in deze scriptie veel gebruik gemaakt van primaire en contemporaine bronnen. Deze keuze heb ik vooral gemaakt omdat deze bronnen meer dan overzichtswerken de onaangetaste realiteit van de toenmalige actualiteit tonen. Hierdoor wordt in mijn optiek een vergelijkend perspectief betrouwbaarder en beter te beargumenteren. Zo heb ik veelvuldig gebruik gemaakt van kranten en publicaties van direct betrokkenen. Zoals bijvoorbeeld van Khalid Bakdash die vanaf 1936 leiding gaf aan de Syrisch communistische partij. Of van Khalid al-Fahrum die als PLO-lid (Palestijnse bevrijdingsorganisatie) over zijn ontmoeting met Hafiz al-Assad in 1963 schreef. In het tweede hoofdstuk heb ik Vladimir Poetin en Bashar al-Assad op enkele momenten zelf het woord laten voren. Bashars uitingen in interviews betreffende zijn passie voor computers en ICT tonen in zijn directe vorm een verklaring voor zijn moderniseringscampagne. Poetin komt aan het woord doormiddel van het door hem geschreven artikel 'The Ethnicity Issue' dat op 23 januari 2012 verscheen in de Russische krant Nezavisimaja Gazeta. Dit artikel toont beter dan welk overzichtswerk de binnenlandse problematiek rond het Russisch nationalisme en zijn verschillende vormen.

Het gebruik van secundaire bronnen is echter cruciaal om het vergelijkend perspectief compleet te maken. Professor Raymond Hinnebusch's uitgebreide overzichtswerk over het economische beleid van Hafiz al-Assad scheidt de noodzakelijke achtergrond voor de in de primaire bronnen uitgesproken ideeën en gevoelens. Deze rol vertolkt Professor Mark N. Katz in het tweede hoofdstuk betreffende Poetins buitenlandbeleid. Het uitgangspunt om tot een verklaring te komen voor Ruslands aanhoudende steun richting Syrië vraagt om nog een tweede groep secundaire bronnen die in hun objectiviteit ten opzichte van historici als Hinnebusch en Katz soms tekort schieten. Het gaat hierom auteurs uit Rusland, Arabische landen, Amerika en Europa die met een duidelijk doel voor ogen schrijven en daarmee tegengestelde feiten nauwelijks erkennen. De

discussie die ontstaat in het tweede hoofdstuk tussen de auteurs Yemelyanenko en Mikheyev betreffende de positieve en negatieve gevolgen van het federale beleid ten opzichte van de oligarchen is hier een voorbeeld van. Ondanks dat de objectiviteit in het gedrang komt verschaffen deze bronnen mits ze in discussie met elkaar gebracht worden een noodzakelijke verdieping van het vergelijkend perspectief.

Syrië en de Sovjet-Unie: Arabisch nationalisme versus Communisme

Ruslands positie in het huidige Syrische conflict is in veel opzichten een continuering van het beleid dat de Sovjet-Unie in de vorige eeuw ten opzichte van de Arabische wereld voerde. Mede hierdoor is het voor de beantwoording van de hoofdvraag in deze scriptie van belang de historische achtergrond duidelijk te krijgen. In dit hoofdstuk zal op chronologische wijze de geschiedenis van Syrië en Rusland behandeld worden en waar noodzakelijk met elkaar in contact gebracht worden. De Koude Oorlog die de wereldpolitiek van na 1945 zou bepalen vormde de basis voor het ontstaan van de relatie tussen beide landen. Het anti-imperialistisch gedachtegoed dat voor de Sovjet-Unie het speerpunt vormde in de strijd tegen het kapitalisme vond vruchtbare grond in Syrië. Toch zal blijken dat deze vruchtbare grond niet in de gehele Arabische wereld te vinden was en de verschillen zouden een eenduidige sovjetstrategie in de weg staan. De komst van de Assad-dynastie in 1970 liep grotendeels synchroon met een vernieuwing in de sovjetstrategie waarin de communistische ideologie plaatsmaakte voor een pragmatisch beleid van economische en militaire samenwerking met de Arabische wereld. De sektarische verschillen binnen de aan de Sovjet-Unie loyale Arabische landen zouden in combinatie met het voortschrijdende Arabisch-Israëliësch conflict het succes van dit pragmatisch beleid in de weg staan. Het communisme van de Sovjet-Unie en het nationalisme van de Arabische wereld werd met een gedeeld anti-imperialistisch gedachtegoed verbonden, maar of deze bindende factor sterk genoeg was zal in dit hoofdstuk blijken.

De Ottomanen en Fransen

Dat Hafiz al-Assad tussen 1970 en 2000 zonder grote noemenswaardige opstanden kon regeren vindt zijn oorzaak voor een groot gedeelte in de uiterst instabiele situatie tussen 1945 en 1970. De Fransen, die het gebied na de Eerste Wereldoorlog vanaf 1920 als mandaatgebied hadden geregeerd, hadden een gefragmenteerd land gecreëerd. Hier lagen vier oorzaken aan ten grondslag. Ten eerste werd er al voor de ineenstorting van het Ottomaanse rijk in 1918 door de overwinnende landen Frankrijk, Engeland en Rusland elk een religieuze minderheidsgroep bevoordeeld en beschermd.¹ De Fransen namen de Maronitische christenen uit Libanon onder hun hoede, de Russen de Grieks orthodoxe christenen en de Engelsen de Druzen en Joden.² Deze ondersteuning versterkte de positie van deze minderheden en zorgde daarbij voor een groeiende animositeit tegenover de regerende Ottomaanse klasse die soennitische moslims waren. Hiertegenover stond dat de soennitische meerderheid en de Ottomaanse regering deze groepen steeds meer ging zien als Europese spionnen die de Islamitische gemeenschap ten gronde wilden richten.³ Ten tweede werd er door de Fransen tijdens hun mandaatperiode bewust voor gekozen sektarische sentimenten te versterken met als doel de opkomst van Arabisch nationalisme tegen te gaan. Sektarische minderheidsgroepen kregen autonoom bestuur binnen het Franse mandaatgebied in de gebieden waar ze een meerderheid vormden. Zo werd bijvoorbeeld het Latakia gebied onder Alawitisch bestuur geplaatst, het gebied Jabal al-Duruz aan de Druzen gegeven en kregen de Koerden dan wel niet autonomie in het noorden, maar toch werden zij door de Fransen bestuurlijk voorgetrokken.⁴ Ten derde werd er door de Fransen een methode van verdeel en heers binnen het militair rekruteringsstelsel gehanteerd. Zo werden er aparte militaire eenheden opgesteld voor Alawieten, Koerden, Druzen, Tsjerkessen en andere minderheden. Deze eenheden werden door de Fransen veel gebruikt in de bestrijding van lokale opstanden waardoor de afkeer tegen de minderheden bij de

1 Nikolaos van Dam, *The struggle for power in Syria: Sectarianism, Regionalism and Tribalism in politics, 1961-1978*, (Croom Helm Ltd, 1979), p. 17.

2 Idem, p. 17.

3 Albert Hourani, *Minorities in the Arab World*, (AMS Press, 1982), p. 24.

4 Nikolaos van Dam, *The struggle for power in Syria: Sectarianism, Regionalism and Tribalism in politics, 1961-1978*, (Croom Helm Ltd, 1979), p. 18.

soennitische meerderheid groeide. De Fransen gingen zelfs zo ver dat ze binnen een minderheidsgroep het ene stamhoofd uitspeelden tegenover de ander.⁵ Ten vierde was er sprake van een algeheel minderwaardigheidscomplex binnen de Syrische gemeenschap. Zoals Jacques Weulersse het in 1946 observeerde: "... a collective and pathological susceptibility which makes each gesture by the neighbouring community appear a menace or challenge to one's own [community], and which unifies each collectivity in its entirety at least outrage committed against any one of its members."⁶

De begunstiging van de minderheden door de Europese mogendheden kwam de stabiliteit van het naoorlogse Syrië zeker niet ten goede, maar zij was zeker niet de enige oorzaak. De machtsstructuur van de Ottomanen begon vanaf het begin van de 20ste eeuw serieuze scheuren te vertonen. Het Turks nationalisme groeide door de steeds minder kapitaalkrachtige Ottomaanse staat.⁷ Dit resulteerde in een significante groei van Turkse invloed vanaf 1908 in de bestuurlijke instituties van het Ottomaanse rijk. Deze vorm van 'Turkification' zoals het wordt genoemd was bijvoorbeeld goed zichtbaar bij het 'Committee of Union and Progress' (CUP), waar vrijwel alle Arabische leden werden vervangen door Turken vanaf 1908.⁸ De verzwakte Ottomaanse staat zorgde voor een groeiende macht bij lokale elites die steeds minder de behoefte voelden geld aan Istanboel af te dragen. Deze algehele trend van decentralisatie creëerde de voedingsbodem voor de sektarische problematiek die de regio tot op heden zou teisteren.

De communisten en de Arabische wereld

In de wereld van voor 1945 werd door de vroege communisten als Marx, Engels en Lenin verrassend genoeg weinig interesse getoond voor de islamitische wereld. De analyse van Marx over India is veelzeggend: "A country not only divided between Mohammedan and Hindu, but between tribe and tribe, between caste and caste; a society whose framework was based on a sort of equilibrium resulting from a general repulsion and constitutional exclusiveness between all its members. Such a country and such a society, were they not the predestined prey of conquest? India, then, could not escape the fate of being conquered, and the whole of her past history, if it be anything, is the history of the successive conquests she has undergone... The question therefore is not whether the English had a right to conquer India, but whether we are to prefer India conquered by the Turk, by the Persian, by the Russian to India conquered by the Briton."⁹ De woorden van Marx tonen op paradoxale wijze een argumentatie voor het Westerse beschavingsoffensief dat de drijvende kracht was achter het kolonialisme van de 19e eeuw. Als verkondiger van de wereldrevolutie is Marx verrassend Europees georiënteerd.

Lenin en andere communisten – vooral Franse en Nederlandse communisten – volgden de trend ingezet door Marx.¹⁰ Hoewel ze tussen 1908-1911 enige interesse toonden voor de communistische beweging in Iran was dit vooral gemotiveerd vanuit het doel om het Brits en Russisch imperialisme te verzwakken.¹¹ De constitutionele crisis in Iran tussen 1905-1909 had haar uitermate gevoelig gemaakt voor buitenlandse politieke druk.¹² Een uitgelezen kans dus voor Lenin om de revolutie te starten. Er zijn echter geen aanwijzingen dat Lenin pogingen heeft ondernomen de Arabische communisten te helpen in het ontvouwen van de revolutie, de implicaties van de Islam op de politiek van deze regio werden simpelweg genegeerd. Na de Eerste Wereldoorlog veranderde

5 Munir Mushabik Mousa, "Etude sociologique des 'Alouites ou Nousairis'", IN: *These principale pour le doctorat d'etat*, (Parijs, 1958) pp. 924-926.

6 Jacques Weulersse, *Paysans de Syrie et du Proche Orient*, (Parijs, 1946), p. 77. vertaling Nikolaos van Dam, p.18.

7 Halil Inalcik en Donald Quataert, *An economic and social history of the Ottoman Empire, 1300-1914*, (Cambridge University Press, 1994), pp. 770-773.

8 Rashid Khalidi, *The origins of Arab nationalism*, (Columbia University Press, 1991), p. 54.

9 Karl Marx, "The future results of the British rule in India", op. cit., augustus 1853, IN: Ian Cummins, *Marx, Engels and National Movements*, (New York: St. Martin's Press, 1980), p. 70.

10 Alexandre Bennigsen, Paul B. Henze, George K. Tanham en S. Enders Wimbush, *Soviet strategy and Islam*, (MacMillan, 1989), p. 7.

11 Idem, p.7.

12 Sepehr Zabih, *The communist movement in Iran*, (University of California Press, 1966), p.1.

deze opvatting van de communisten in Rusland niet. De pogingen van Mustafa Kemal (Ataturk) in het nieuwe Turkije de Islam en Bolsjewisme te verenigen kon op geen enkele steun rekenen uit Rusland.¹³

Lenins terughoudende positie tegenover de communistische bewegingen in de Arabische wereld is niet geheel onbegrijpelijk, zeker niet in de wereld van voor het einde van de Eerste Wereldoorlog. De situatie in Rusland zelf was tot 1920 nog uiterst instabiel en de grip van de Europese grootmachten op hun koloniën was nog sterk. De prioriteit lag in deze periode voor Lenin vooral in revolutie binnen Europa. Maar naast deze meer praktische redenen was misschien wel veel belangrijker het ongeloof bij Lenin dat de koloniën in de Arabische wereld ideologisch klaar waren voor de revolutie. Dit ongeloof werd in 1920 op twee momenten duidelijk. In juni 1920 stuurde Lenin ter voorbereiding van het tweede congres van de Communistische Internationale (Comintern) een voorlopige these in voor de beantwoording van het nationale en koloniale vraagstuk. Het belangrijke aan Lenins these is dat hij een onderscheid maakte tussen het proletariaat van de ontwikkelde landen en de onderworpen mensen in de kolonies. Zo stelde hij dat het karakter van de revolutie in de Derde Wereld toch vooral een burgerijnationaal element zou hebben en dat er alles aan gedaan moest worden het minieme proletarische element binnen de kolonies te begunstigen.¹⁴ Het tweede moment kwam in september 1920 toen in Baku het 'congres van de mensen van het Oosten' van de Comintern de volgende drie doelstellingen voor de Moslims verkondigde. 1: In opstand komen tegen Brits en Frans gezag. 2: Zich associëren met sovjet Rusland en de Bolsjewistische revolutie met de aspiratie om als inheemse bevolking onafhankelijkheid te verkrijgen. 3: Het infiltreren van bourgeoisnationalistische vrijheidsbewegingen door pro-Moskou communisten.¹⁵ Vooral het derde punt bevestigt het geringe vertrouwen van Lenin in het succesvol aan de macht komen van pro-Moskou communisten bij een eventuele succesvolle opstand tegen het koloniale gezag.

Concluderend waren de nationalistische elementen binnen de Derde Wereld voor Lenin te sterk aanwezig om succes te hebben en mede daarom werd de aandacht vooral op Europa gericht. De dood van Lenin op 24 januari 1924 en de komst van Josef Stalin zou een periode van verdere afzijdigheid richting de Arabische wereld inluiden.¹⁶ Door de burgeroorlog in Rusland tussen de Roden (communisten) en de Witten (monarchisten, republikeinen en socialisten), de opkomst van fascistische bewegingen in Europa in de jaren '30 en de Tweede Wereldoorlog verschoof de aandacht meer dan ooit weg van de Derde Wereld.

De onrustige jaren in Syrië (1945-1970)

Hafiz al-Assads regime vond in 1970 een warm welkom onder de bevolking. Het regime van voorganger Saleh Jadid was sterk naar Sovjetstijl opgezet en de staat controleerde alles tot in het kleinste detail. Hafiz kende echter een geheel eigen stijl die nog het best getypeerd kan worden als een hybride systeem. Dit systeem bestond uit het sovjet-etatisme van Jadid en het begunstigen van de onderste klasse in combinatie met het schenken van economische en politieke liberalisering aan de klassen die onder Jadid werden benadeeld.¹⁷ De Ba'ath structuur van de oude stempel die vol met communistische dogmatiek zat veranderde langzaam in een autocratische structuur waarbij elites rond Assad met belangrijke economische posten werden begunstigd. Deze situatie was niet uniek aan Syrië. In veel opzichten gebeurde hetzelfde in Libië, Egypte, Irak en Tunesië. Het feit dat juist in deze landen de Arabische Lente zich zo sterk manifesteerden kan niet als toevallig gezien worden. Wat voor Syrië en vooral Assad wel meer meespeelde dan bij de andere Arabische landen waren de trauma's van de Zesdaagse Oorlog met Israël waarbij Syrië stukken land had verloren. Het was voor Assad in 1970 duidelijk dat zonder nationale eenheid in Syrië een toekomstig conflict met

13 Paul Dumont, "L'Axe Moscou-Ankara – Les relations turco-sovietiques de 1919 a 1922", IN: *Cahiers du Monde Russe et Soviétique*, XVIII, 3, (1977), pp. 165-193.

14 Alvin Z. Rubinstein, *Moscow's Third World strategy*, (Princeton University Press, 1988), p. 16.

15 idem, p. 16.

16 Galia Golan, *Soviet policy in the Middle East: From World War Two to Gorbachev*, (Cambridge University Press, 1990), p. 140.

17 Patrick Seale, *Asad of Syria: The struggle for the Middle East*, (University of California Press, 1988), p. 169.

Israël nooit gewonnen kon worden.¹⁸ Het effect dat Israël op de Arabische regimes en dan met name op Jordanië, Syrië en Egypte had moet zeker niet onderschat worden. Het zorgde vanaf de start van Israëls bestaan voor een dominant aanwezige drijfveer om eenheid binnen de Arabische wereld te creëren.

Een belangrijke uiting hiervan was de oprichting van de Verenigde Arabische Republiek (VAR) in 1958 dat Egypte en Syrië tot één land maakte en onder leiding kwam van de Egyptische president Nasser. In 1961 zou de Republiek uiteen vallen omdat de Syrische machthebbers met weinig succes uit het vergelegen Caïro konden regeren. De komst van de VAR in 1958 maakte een eind aan een chaotische periode van democratie in Syrië.¹⁹ De zwaar bedongen onafhankelijkheid van Frankrijk in 1946 had Syrië veel land gekost en ontworpen het economische systeem dat was ontworpen rond het "Greater Syria" dat na 1946 niet meer bestond. De elites die waren ontstaan door de landverkoop aan het eind van het Ottomaanse rijk en de bloeiende handel tijdens de Tweede Wereldoorlog waren nu afgesneden van hun belangrijkste bronnen van inkomsten.²⁰ Deze elites waren Westers georiënteerd, hoog opgeleid en kenden een conservatief nationalistische grondslag. De elites die losjes verenigd waren in de Nationale en Volks partij wonnen de verkiezingen van 1949 vooral op basis van hun patriottische overwinning op de Fransen. Na de verkiezingen van 1949 was de democratie echter geen lang leven beschoren, want tot 1954 volgde een reeks van militaire coups. Veel gesponsord door Amerika overigens, die onder het mom van de Eisenhower-doctrine vanaf januari 1957 het tot officieel beleid maakte het communisme in het Midden-Oosten te bestrijden.²¹ Vanaf 1949 begon de Ba'ath partij zich met succes te manifesteren onder de boerenbevolking en de partij kreeg ook alle ruimte doordat de elites vooral in strijd met elkaar waren. De tweede en tevens laatste verkiezingen in 1954 zorgden voor een flinke winst van de Ba'ath partij. Hadden zij in 1949 nog maar 5 zetels van de 114, in 1954 waren ze gestegen naar 22. Indrukwekkender was de winst in Hama - de vierde grote stad in het westen van Syrië - waar de boerenoppositie 6 van de 7 vertegenwoordigers won. In 1949 waren nog 6 van de 7 vertegenwoordigers grootgrondbezitters.²² De fragmentatie van bestuur dat Syrië na 1949 zo had geplaagd werd echter ook na 1954 voortgezet. Dit kwam voornamelijk door de nog steeds grote aanwezigheid van onafhankelijke vertegenwoordigers in het parlement. Katarzyna Króowska van de Center for Strategic Research (SAM) verwoordde het pakkend: "A large number of independent Members of Parliament with unclear political affinities decried the weakness of the political party system – family, religion, or place of birth were the decisive factors in electing a representative, rather than a common ideology. With only a loose party discipline and large numbers of independents, the parliament's decisions were prone to variations. It became obvious that numerous nonallied MPs could play a powerful, but at the same time an unpredictable role in the Parliament."²³ De beslissing om in 1958 de VAR te creëren en daarmee het democratisch experiment in Syrië te beëindigen was grotendeels het gevolg van de genoemde fragmentatie en de dreiging van Israël. Arabische eenheid werd de eerste prioriteit.

De situatie in Syrië na haar vertrek uit de VAR was opnieuw chaotisch. De eerste coup in 1963 bracht de Ba'ath partij aan de macht, maar de Ba'ath partij bezat verre van een eenduidige ideologische grondslag. Ze bestond uit een verscheidenheid van rechts en links georiënteerde leden die vooral bij elkaar werd gehouden door een overkoepelend pan-Arabisch nationalistisch sausje. Hafiz al-Assad was hier een voorbeeld van. Toen Hafiz na de tweede coup van 1966 minister van defensie werd, bouwde hij zijn macht uit tot hij in 1970 Salah Jadid van de troon stootte. Khalid al-Fahum, een Palestijn die later voor de PLO (Palestijnse bevrijdingsorganisatie) zou gaan werken, ontmoette Hafiz in 1963 en concludeerde "Assad was certainly 'left' in hating the city bosses and there rural allies and made no bones about it. He sided unreservedly on the side of the peasantry of his home province. But he was clearly not a communist.". Fahum stelde verder nog dat "this Alawi

18 Patrick Seale, *Asad of Syria: The struggle for the Middle East*, (University of California Press, 1988), p. 172.

19 Idem, p. 172.

20 Katarzyna Króowska, *The fall of democracy in Syria*, (SAM, 2011), p. 85.

21 Patrick Seale, *The struggle for Syria: A study of post-war Arab politics*, (I.B. Tauris en Co Ltd., 1986), p. 290.

22 Katarzyna Króowska, *The fall of democracy in Syria*, (SAM, 2011), p. 85.

23 Idem, p. 85.

officer saw no difference between a Syrian and a Palestinian and seemed a committed Arab nationalist." ²⁴ Met het nationalisme van de Ba'ath partij konden de Russen weinig, maar desondanks werd de relatie na 1970 wel versterkt. Deze versterking vond vooral plaats op het gebied van militaire zaken. De Sovjet-Unie stuurde vanaf 1970 een flink aantal adviseurs die zich voor lange tijd in Syrië vestigden. Mede hierdoor is de aanwezigheid van Russen nog steeds groot in Syrië. Volgens de officiële cijfers zijn er op het moment zo'n 30.000 Russen (voornamelijk vrouwen en kinderen) in Syrië. ²⁵ Het hoge aantal vrouwen en kinderen geeft aan dat de Russen zich ook blijvend vestigden. Dit aantal is hoog in vergelijking met de aanwezigheid van Amerikanen en Europeanen en verklaart mede de Russische betrokkenheid met Syrië.

Het is belangrijk om te beseffen dat Hafiz al-Assad in 1970 een breed mandaat had voor het ontvouwen van zijn Syrië. De VAR was mislukt door bureaucratische onwerkbaarheid en de Ba'athist coup van 1963 mislukte door het onuitvoerbaar utopisme van Salah Jadid. Kortom, de mensen in Syrië hadden behoefte aan de realpolitiker die Assad in veel opzichten was. Helaas zou vooral in de jaren '80 blijken dat zijn realpolitik voornamelijk zijn eigen clan diende en dat het belang van Syrië als geheel op de tweede plaats kwam. Deze constatering wordt op trieste wijze bevestigd met de slachting bij Hama in 1982. De moslimbroederschap in Syrië kreeg vanaf de tweede helft van de jaren '70 steeds meer invloed onder de boeren die te lijden hadden onder Hafiz's moderniseringscampagne. De moslimbroederschap speelde de sektarische verschillen tussen de soennitische boeren en shi'itische Alawieten clan van Assad goed uit en in 1982 kwam het bij Hama tot een explosie van geweld. De schattingen lopen uiteen van 10.000 tot 40.000 slachtoffers. Hafiz broer Rifaat, die de leiding over de aanval op Hama had genomen, maakte hier zijn nieuwe reputatie als meedogenloos waar. Dat juist Hama de plaats werd waar het gezag van Assad definitief werd gevestigd door middel van het zwaard en niet de pen is terugdenkend aan 1954, waar de boeren van Hama toen de macht van de grootgrondbezitters braken, treurig te noemen. De spreuk dat de vrienden van nu de vijanden van morgen zijn lijkt voor Syrië zeker op te gaan.

Hafiz al-Assad wist zich te handhaven niet enkel dankzij het gebruik van terreur. Zijn belangrijkste troef was dat hij met succes een middenklasse had gecreëerd die in de steden genoot van de vruchten van de moderniseringscampagne. De belangrijkste vruchten waren de groeiende toegang tot hoger onderwijs en de beschikbaarheid van een groter scala aan consumptiegoederen. De unieke stijl van een combinatie van liberale economie in de steden met communistische landhervormingen hadden een klasse gecreëerd die veel geld verdiende met het financieel steunen van boeren. De landhervormingen hadden landloze boeren in staat gesteld stukken land te verkrijgen van de overheid. Dit werd echter op huurbasis gedaan en als een boer niet een bepaalde mate van productie haalde verloor hij zijn stuk land net zo makkelijk. De nieuwe middenklasse hielp de boeren met het opbrengen van de huur in ruil voor een percentage van de opbrengst van het land. ²⁶ Een interessant onderzoek uit de jaren '70 toont de impact van de landhervormingen. Zo bezat voor de landhervormingen nog 1% (100+ Hectare pp) van de bevolking ruim 50% van het land en was dit na de hervormingen voor 0,5% (100+ Hectare pp) van de bevolking geslonken naar 17,7% land. Het indrukwekkendst was de groei van landbezitters onder de middenklasse. Waar voor de hervormingen 9% (10-100 Hectare pp) van de bevolking 37% van het land bezat was dit na de hervormingen gegroeid naar 15,3% van de bevolking met in totaal 58,7% landbezit. De hoeveelheid mensen met een stuk land groeide dus enorm maar het percentage landlozen daalde niet zoveel als men zou verwachten, van 60% naar 36,1%. ²⁷

Als we de kracht van ideologische verbintenis binnen de diplomatieke wereld erkennen, dan wordt de relatie tussen Rusland en Syrië duidelijker. Het betreft hier zeker niet enkel de socialistische verbinding, die zoals het voorgaande aantoont relatief zwak was. De verbintenis is sterker als we het hebben over het begrip seculariteit en de rol die dit begrip in beide samenlevingen

²⁴ Patrick Seale, *Asad of Syria: The struggle for the Middle East*, (University of California Press, 1988), p. 88.

²⁵ Sadhavi Chauhan, *An explanation of Russia's interest in Syria*, (Observer Research Foundation, 2012).

²⁶ Raymond A. Hinnebusch, *Peasant and bureaucracy in Ba'athist Syria: The political economy of rural development*, (Westview Press, 1989), p. 109.

²⁷ Idem, p. 110.

heeft gespeeld. In beide landen maakte secularisme een belangrijk onderdeel uit van de overheersende ideologie die een bevolking werd opgelegd die zeer gelovig was en nu nog steeds is. Carsten Wieland merkt terecht op dat de seculiere wetten in Syrië vooral een overblijfsel zijn van de Franse naoorlogse tijd.²⁸ In Rusland geldt in een bepaalde mate een zelfde situatie, want het secularisme van het communisme wat met de Oktoberrevolutie van 1917 werd gevestigd was een in West-Europa ontstane ideologie. De ontwikkeling van het secularisme heeft zich in Europa op geheel eigen wijze ontwikkeld met een langere aanloop via de verlichting van de 18e eeuw. De toepassing van een dusdanig ontwikkeld -isme op een maatschappij die aan deze ontwikkeling niet heeft deelgenomen heeft zo zijn consequenties. De grote toevlucht naar de Russisch orthodoxe kerk vanaf het einde van de Sovjet-Unie toont de ineffectiviteit van de toepassing. In 1988 waren er 6.893 kerkgemeentes, in 1998 was dit aantal gegroeid naar 19.000.²⁹ In één van Bashar al-Assads eerste interviews als president opperde hij het plan om een islamitische partij toegang te geven tot het parlement maar wel onder de paraplu van het Nationale Progressieve Front.³⁰ Dit besluit van Bashar opende in zekere zin dezelfde deuren als het beleid van glasnost en perestrojka in de jaren '80 in de Sovjet-Unie had gedaan. Een hellend vlak dat uiteindelijk tot het einde van het communisme zou leiden en in Syrië in alle waarschijnlijkheid tot het einde van het Assad-regime.

De belangrijkste conclusie is dat de Hafiz al-Assad die Khalid al-Fahum in 1963 ontmoette bij de slachting van Hama in 1982 was geworden tot een man die zijn ideologische veren volledig was verloren. Zijn autocratisch bewind consolideren was vanaf de jaren '80 overduidelijk zijn primaire doel geworden, en zijn benadering van de Sovjet-Unie zou ook langs deze lijnen plaatsvinden.

De Sovjet-Unie en zijn zoektocht naar een nieuwe relatie met de Arabische wereld (1945-1970)

Na de Tweede Wereldoorlog groeide Stalins interesse voor de communistische bewegingen in de Arabische wereld.³¹ De communistische partijen hadden zich echter gedurende de jaren '30 en de eerste helft van de jaren '40 op geheel eigen wijze ontwikkeld, mede ook door de afwezige steun vanuit Moskou in deze periode. Het antifascistische sentiment onder de Arabische bevolking zorgde voor een groeiende populariteit van de Arabische communistische partijen.³² Verder speelde ook een rol dat door de groeiende vraag naar industriële productie door de oorlog de Arabische vakbondsbeweging groeide en daarmee de link met de Sovjet-Unie versterkte.³³

De populariteit van de communisten was dus gedurende de Tweede Wereldoorlog onder de Arabische bevolking gegroeid, maar Stalin was ongetwijfeld geschrokken toen hij na 1945 de ideologische invulling van het communisme in de Arabische wereld zag. Typerend voor deze invulling is het volgende citaat van Khalid Bakdash die sinds 1936 de leiding had binnen de Syrisch communistische partij tijdens de verkiezingscampagne van 1943: “The issue for us in our opinion is not the establishment of a socialist system in Lebanon or Syria. All that we demand and struggle for with our few members of parliament of both Syria and Lebanon is the introduction of some democratic reforms accepted by all as necessary.... we have not demanded, do not demand now, and do not even contemplate socializing national capital and industry. On the contrary, we wish that both national capital and industry should make progress. We only want the improvement of the living conditions of the national workers and democratic labour legislation to regulate labour relations between employers and employees. We promise the landowners that we shall not demand in Parliament the nationalization of their land or property. On the contrary, all we want is to help them by demanding irrigation, the mechanization of agriculture, and the importation of fertilizer.

²⁸ Carsten Wieland, *Syria – A decade of lost chances: Repression and revolution from Damascus spring to Arab spring*, (Cune Press, 2012), p. 85.

²⁹ Atle Staalesen, editors Pal Kolsto en Helge Blakkisrud, “Orthodoxy and Islam in Post-Soviet Russia: Opposing confessional cultures or unifying force?”, IN: *Nation-building and common values in Russia*, (Rowman and Littlefield, 2004), p. 301.

³⁰ Line Khatib, *Islamic revivalism in Syria: The rise and fall of Ba'thist secularism*, (Routledge, 2011), p. 145.

³¹ Tareq Y. Ismael, *The communist movement in the Arab World*, (RoutledgeCurzon, 2005), p. 19.

³² Walter Z. Laqueur, *Communism and Nationalism in the Middle East*, (New York: Praeger, 1956), p. 151.

³³ Tareq Y. Ismael, *The communist movement in the Arab World*, (RoutledgeCurzon, 2005), p. 18.

All we want of them is that they should pity the peasant, and that an effort should be made to help get the peasant out of his present state of poverty, illiteracy, and disease. We promise the big merchants that we shall not demand the confiscation of their trade, no matter how large it is, and we only want to put an end to speculation. We shall support the small merchants and demand a lightening of their burden of taxes.”³⁴

De tekst toont een Bakdash die in vergelijking met een communist uit Europa en zeker uit Rusland uitermate pragmatisch en liberaal was. Vooral het thema van verlichting van de belastingen voor kleine handelaren was voor een communist uiterst verrassend. In 1947 werd de positie van Stalin ten opzichte van het communisme in de Arabische wereld maar al te duidelijk toen hij samen met zijn rechterhand Andrei Zhdanov in een serie van toespraken een doctrine van strikte bipolariteit ontvouwde.³⁵ Alle samenwerking met nationalistische elementen en bewegingen die neigden naar een positie van neutraliteit tegenover het Westen moest opgeschort worden. Stalins uitgezette lijn werd braaf gevolgd door de communistische partijen in het Midden-Oosten. Zo stelde Bakdash in 1951 het volgende: “We must work constantly also to unmask groups and parties claiming to be 'socialist', such as the Arab Socialist Party, the Islamic Socialist Front, the Ba'ath Party in Syria, and the Socialist Progressive Party of Jumblat, etc. in Lebanon ... for through their seductive propaganda they constitute a danger to the growing democratic national movement against war and imperialism, feudalism, and exploitation.”³⁶ Het zou de politieke kracht van deze partijen niet ten goede komen. De rigide sovjetlijn uitgezet door Stalin hield in geen enkele zin rekening met de sentimenten van de meerderheid van de Arabische bevolking. Het conflict dat in 1948 ontstond met de nieuwe Israëliëse staat deed de wil tot het verenigen van de Arabische bevolking onder één vlag sterker groeien. Het pan-Arabische gedachtegoed paste niet in de uitgezette lijn van Stalin en zo ging de nieuw opgerichte Ba'ath partij in Syrië op 7 april 1947 er met de achterban vandoor. Dat Stalin blind was voor de primaire rol van nationalistische sentimenten bij de Arabische bevolking was echter niet het enige dat de relatie verzwakte. De erkenning van de staat Israël en de afscheiding van Palestina in 1948 zorgden voor een verdere vervreemding van de communistische partij in de Arabische wereld.

Stalins dood op 5 maart 1953 veranderde veel in de relatie met de Arabische wereld, vooral met Egypte en Syrië. Nikita Chroesjtsjov, die Stalin opvolgde, was in tegenstelling tot zijn voorganger een fervent voorstander van de neutraliteitspolitiek van de Arabische politieke partijen zoals de Ba'ath partij verkondigde. De opdracht uit Moskou aan de communistische partijen in de Arabische wereld was nu vooral samen te werken met de Ba'ath partij, dit stond in schril contrast met de vaak hevige competitie tussen de twee partijen van voor 1954.³⁷ De positie tegenover Israël veranderde niet in de zin dat de erkenning van de staat werd teruggetrokken. Echter, door de groeiende invloed van Amerika in Israël werd voor Moskou de verbetering van de relatie met Syrië en Egypte een belangrijke tegenkracht tegenover de Amerikaanse invloed in de regio. In 1954 werd de nieuwe politiek van Moskou duidelijk met de eerste wapenhandeldeal met Syrië. In 1957 werd de relatie nog eens versterkt met de verstrekking van een lening van 98 miljoen dollar.³⁸ De groeiende steun van de Sovjet-Unie zorgde in deze periode voor een toename in de polarisatie binnen de Arabische wereld. Landen als Turkije, Iran en Irak die openlijk de kant van het Westen kozen sloten in 1955 het Bagdad-pact met Engeland. Dit was een defensiepact dat de landen gezamenlijk moest beschermen tegen de communistische dreigingen. Op 5 januari 1957 werden de tegenstellingen nog eens versterkt door de uitvaardiging van de zogeheten Eisenhower-doctrine door de Amerikaanse president Dwight David Eisenhower. In deze doctrine werd economische en militaire steun beloofd aan landen in het Midden-Oosten voor het volgende: "to secure and protect the territorial integrity and political independence of such nations, requesting such aid against overt

34 *Al-Sha'ab*, (Beirut, 9 mei 1943).

35 Tareq Y. Ismael, *The communist movement in the Arab World*, (RoutledgeCurzon, 2005) p. 21.

36 Khalid Bakdash, "For the successful struggle for peace, national independence, and democracy we must resolutely turn toward the workers and peasant", IN: *The Middle East Journal*, Vol.7., No.2., (Lente, 1953), pp. 206-221.

37 Galia Golan, *Soviet policy in the Middle East: From World War Two to Gorbachev*, (Cambridge University Press, 1990), p. 140.

38 Fiona Venn, *The Oil crisis*, (Addison-Wesley Longman Ltd., 2002), p. 80.

armed aggression from any nation controlled by international communism." .³⁹ De Eisenhower-doctrine samen met het Bagdad-pact zorgden voor een toename in de spanning tussen Turkije en Syrië. De Turks-Syrische crisis liep in 1957 zelfs zo hoog op dat een militair conflict niet onwaarschijnlijk was. Hoewel Moskou Syrië economisch en militair via wapenleveranties ondersteunde was het niet bereid ook openlijk in conflict te raken met het Westen. Hier kwam bij dat Moskou teleurgesteld raakte in de ontwikkeling van Egypte. De president van Egypte Gamal Abdel Nasser stelde zich steeds onafhankelijker op tegenover de communisten en weigerde in tegenstelling tot de Ba'ath partij zelfs samen te werken met de lokale communisten.

De groeiende invloed van Nasser in de Arabische wereld leidde uiteindelijk tot de Verenigde Arabische Republiek (VAR) in 1958. De Ba'ath partij in Syrië schaarde zich vanaf toen volledig achter Nasser en de samenwerking met de communistische partijen werd opgeschort. De komst van de VAR was voor Moskou een tegenvaller. Nasser was veel minder beïnvloedbaar dan de Ba'ath partij en de communistische partijen. De conflictueuze verhouding tussen Nasser en Moskou verergerde na de revolutie van 1958 in Irak. Na de omverwerping van de monarchie in Irak, wat resulteerde in de komst van een nationale regering bestaande uit onder andere een Ba'ath en Marxist vertegenwoordiger, wilde Irak zich tot grote tegenzin van Nasser niet bij de VAR aansluiten.⁴⁰ Chroesjtsjov zag zijn kans schoon om in Irak zijn invloed te vergroten. Dit gebeurde met succes, want in 1959 verliet Irak het Bagdad-pact en in maart van hetzelfde jaar werd de oprichting van de Communistische Irak Partij officieel goedgekeurd door de Iraakse regering. Voor de Syrische communistische partij waren de gebeurtenissen van de tweede helft van de jaren '50 allerm minst gunstig. De samenwerking tussen het nieuwe regime in Bagdad met Moskou was tegen het zere been van Nasser die zich door de weigering van Irak zich bij de VAR aan te sluiten gepasseerd voelde. Nasser reageerde zijn onvrede af op de communistische partijen in Egypte en Syrië, die vanaf 1958 verboden werden.⁴¹

De VAR zou officieel nog tot 1971 bestaan, maar door de afscheiding van Syrië in 1961 was de vervulling van de droom van een grote Arabische republiek verdwenen. De korte periode van de VAR in zijn grote vorm was voor Moskou vooral een teken dat een sterke ideologische verbinding met het Arabisch socialisme niet realistisch was. Hoewel Nasser en Chroesjtsjov zich naar buiten toe verenigden in hun anti-imperialisme was achter de schermen goed zichtbaar dat het vertrouwen verdwenen was.⁴² Dit werd in januari 1959 duidelijk toen de hoofdredacteur van de krant Al-Ahram Mohamed Heikel in een artikel reageerde op Chroesjtsjovs eerdere verklaring dat het anticommunistische beleid in de Arabische staten de Sovjet-Unie niet ongemoeid kon laten. Heikel, die een vertrouweling van Nasser was, reageerde met het noemen van de Bandungprincipes die in 1955 door 25 Aziatische en Afrikaanse landen waren afgesproken. Deze principes verkondigden nationale soevereiniteit, non-interventie en de vrijheid van elke staat haar eigen politieke en sociale systeem te bepalen. Verder stelde Heikel dat de mensen van de VAR de Sovjet-Unie bewonderden om haar positieve beleid tegenover de Arabische wereld en niet op basis van het rekening houden met lokale communisten.⁴³ In maart 1959 reageerde Chroesjtsjov vervolgens met de stelling dat de VAR geen aandacht gaf aan de democratische eisen van haar bevolking; "on the contrary, measures are being taken to suppress freedom-loving efforts, not only in the UAR (VAR), but also in other countries."⁴⁴ Ook het Arabisch nationalisme als de overheersende drijfveer in de strijd tegen het imperialisme werd door Chroesjtsjov bekritiseerd; "one cannot ignore the interests of the people. For the interests of all Arabs cannot coincide."⁴⁵

De onenigheid tussen Chroesjtsjov en Heikel toont vooral de twijfel bij de machthebbers in Moskou over de rol van de lokale communistische partijen in de Arabische wereld. Aan de ene kant zien we een duidelijke verdediging van hun ideologische partners, maar aan de andere kant is het

39 *The Eisenhower doctrine*, (1957).

40 Phebe Marr, *The modern history of Iraq*, (Westview Press, 2003), p. 158.

41 Galia Golan, *Soviet policy in the Middle East: From World War Two to Gorbachev*, (Cambridge University Press, 1990), p. 142.

42 Tareq Y. Ismael, *The communist movement in the Arab World*, (RoutledgeCurzon, 2005), p. 43.

43 *Idem*, p. 43.

44 *Pravda*, (17 maart 1959), pp. 1-2.

45 *Idem*, pp. 1-2.

beseft van hun marginale rol en de onmogelijke verwezenlijking van de communistische revolutie zichtbaar. In de steeds heviger wordende Koude Oorlog kreeg Chroesjtsjov door dat de nationalistische frontpartijen met hun anti-imperialisme en grotere aanhang een sterkere bondgenoot waren. Zo werd vanaf 1960 de Marxistische partijlijn langzaam aangepast met een toleranter toon ten opzichte van deze partijen. De Leninistische these; “with the help of the proletariat of the advanced countries, the backward countries can switch to the Soviet system and – following certain steps of development – to communism, without having to pass through the capitalist stage.”, opende de deur voor een brede steun voor het concept van nationale democratie op de conferentie van communistische en arbeiders partijen in Moskou in 1960.⁴⁶ Door het bezoek van Chroesjtsjov aan Egypte tussen 9 en 17 mei 1964 werd de inzet van de conferentie van 1960 bevestigd en de twijfel grotendeels weggenomen. De nieuwe zogeheten “non-party orientation” had grote gevolgen voor de lokale communistische partijen die hun belangrijkste steunpilaar verloren.⁴⁷ Het resulteerde in een verdere versnippering van de communisten in de Arabische wereld die nu groepen gingen vormen binnen de nationale partijen zoals de Ba'ath partij. Vooral in Syrië ging hier een destabiliserende werking van uit, omdat de meningen verschilden binnen de Ba'ath partij over de te volgen socialistische lijn stond Syrië open voor een verscheidenheid aan coups in de jaren '60.

Van communistische naar islamitische solidariteit

Toen in oktober 1964 Chroesjtsjov moest aftreden en werd opgevolgd door Leonid Brezjnev veranderde in het buitenlandse beleid ten opzichte van de Arabische wereld niet veel. Wel raakte de Koude Oorlog in een stroomversnelling en dit had gevolgen voor de Arabische wereld. De Sovjet-Unie raakte in een concurrentiestrijd met China betreffende de steun aan Vietnam en dat zorgde voor een algehele verslechtering van de Sino-Sovjet relatie. Hierdoor verschoof de aandacht naar de Aziatische en Zuid-Amerikaanse landen waar de Amerikanen meer in investeerden. Tevens zorgde de Zesdaagse Oorlog in juni 1967 tussen Israël en de Arabische mogendheden (Egypte, Syrië, Jordanië en Irak) voor een nieuwe dynamiek. "In order to compensate for the political setback resulting from Arab humiliation in the Six Day War, Soviet propaganda in the Muslim world turned heavily to religious themes. In particular, the Soviets attempted what must be seen as a flagrant bluff by stressing the solidarity of Soviet Muslims with their Muslim brethren abroad. For example, Soviet propaganda claimed that Soviet Muslims had enrolled extensively as volunteers in Palestinian military units and as military instructors in Egypt and Syria."⁴⁸ Brezjnev paste als reaalpoliticus uitstekend in de “non-party alignment” strategie. Brezjnev voorzag meer dan zijn voorganger dat om de Westerse invloed in de Arabische wereld zo klein mogelijk te houden de communistische dogmatiek losgelaten moest worden. Het gebruik maken van de moslimgemeenschap binnen de Sovjet-Unie paste goed in deze strategie. Echter, om dit te bewerkstelligen moest er een belangrijke wijziging plaatsvinden in het daarvoor gevoerde beleid. Chroesjtsjov had in tegenstelling tot zijn buitenlandbeleid een sterke anti-islambeleid gevoerd in de Sovjet-Unie zelf. Typerend hiervoor was de enorme reductie in het aantal moskeeën binnen de Sovjet-Unie. Op het moment van Stalins dood in 1953 waren er 1500 moskeeën, toen Chroesjtsjov in 1964 moest aftreden was dit aantal gereduceerd tot 500.⁴⁹ Het antireligieuze beleid werd door Brezjnev stopgezet, maar het merendeel van de onverzoenlijke communistische wetgeving omtrent religie bleef gehandhaafd. Hierdoor groeide het aantal moskeeën niet, maar bleef het onder Brezjnev rond de 500. Het laat zien dat het hier toch vooral ging om politiek-strategische redenen en niet om de eigen islamitische bevolking te integreren. De Zesdaagse Oorlog gaf Brezjnev nieuwe mogelijkheden de relatie met de Arabische wereld te versterken. De methode die Brezjnev toepaste na 1967 was er één van islamitische solidariteit. Sovjetmoslims werden ingezet in het afsluiten van

46 Tareq Y. Ismael, *The communist movement in the Arab World*, (RoutledgeCurzon, 2005), p. 45.

47 M. Confino en S. Shamir, “Middle East and Arab Communism and its Political Role”, IN: *The USSR and the Middle East*, (John Wiley & Sons, New York, 1973), pp. 109-119.

48 Alexandre Bennigsen, Paul B. Henze, George K. Tanham en S. Enders Wimbush, *Soviet strategy and Islam*, (MacMillan, 1989), p. 39.

49 Idem, p. 30.

vriendschapsverdragen. Zo ging in november 1968 de sovjet-mufti Ziauddin Babakhanov met een delegatie naar de islamitische conferentie in Rawalpindi, waar hij sterk uithaalde naar Amerikaans, Israëliësch en Brits imperialisme.⁵⁰ Dat deze moslims vaak een seculiere overtuiging hadden werd zoveel mogelijk verzwegen. Typerend hiervoor was een grote blunder van de sovjetpropagandamachine in 1973. In dat jaar publiceerden de ambassadeurs in Syrië, Sri-Lanka en Mauritanië twee anti-islam pamfletten genaamd 'The Koran, it's doctrine and philosophy' en 'Peut-on Crier au Coran?' (Kun je de Koran geloven?). De ambassadeurs hadden moslimnamen, wat hoogstwaarschijnlijk ook de reden voor hun aanstelling was. Ondanks deze eigenschap waren ze blijkbaar niet geheel overtuigd van de kracht van de islam. De Sovjet-Unie probeerde op gebruikelijke wijze de schade te beperken door de echtheid van de pamfletten in twijfel te trekken. Mufti Babakhanov werd opgetrommeld om vooral de Westerse propagandamachine de schuld te geven.⁵¹

De jaren '70 werden gekenmerkt door het leveren van militair materieel aan de Arabische wereld door de Sovjet-Unie. Daarnaast was economische ondersteuning ook erg belangrijk. Voorbeelden hiervan zijn de Aswan-dam in Egypte en de Euphrates-dam in Syrië. Verder werden er verscheidene vriendschaps- en samenwerkingsverdragen gesloten, zoals met Egypte in 1971, Irak in 1972, Somalië in 1974, Ethiopië in 1978, Afghanistan in 1978, Zuid-Jemen in 1979, Syrië in 1980 en Noord-Jemen in 1984.⁵² Deze verdragen waren niet allemaal succesvol, want in 1976 schortte Egypte het verdrag op. De strategie van islamitische solidariteit van Brezjnef mislukte in de jaren '70 om drie redenen. Ten eerste was er de erkenning van de staat Israël in 1946 door de Sovjet-Unie. De strategische waarde van deze erkenning is tweeledig. Aan de ene kant houdt het de deur open naar de Amerikanen, die door de erkenning een minder vijandige benadering tot de Sovjet-Unie hebben in de regio. Ten tweede verschaft het bestaansrecht van de staat Israël een voedingsbodem voor antiwesterse sentimenten binnen de Arabische wereld. De tweede reden is de machtswisseling die in Egypte plaatsvond in 1970. Anwar Sadat, die in dat jaar na de dood van Nasser het presidentschap overnam, ging al snel een prowesterse koers varen. Kort na het sluiten van het vriendschaps- en samenwerkingsverdrag in 1971 stuurde Sadat in juli 1972 alle militaire sovjetadviseurs naar huis. De reden voor deze keuze van Sadat is hoogstwaarschijnlijk geweest dat hij volledige onafhankelijkheid wilde toen hij samen met Syrië in oktober 1973 Israël aanviel. De Oktober Oorlog of Jom Kipoeroorlog was vooral voor Egypte een succes. Dit succes gaf Sadat een sterke onderhandelingspositie en zijn prowesterse koers resulteerde uiteindelijk in het Camp David-akkoord van september 1978. De derde reden is een gevolg van de twee eerder genoemde redenen. Het gaat hier om de groeiende verdeeldheid tussen de Arabische mogendheden over de te volgen politiek ten opzichte van Israël. Het Camp David-akkoord van 1978 zorgde ervoor dat in de Arabische wereld grofweg drie groepen ontstonden. De eerste groep bestaande uit Egypte, Soedan, Somalië en Oman waren openlijk of achter de schermen voor het Camp David-akkoord. Daarnaast hadden ze een vergevorderde militaire relatie met de Verenigde Staten. Een belangrijk punt dat deze groep verder verbond was de felle tegenstand tegenover de invasie van Afghanistan door de Sovjet-Unie. De tweede groep bestaande uit Saudi-Arabië, Jordanië, Koeweit, Tunesië, Marokko, Irak, Verenigde Arabische Emiraten en Noord-Jemen deelde wat betreft dit laatste punt de mening van de eerste groep, maar in tegenstelling tot de eerste groep werd het Camp David-akkoord als zeer onwenselijk gezien. De groep kenmerkte zich in het van twee walletjes eten, want zowel Russische als Amerikaanse steun werd aangenomen. De derde groep bestaande uit Libië, Syrië, Zuid-Jemen en Algerije bleef in het Russische kamp. De invasie in Afghanistan werd door deze groep niet als breekpunt gezien. De laatste groep had wel grote meningsverschillen over bepaalde gebiedsverdelingen betreffende de Palestijnen in Libanon.

⁵⁰ Alexandre Bennigsen, Paul B. Henze, George K. Tanham en S. Enders Wimbush, *Soviet strategy and Islam*, (MacMillan, 1989), p. 39.

⁵¹ Idem, p. 37.

⁵² Robert O. Freedman, "Soviet policy toward the Middle East.", IN: *Proceedings of the Academy of Political Science*, Vol. 36., No. 4., *Soviet foreign policy*, (1987), p. 177.

De bovengenoemde drie factoren zorgden ervoor dat Brezjnevs idee van islamitische solidariteit en daardoor een groeiende invloed van de Sovjet-Unie in de regio niet verwezenlijkt werd. Dit kwam vooral ook door de groeiende animositeit binnen de groep die de Sovjet-Unie trouw bleef. Libië en Algerije kregen het in 1984 met elkaar aan de stok toen eerstgenoemde een verdrag sloot met Marokko. Marokko en Algerije waren van oudsher rivalen en kenden een verscheidenheid aan territoriale onenigheden. Verder vormden de Palestijnen georganiseerd in de PLO een probleem voor de eenheid van de groep. De PLO werd gesteund door de Sovjet-Unie en in ruil daarvoor werden de Amerikanen genegeerd. Maar PLO leider Yasser Arafat was een bittere rivaal van Hafiz al-Assad. Deze rivaliteit werd vooral veroorzaakt door de concurrentie tussen soennieten en shi'ieten binnen Libanon. Tevens werd de steun van Hafiz aan Iran tijdens de Irak-Iran oorlog door de andere leden van de groep als provocerend gezien. De sektarische verschillen binnen het aan de Sovjet-Unie loyale blok werd in de jaren '80 een groeiend probleem.

De Koude Oorlog en de strijd om de Derde Wereld

De verkeerde interpretatie van het Westen over het niveau van Russische steun aan Assad dat leidt tot een overschatting van het probleem heeft een diepere oorzaak die gevonden kan worden in de verschillende historische ervaringen met imperialisme en kolonialisme. Karen Brutents, een vooraanstaand sovjetwetenschapper en tijdens de Gorbatsjovperiode de eerste-secretaris chef van het centrale comité internationale zaken, verwoordde het als volgt: "National liberation revolutions are revolutions stemming from national liberation movements and aimed to do away with foreign political, economic and ideological domination and oppression (including national colonial subjugation), and to set up sovereign states. Considering the question of the "national uprising," Lenin said: "It is an uprising aimed at achievement of political independence of the oppressed nation, i.e., the establishment of a separate national state."⁵³ Brutents was in zijn politieke carrière onder Gorbatsjov fervent voorstander van het aanhalen van de banden met de Arabische wereld en dan met name met Iran.⁵⁴ Brutents was in dit opzicht een leermeester voor de verderop in hoofdstuk 2 genoemde minister van buitenlandse zaken Yevgeny Primakov die tijdens de Jeltsin periode een vergelijkbare koers uitzette. De revolutie in Iran van 1978 was voor mensen als Brutents een logisch gevolg van het Westers imperialisme. Het belangrijkste verschil met het sovjetbeleid van voor de jaren '80 was dat de steun gegeven aan deze zogeheten "national liberation movements" niet meer ideologisch gekoppeld hoefden te zijn aan het communisme van de Sovjet-Unie. Iran is hier het duidelijkste voorbeeld van. In de Irak-Iran oorlog van 1980-1988 steunde de Sovjet-Unie de ayatollahs van Iran terwijl zij niks met het communisme ophadden.

Deze conclusie puur beargumenteren vanuit politiek-strategische redenen het Westen buiten de Arabische wereld te houden is niet volledig. Het idee van legitimiteit van macht was voor Russen gebaseerd op de uitkomst van een revolutie. Een revolutie is immers de wil van het volk, en dit volk mag het postrevolutie tijdperk naar eigen inzicht invullen. Democratie of niet, dat doet niet af aan de legitimiteit, is de gedachte die hierachter schuil gaat. Het begrip soevereiniteit wordt hierdoor heel belangrijk gemaakt. Het anti-imperialisme is altijd een heel belangrijk moreel wapen geweest in de Koude Oorlog voor de Sovjet-Unie, en dat heeft zich in zekere mate na de val van het communisme voortgezet. Het anti-imperialisme van de Sovjet-Unie heeft in dezelfde zin te maken met hypocrisie als het kapitalisme en democratiseringsstreven van het Westen. Zo werden staten begunstigd ook met het oog afzetmarkten te creëren voor sovjetproducten. De beschuldiging van de Sovjet-Unie dat de Amerikanen zich door het invoeren van het kapitalistisch systeem in de vrijgekomen kolonies aan neokolonialisme schuldig maakten brengt hierdoor weinig kracht met zich mee. Wat echter belangrijk is om te constateren voor dit onderzoek is dat de Amerikanen zichzelf actiever mengden in de nieuwe Derde Wereld landen op bestuurlijk en ideologisch vlak. Deze inmenging uitte zich bijvoorbeeld in het onder druk zetten van begunstigde regimes om een bepaalde economische koers te varen. Vooral in Zuid-Amerika heeft Amerika met deze methode

⁵³ Alvin Z. Rubinstein, *Moscow's Third World strategy*, (Princeton University Press, 1988), pp. 80-81.

⁵⁴ Francis Fukuyama, *Gorbachev and the new Soviet agenda in the Third World*, (Rand, 1989), pp. 5-7.

veel landen onderhorig aan zich gemaakt. Hierin ligt een fundamenteel verschil met de Sovjet-Unie. Alvin Z. Rubinstein verwoordde het als volgt: "Neither in China nor in Vietnam - the two examples of a communist party carrying out a succesful revolution - did the leaderships look to Moscow for strategy or tactics. The fundamental difficulty lay in the philosophical and political incompatibility of nationalism and Moscow's variant of Marxism-Leninism. The more ecumenical Moscow's pretensions, the less germane its prescription."⁵⁵ Het voordeel dat het kapitalisme boven het communisme had was dat het systeem grensoverschrijdend was. De economieën raakten dusdanig verweven dat de afhankelijkheid van Amerika groeide. De planeconomie van het communisme gaat deze verwevenheid juist tegen. De productie wordt immers aangepast aan de binnenlandse vraag en zonder concurrentie is er ook geen stimulans om over de grens te kijken. Met het vrijkomen van tal van oude koloniën in de jaren '60 en jaren '70 heeft de Sovjet-Unie wel degelijk geprobeerd een vergelijkbare afhankelijkheid te creëren zoals Amerika had gedaan, maar dit faalde door de genoemde onverenigbaarheid van nationalisme en het Marxisme-Leninisme volgens de Sovjet-Unie.

Het is in de periode vanaf de late jaren '70, met het Camp David-akkoord als begin, waarin de moeilijkheid voor het Westen de Russische buitenlandse politiek te duiden begint. "Washington continues to impute to Moscow the same disillusionment that it feels over its own meager political returns from economic assistance and to hope that Moscow's involvement in the Third World will diminish owing to the disruptive effect of developments there on what are regarded as the really vital areas of policy, such as arms control, European security, and trade."⁵⁶ De miscalculatie van Moskous plannen werd in 1982 pas echt duidelijk toen Israël in juni Libanon binnenviel en met groot succes de PLO en Syrische luchtmacht terugdrong. Moskous reactie op de invasie was zeer gereserveerd en er werd enkel gereageerd met een verklaring van Israëls wangedrag. De milde reactie op de invasie van Israël werd door de Amerikanen gezien als een bewijs dat Brezjnev begon te twijfelen over zijn ingezette koers. Typerend hiervoor was dat zelfs een sovjetkenner en journalist voor de Washington Post William Hyland in oktober 1982 in de getoonde passiviteit van Brezjnev een belangrijke beleidsverandering zag.⁵⁷ Dit werd echter niet bewezen als we kijken naar het specifieke beleid van de Sovjet-Unie. Binnen een jaar na het einde van het conflict had de Sovjet-Unie Syrië maar liefst 2,5 miljard dollar aan militair materieel gestuurd, dit was het dubbele van wat de Syriërs in de oorlog hadden verloren.⁵⁸ Het feit dat voor Syrië geen gevaar van invasie dreigde werd door de Amerikanen niet meegewogen in hun inschatting van het sovjetbeleid. Als we kijken naar de trend van uitgaven aan economische en militaire steun vanaf het begin van de Brezjnevperiode dan zien we een constante groei. Tevens ging vanaf de jaren '70 de militaire steun de overhand nemen en dit veranderde niet in de jaren '80.⁵⁹ Toen Brezjnev in november 1982 kwam te overlijden veranderde er niet veel in het buitenlandse beleid ten opzichte van de Arabische wereld. De neutrale houding werd aan de buitenwereld getoond terwijl op de achtergrond de economische en militaire steun werd uitgebreid. Dit wordt goed zichtbaar als we kijken naar hoe de Sovjet-Unie omging met de conflicten tussen haar partners. De PLO en shi'itische groepen gesteund door Syrië raakten in Libanon in 1978, 1983 en 1985 in gewapend conflict met elkaar. Dit zorgde voor veel onrust binnen de groep van bondgenoten. Brezjnev in 1978 en Andropov in 1983 reageerden met neutraliteit. Gorbatsjov, die vanaf maart 1985 aan de macht was gekomen, kreeg het in juni zwaarder te verduren. De shi'itische groep Amal viel toen een Palestijns vluchtelingenkamp aan in Libanon dat onder bewaking stond van de PLO. De gevechten waren zo hevig dat Arafat later er naar zou refereren als de tweede slachting van Sabra en Shatila. Hafiz al-Assad steunde de Amal-groep en kreeg daar openlijk kritiek op van Libië en Iran. Zeker Iran was voor de Russen een erg belangrijke partner en zo koos Gorbatsjov ervoor om openlijk beide partijen tot het stoppen van de gevechten op te roepen. Gelukkig voor Gorbatsjov kwam er een staakt-het-vuren en werd het

⁵⁵ Alvin Z. Rubinstein, *Moscow's Third World strategy*, (Princeton University Press, 1988), p. 81.

⁵⁶ Idem, p. 50.

⁵⁷ William G. Hyland, "What's the Soviets' role in the Mideast?", IN: *The Washington Post*, (3 oktober 1982).

⁵⁸ Larry L. Fabian, "The Middle East: War dangers and receding peace prospects", IN: *Foreign Affairs: America and the World 1983*, speciale editie *Journal of Foreign Affairs*, (1983), p. 634-35.

⁵⁹ Alvin Z. Rubinstein, *Moscow's Third World strategy*, (Princeton University Press, 1988), pp. 52-55.

nieuws vooral gedomineerd door een vliegtuigkaping door de Amal-groep van een Amerikaanse vlucht naar Beiroet. De sektarische verschillen binnen de pro-Sovjetgroep begonnen een groot probleem te worden. Maar ondanks de geïsoleerde positie van Hafiz al-Assad binnen de Arabische wereld bleef de Sovjet-Unie hem tot 1991 steunen.

De laatste zes jaar van de Sovjet-Unie als grote communistische staat tonen ons meer dan welke periode uit haar geschiedenis het Janus beeld van continuïteit en verandering. Onder leiding van Gorbatsjov werd een politiek van toenadering tot het Westen uitgedragen maar in de praktijk werd door economische belangen gekozen voor het continueren van de steun aan haar oude bondgenoten. De relatie van de Sovjet-Unie met Irak was hier nog wel het meest typerend voor. Sinds 1958 had de Sovjet-Unie een goede relatie met Irak, dat in 1973 werd bevestigd met een vriendschaps- en samenwerkingsverdrag. Echter, de relatie begon in de tweede helft van de jaren '70 te bekoelen. Dit kwam voornamelijk door de hevige repressie van de communistische partij door het Ba'ath regime.⁶⁰ Toen Saddam Hoessein in 1979 de macht greep verslechterde de relatie verder, ook doordat de Sovjet-Unie neutraal bleef tijdens de bloedige Irak-Iran oorlog van 1980-1988. Ondanks deze verslechterde relatie bleef Irak één van de belangrijkste handelspartners in de regio voor de Sovjet-Unie. Toen op 2 september 1990 Irak Koeweit binnenviel, was de kans daar voor Gorbatsjov om zijn toenaderingspolitiek ook in praktijk te brengen, want ook met Koeweit had de Sovjet-Unie goede relaties. De Amerikanen onder leiding van president Bush sr. namen het voortouw en al een dag na de invasie werd in de VN Veiligheidsraad resolutie 660 aangenomen, die van Irak onmiddellijke en onvoorwaardelijke terugtrekking eiste. Nadat Amerika met haar Arabische bondgenoten had overlegd kwam er in november resolutie 678 dat specifiek het gebruik van militaire actie goedkeurde.

De duidelijke lijn van de Amerikanen stond in schril contrast met de lijn van Gorbatsjov. In eerste instantie was de nieuwe lijn uitgesproken door Gorbatsjov van internationale samenwerking en het afstand nemen van het zogeheten “zero-sum” politieke denken duidelijk zichtbaar in de eerste reactie op de Irakese invasie.⁶¹ Echter, de binnenlandse politieke situatie was niet in Gorbatsjovs voordeel. Onder de sovjetlegerleiding was de oude conservatieve Koude Oorlog retoriek nog leidend, en waar deze zogeheten Soyuz-groep zich voor de Golferisis nog vooral met de binnenlandse politiek bezighield, begon ze nu de buitenlandse politieke agenda te beïnvloeden.⁶² Gorbatsjovs minister van buitenlandse zaken Eduard Shevardnadze stond geheel aan de andere zijde van het politieke spectrum. Shevardnadze was sterk op het Westen gericht en wilde deel uitmaken van de coalitie van de Amerikanen tegen Irak. Shevardnadze ging zelfs zo ver dat hij militaire steun niet per definitie afwees.⁶³ Het felle conflict dat ontstond tussen Shevardnadze en de Soyuz-groep werd uiteindelijk in het midden beslecht. Yevgeni Primakov, internationaal adviseur van Gorbatsjov, representeerde deze middenweg. Primakov vond het te ver gaan om aansluiting te zoeken bij de coalitie van de Amerikanen. Voor Primakov stond de annexatie van Koeweit door Irak gelijk met de Israëlische annexatie in 1967 en de dubbele moraal was Primakov te veel. Verder was voor Primakov duidelijk dat de economische relatie met Irak te belangrijk was om op het spel te zetten. Sovjetambtenaren schatten dat door steun aan de coalitie de Sovjet-Unie zo'n 800 miljoen dollar aan handelsinkomsten zou mislopen. Verder zou Irak in een conflictsituatie niet in staat zijn de grote schuld af te betalen, die in 1990 werd geschat op een bedrag tussen 5 en 20 miljard dollar.⁶⁴ Primakov was het echter eens met het Westen dat Iraks claim van Koeweit geen legitimiteit kende. Hij was ervan overtuigd dat Irak vooral om economische redenen Koeweit was binnengevallen en dat met enkele concessies het conflict aan de onderhandelingstafel opgelost kon worden. Zo hoopte Primakov dat als Irak toegang zou krijgen tot de Perzische Golf en de olievelden van Rumilia, Saddam Hoessein zijn troepen zou terugtrekken.⁶⁵ Op 20 december 1990 werd met het aftreden van Shevardnadze duidelijk dat Gorbatsjov voor de route van Primakov koos.

⁶⁰ Mike Bowker, *Russia, America and the Islamic World*, (Ashgate, 2007), p. 40.

⁶¹ Galia Golan, “Gorbachev's difficult time in the Gulf”, IN: *Political science quarterly*, Vol. 107., No. 2., (1992), p. 213.

⁶² Mike Bowker, *Russia, America and the Islamic World*, (Ashgate, 2007), p. 39.

⁶³ *The Soviet Weekly*, (3 oktober 1990), p. 331.

⁶⁴ Galia Golan, “Gorbachev's difficult time in the Gulf”, IN: *Political science quarterly*, Vol. 107., No. 2., (1992), p. 214.

⁶⁵ Mike Bowker, *Russia, America and the Islamic World*, (Ashgate, 2007), p. 41.

De teleurstelling van het Westen in de keuze van Gorbatsjov om voor de unilaterale politiek van Primakov te gaan is niet verrassend. De richtingenstrijd in de Sovjet-Unie stond in schril contrast met de Arabische wereld die zich verenigde in een liga en onderdeel van de coalitie van de Amerikanen werd. Dit zorgde voor een verrassende samenwerking tussen Syrië en Amerika. Deze alliantie was mede mogelijk gemaakt door de belofte van de Amerikanen om na de Golfcrisis de dubbele moraal betreffende Israël onder handen te nemen. De Golfcrisis aan de vooravond van het uiteenvallen van de Sovjet-Unie in december 1991 legde de spagaat tussen enerzijds de beoogde multilaterale koers en anderzijds de unilaterale praktijk bloot. De veranderende situatie in de Sovjet-Unie werd in september 1990 duidelijk toen het sovjetinstituut voor publieke opinie een onderzoek publiceerde waaruit bleek dat 38% van de ondervraagden in ieder geval de Sovjet-Unie gedeeltelijk verantwoordelijk achtte voor de invasie van Koeweit door Irak vanwege de wapenleveranties.⁶⁶ Er kwam ook groeiende kritiek op de militaire leveranties en hun economische functie voor de Sovjet-Unie. De stijgende schuld van de Arabische landen en het onvermogen dit terug te kunnen betalen vormde het belangrijkste argument voor de criticasters. In het volgende hoofdstuk zullen de gevolgen hiervan voor de relatie tussen Syrië en het nieuwe Rusland duidelijk worden.

Het einde van een moeizame relatie

Als we in brede zin naar het sovjetbeleid richting de Arabische wereld tussen 1945 en 1991 kijken dan overheerst continuïteit. Het betreft hier het geven van economische en militaire steun ten behoeve van het tegengaan van imperialistische krachten in de Derde Wereld. Dat het zwaarte punt steeds meer op militaire steun kwam te liggen had vooral te maken met de realisatie dat de communistische dogmatiek niet direct op de Derde Wereld geplakt kon worden. De kapitalistische elementen binnen de economieën van de door de Sovjet-Unie gesteunde landen werd geaccepteerd, maar hierdoor werd economische steun minder wenselijk. De Arabische wereld die na 1978 in drie kampen verdeeld raakte zorgde voor een nieuwe primaire doelstelling bij de Sovjet-Unie. Deze doelstelling was om het kamp in het midden zoveel mogelijk bij het Westen weg te houden. Dit was ook een continuering van het beleid van neutraliteit dat al sinds de dood van Stalin werd toegepast. Brezjnevs strategie van islamitische solidariteit waarbij sovjetmoslims werden ingezet om een religieuze verbintenis aan te tonen mislukte, maar in veel opzichten had dit weinig gevolgen voor het dieper liggende beleid van de Sovjet-Unie.

De communistische partijen van de Arabische wereld hadden zich gedurende het interbellum op geheel eigen wijze gevormd. Mede door de afwezigheid van interesse van de Sovjet-Unie in deze partijen was de situatie na de Tweede Wereldoorlog er één waarbinnen een sterke ideologische verbinding niet meer tot de mogelijkheden behoorde. Hierin ligt ook de oorzaak voor het feit dat de communistische partijen nooit meer dan een marginale rol hebben gespeeld in de politiek van de Arabische wereld. Syrië is binnen de Arabische wereld het beste voorbeeld van deze conclusie. De Syrisch-communistische partij onder leiding van Bakdash was in de eerste tien jaar na de Tweede Wereldoorlog de sterkste en invloedrijkste communistische partij van de Arabische wereld. Maar de communistische partijlijn vanuit Moskou met name betreffende Israël maakte het voor Bakdash onmogelijk een meerderheid van de Syriërs achter zich te krijgen. Dat de Sovjet-Unie vanuit politiek-strategische redenen de nationalistische partijen als de Ba'ath partij ging steunen verergerde dit proces alleen maar. Met de verheviging van de Koude Oorlog na de Cuba Crisis in 1962 en de Vietnam Oorlog kwam het zwaartepunt van het Sovjet-Unie Derde Wereldbeleid steeds meer buiten de Arabische wereld te liggen.

Het einde van het democratisch experiment in de jaren '50 en de afsplitsing van Syrië van de VAR in 1961 opende de deur naar een chaotische periode van coups en interne partijstrijd. Voor Moskou was de instabiele situatie van Syrië in de jaren '60 in combinatie met de verschuiving van de Koude Oorlog naar Azië en Zuid-Amerika een duidelijke reden om de vergaande betrokkenheid met de communistische partijen in de Arabische wereld definitief op te schorten. Met het einde van de Vietnam Oorlog begin jaren '70 kwam de focus weer terug op de Arabische wereld en werden er

⁶⁶ Galia Golan, "Gorbachev's difficult time in the Gulf", IN: *Political science quarterly*, Vol. 107., No. 2., (1992), p. 215.

verscheidene vriendschaps- en samenwerkingsverdragen gesloten. Maar het Arabisch-Israëliësch conflict bleef een complicerende werking houden op de relatie tussen Moskou en de Arabische wereld. Moskou werd geconfronteerd met een in drie blokken verdeelde Arabische wereld en wist door onbegrip voor het sektarisch element het aan haar loyale blok niet bij elkaar te houden.

De meningen zijn verdeeld over de uiteindelijke hoofdoorzaak voor het uiteenvallen van de Sovjet-Unie in 1991. Het is niet het doel van deze scriptie dit duidelijk te krijgen, maar een belangrijke oorzaak houdt wel verband met de onderzoeksvraag. Deze oorzaak is de economische zwakte van de Sovjet-Unie dat ervoor zorgde dat zij niet langer meer kon opboksen tegen het kapitalistische Westen. Het sovjetbeleid richting de Derde Wereld was op zijn beurt een belangrijke oorzaak voor deze economische zwakte. In tegenstelling tot het Westen, dat met economische steun aan haar deel van de Derde Wereld lucratieve markten voor goedkope productie opende, was de economische en militaire steun vanuit de Sovjet-Unie vooral eenrichtingsverkeer. Deze conclusie aan het slot van dit hoofdstuk is belangrijk omdat vanaf het jaar 2000 Vladimir Poetin duidelijk liet blijken geleerd te hebben van deze misrekening.

Poetins Rusland en Assads Syrië: Stabiliteit versus democratie

In het tweede deel van deze scriptie staat de Rusland-Syrië verhouding vanaf het jaar 2000 centraal. In het eerste gedeelte is duidelijk geworden hoe de Sovjet-Unie op ideologische wijze haar invloed op Syrië met twijfelachtig succes probeerde te handhaven. In dit deel zal het beleid uitgezet door Vladimir Poetin en Bashar al-Assad onder de loep worden genomen met als doel al dan niet continuïteit en/of verandering binnen de samenwerking te constateren. De gelijkenissen tussen Poetin en Assad die in veel opzichten aanwezig waren aan het begin van hun troonbestijging in 2000 maken dit zeer interessant. Ze kwamen beiden aan de macht in een land dat gedurende de jaren '90 economisch sterk was verzwakt en ze kwamen beiden met hervormingen die in het Westen als hoopgevend werden gezien.^{67 68} Het zou later pas blijken dat de hervormingen uitsluitend gericht waren op economische modernisering en niet op het politieke leven. Dit laatste punt is een belangrijke overeenkomst tussen Assad en Poetin. Assad ging zich richten op de ontwikkeling van de ICT-industrie waarbij zijn eigen fascinatie voor computers geen onbelangrijke rol speelde.⁶⁹ Poetin koos voor de energiemarkt en de zware industrie. Deze waren in de jaren '90 in handen gevallen van oligarchen en het was Poetin die het als zijn belangrijkste taak zag de staat weer leider te maken van deze bedrijfstakken. Dit beleid wordt ook wel "state corporatism" genoemd en dit was ook zichtbaar in Syrië. Op economisch vlak hadden de hervormingen van Poetin zeker succes zoals de data laat zien: "The raw data is impressive. The eight years of Putin's presidency saw a doubling of living standards, a 70 percent increase in GDP, the paying down of nearly all Russia's foreign sovereign debts, and the accumulation of a war-chest of \$402 billion foreign currency reserves as of March 2008. (www.cbr.ru) In current dollar prices, GDP went from \$200 billion in 1999 to \$1.26 trillion in 2007. Russia moved up from being the 20th largest economy in the world to the seventh. The World Bank estimates the Gross National Income per capita at \$5,780 in 2006, with a GNI of \$823 billion. (The World Bank, 2007)".⁷⁰

In Syrië gebeurde in een bepaald opzicht hetzelfde als dat er in de jaren '90 in Rusland gebeurde. Bashar had vanaf het begin van zijn aantreden als doelstelling het socialistische systeem van zijn vader om te vormen tot een systeem gebaseerd op sociale markteconomie. Deze doelstelling werd bevestigd in 2006 toen Bashar het tiende vijfjarenplan presenteerde. Het vijfjarenplan van 2006 was echter een voortzetting van een beleid dat de Syrische maatschappij enkel ongelijker maakte. Net als in de jaren '90 in Rusland bleken het toch vooral enkelen te zijn die met hun kennis en financiële mogelijkheden optimaal van de hervormingen gebruik konden maken. Bashars pogingen het ambtelijke apparaat te moderniseren slaagden, maar het begunstigde enkel de elite. In zijn inauguratie speech in 2005 bleek eens te meer hoe blind hij was voor de sociaaleconomische gevolgen van zijn moderniseringsbeleid: "The shortcomings of public administration in Syria are one of the biggest hurdles against development and prosperity, which effect negatively all sectors without any exception. We should, at the soonest, start studying the methods of changing this situation to the better. This will be accomplished by developing effective administrative structures and processes, and by upgrading human resources in the public sector."⁷¹ Vooral de laatste opmerking betreffende het verbeteren van de menselijke middelen in de publieke sector toont weinig realiteitszin. Volgens de VN, dat in juni 2005 een rapport over de economische situatie in Syrië publiceerde, was 11,4% van de Syrische bevolking extreem arm. Dit betekent dat ze niet in hun basisbehoeften kunnen voorzien. De belangrijkste aandachtspunten die de VN voor armoedebestrijding in 2005 gaf waren:

⁶⁷ Raymond Hinnebusch en Tina Zintl, *Syria from Reform to Revolt, volume 1*, (Syracuse University Press, 2015), pp. 92-93.

⁶⁸ Stephen K. Wegren en Dale R. Herspring, *After Putin's Russia: Past imperfect, future uncertain*, (Rowman & Littlefield Pub., Plymouth, 2010), pp. 20-21.

⁶⁹ Volker Perthes, *Syria under Bashar al-Assad: Modernisation and the limits of change*, (Routledge, Oxford, 2004), pp. 33-34.

⁷⁰ Peter Rutland, "Can Russia escape the oil curse?", IN: *Russia's political economy: Trends and implications*, (NBR, Washington, 2008), p. 35.

⁷¹ Najwa Kassab Hassan, "Computerizing the civil records system in Syria", IN: *Innovations in governance in the Middle East, North Africa, and the Western Balkans: making governments work better in the Mediterranean region*, (VN, 2007), p. 161.

"1. The prospects for medium-term GDP growth are adversely affected by high instability in the region, which could hamper workers' remittances and foreign direct investment (FDI). These are vulnerable to external shocks.

2. Illiteracy, low school enrolment rates, and child labour are especially high among the poor, and reflect how poverty is perpetuated from one generation to another."⁷²

Deze punten werden door Assad niet opgepakt. De menselijke middelen waar Assad in zijn speech op doelde waren voornamelijk een onderdeel van zijn moderniseringscampagne. Het ICT-project omtrent de digitalisering van de overheidsadministratie had duidelijk voorrang. Hoewel dit project een succes was, deed het weinig aan de bestrijding van de armoede. De eerste vijf jaren onder Bashar waren vooral een succes voor hen die profijt konden halen uit de deregulering van de socialistische wetten binnen de financiële markt en de groeiende efficiëntie van de overheid op administratief vlak.⁷³ Echter, voor de overwegend soennitische bevolking in het noordoosten van Syrië - waar maar liefst 58% als extreem arm getypeerd kan worden - veranderde weinig.⁷⁴ De stabilisering van het sektarisch probleem in zijn land en de onderwijsproblematiek werden grotendeels genegeerd. De gevolgen hiervan zijn in 2011 duidelijk zichtbaar geworden met de komst van de burgeroorlog. Poetins economische succes begon ook scheuren te vertonen. Volgens veel economen was het succes gebouwd op drijfzand en te afhankelijk van een hoge energieprijis.⁷⁵ De huidige val van de roebel na Westerse sancties en een dalende olieprijs lijken dit te bevestigen. Maar misschien meer dan dat is het groeiende autoritarisme van Poetin wat het succes van Rusland tegenwerkt. Dit is in ieder geval zo in de betrekkingen met Westerse bedrijven. Waar het Westen steeds meer afstand nam, was het Bashar al-Assad die zich meer richting Rusland ging bewegen. In dit hoofdstuk wordt belicht hoe deze nieuwe relatie tot stand kwam en aan de hand van een analyse van de binnen- en buitenlandse politieke keuzes vergeleken wordt met de communistische periode.

Een moeizame start

Sinds het aantreden van President Poetin in 2000 proberen de Russen via Syrië hun invloed op het door Amerika gedomineerde Israël-Arab vredesproces te vergroten.⁷⁶ De relatie tussen Syrië en Rusland is van oudsher sterk gefundeerd. In de Sovjetperiode leende Rusland grote sommen geld aan Syrië en dit kwam mede tot stand door de ideologische verbinding met de socialistische Ba'ath partij waartoe Hafiz al-Assad behoorde. Deze historische band zorgde er echter wel voor dat in 1999 de Syrische schuld aan Rusland was opgelopen tot 12 miljard dollar. Deze schuld was voor Rusland, dat in de jaren '90 onder Jeltsin zelf in economisch zwaar weer terecht was gekomen, extra precair. Het had de relatie met Syrië sterk verslechterd en het was tot het punt gekomen dat vrijwel alle samenwerking was bevroren.⁷⁷ Tot ieders verrassing kwam hier op 7 juli 1999 verandering in. De Russische krant *Izvestia* liet in een artikel van 7 juli 1999 doorschemeren dat een gesprek tussen Hafiz al-Assad en het Kremlin positief was verlopen. De krant kwam met drie redenen voor de positieve draai: "1) Moscow in particular is capable of persuading Syria to make peace with Israel, 2) the fact that Tartus on the Syrian coast was Russia's only naval base in the Mediterranean, and 3) that Damascus was prepared to pay "cold cash" (a figure of \$2 billion was mentioned) for Moscow to upgrade its old Soviet weapons as well as sell its new Russian ones (including anti-aircraft systems)."⁷⁸ Vooral het laatste punt betreffende de contante betaling van 2 miljard dollar moet het Russisch gezag sterk beïnvloed hebben. De Russische wapenindustrie was in het postcommunistische tijdperk een log overproducerend apparaat geworden dat niet meer beschikte over de afzetmarkten van de Sovjet-Unie.

⁷² Heba El Laithy en Khalid Abu-Ismaïl, *Poverty in Syria: 1996-2004*, (VN, juni 2005), p. 85.

⁷³ Stephen Juan King, *The new authoritarianism in the Middle East and North Africa*, (Indiana University Press, 2009), p. 133.

⁷⁴ Heba El Laithy en Khalid Abu-Ismaïl, *Poverty in Syria: 1996-2004*, (UN, juni 2005), p. 90.

⁷⁵ Paul Coyer, "Putin's perfect storm", IN: *Forbes.com*, (23 oktober 2014), p. 1.

⁷⁶ Mark N. Katz, *Putin's foreign policy toward Syria*, (George Mason University, 2006), pp. 2-3.

⁷⁷ Fred H. Lawson, *Global security watch: Syria*, (Praeger, Santa Barbara, 2013), p. 165.

⁷⁸ Vladimir Dunayev, "Hafez Assad Comes to Moscow with 'Cold Cash'", IN: *Izvestia*, (7 juli 1999), p. 1 IN: *Current Digest of the Post Soviet Press*, (4 augustus 1999), p. 19.

Dit wetende is het verrassend te noemen dat pas in 2005 de relatie tussen Rusland en Syrië weer op het niveau kwam van tijdens de communistische periode. Ondanks de ontmoeting van juli 1999 zou tot 2005 de verkoelde relatie voortgezet worden.⁷⁹ Er zijn een aantal factoren die dit verklaren, maar het is moeilijk de hoofdmotivatie van beide partijen te identificeren. De genoemde redenen in Izvestia zijn vooral een combinatie van opportunistisch kortetermijndenken en onrealistische symboolpolitiek. De Russische overredingskracht richting Syrië betreffende het conflict met Israël heeft in het verleden weinig indruk gemaakt op Hafiz.⁸⁰ Net als de strategische waarde van de Tartusmarinebasis gaat het hier vooral om symboolpolitiek en is de daadwerkelijke politieke kracht gering. Het aanbod van geld voor onderhoud en wapenleveranties was voor Jeltsin erg gunstig, zeker ook door de falende economie in Rusland, maar op lange termijn was de cash-inbreng een druppel op een gloeiende plaat. De wapenindustrie was in haar karakter niet veranderd en het geld werd niet gebruikt voor de hervorming van deze industrie. Sinds 1996 was de gemiddelde leeftijd van de arbeiders in de wapenindustrie gestegen van 47 naar 58.⁸¹ Het feit dat de pensioengerechtigde leeftijd voor mannen 60 was en voor vrouwen 55 maakte dit extra lastig. Verder was de gemiddelde leeftijd van de productiemachines gestegen naar 25-30 jaar waar dat officieel 10-15 jaar moest zijn.⁸² De ontmoeting van 7 juli 1999 is vooral interessant door het feit dat Poetin in dezelfde maand de top van het Russische politieke toneel besteeg. Poetin heeft zeer waarschijnlijk sterk aangestuurd op de ontmoeting. Zeker ook omdat tot 2005 Poetin duidelijk blijkt had gegeven van een hernieuwde interesse het Israël-Arab conflict op te lossen. Desondanks was de ontmoeting een mislukking, want er kwam geen ondertekende overeenkomst.⁸³

Dat de ontmoeting dus niet in een overeenkomst resulteerde en de verkoelde relatie bleef voortbestaan, kent een aantal oorzaken. Een belangrijk gegeven is dat tussen juli 1999 en juli 2000 in beide landen nieuwe kapiteins op het schip kwamen. In maart 2000 werd Poetin president van Rusland. Hij was al in juli 1999 als Jeltsins laatste premier op het politieke toneel verschenen en opereerde sinds Jeltsins aftreden in december 1999 als de-facto leider van Rusland. In Syrië kwam een paar maanden later in juli 2000 Bashar al-Assad - een maand na het overlijden van zijn vader Hafiz al-Assad - aan de macht. Het is erg moeilijk precies te achterhalen welke koerswijzigingen de nieuwe leiders uitstippelden met betrekking tot de bilaterale relatie tussen beide landen omdat de toegang tot de documentatie van het ministerie van buitenlandse zaken in beide landen erg gesloten is. Er zijn wel een aantal zaken die opvallen en de mist rond de verkoelde relatie doen optrekken. In februari 2000 boycotten Syrië en Libanon een ontmoeting in Moskou van de Multilateral Steering Group for Middle East Peace, de Russen ervaarden dit als een belediging.⁸⁴ In maart 2002 stemde Rusland samen met 13 andere landen van de Veiligheidsraad voor resolutie 1397 dat een naast elkaar bestaande Israëlische en Palestijnse staat voor ogen had. Deze resolutie was een trap tegen het zere been van Syrië, dat het bestaansrecht van Israël altijd in twijfel heeft getrokken.

Naast deze twee genoemde incidenten was er na het aantreden van Poetin vanuit Rusland een duidelijk groeiende oriëntatie richting Israël zichtbaar. Zo nam de handel tussen beide landen toe en werden op verzoek van de toenmalige premier van Israël Ariel Sharon geen raketverdedigingssystemen verkocht aan Syrië.⁸⁵ Poetin verklaarde tevens in oktober 2002: "Russia will never help Israel's enemies."⁸⁶ Deze gegevens suggereren een buitenlandbeleid van Poetin dat ten opzichte van Syrië weinig nut meer zag in het ondersteunen van een land dat steeds verder geïsoleerd raakte. Poetins succesvolle aanpak van de oligarchen die zijn greep op de binnenlandse economie versterkte maakte de openstaande schuld van Syrië ook minder belastend voor Rusland. Hierbij kwam nog de groeiende negatieve publieke opinie in Rusland ten opzichte van de Arabische

⁷⁹ Mark N. Katz, *Putin's foreign policy toward Syria*, (George Mason University, 2006), pp. 2-3.

⁸⁰ Fred H. Lawson, *Global security watch: Syria*, (Praeger, Santa Barbara, 2013), p. 165.

⁸¹ Steven E. Miller en Dmitri Trenin, *The Russian military: Power and Policy*, (American Academy of Arts and Sciences, Cambridge, 2004), p. 161.

⁸² idem, p. 161.

⁸³ Mark N. Katz, "Putin's foreign policy toward Syria", IN: *Middle East Review of International Affairs*, (maart 2005), p. 2.

⁸⁴ Yelena Suponina, "An Old Friend Gets Belligerent," IN: *Vremya MN*, (2 februari 2000), p. 6. IN: *CDPSP*, (1 maart 2000), p. 21.

⁸⁵ Zakhar Gelman, "Sharon Treated to Kosher Dinner," IN: *Rossiiskaya gazeta*, (2 oktober 2002), p. 2. IN: *CDPSP*, (30 oktober 2002), p. 1157.

⁸⁶ Idem, p. 1157.

landen, die door de steeds heftiger wordende problemen met de Tsjetsjenen toenam.⁸⁷ De Beslan-tragedie in september 2004, toen Tsjetsjeense rebellen een school gijzelden en na een aanval van Russische veiligheidstroepen op de school uiteindelijk 380 mensen omkwamen, was hiervan het dieptepunt. Israël steunde als één van de weinige landen Ruslands harde aanpak van moslimextremisten in Tsjetsjenië. Ondanks deze vergaande oriëntatie op Israël bloeide de relatie met Syrië aan het begin van 2005 weer op. Toen Bashar al-Assad in januari 2005 voor het eerst sinds zijn presidentschap naar Moskou kwam, resulteerde dit in een vergaande deal tussen Rusland en Syrië. Maar liefst 73% van de Syrische schuld zou worden kwijtgescholden en daarnaast werden er nu wel raketverdedigingssystemen verkocht.⁸⁸ De voordelen voor de Russen kwamen in maart en december 2005 aan het licht toen bekend werd dat de Russische bedrijven Tatneft en Sroytransgaz zeer lucratieve contracten hadden getekend om olie en gas te winnen in Syrië.⁸⁹

Poetins expliciete focus op Israël was in vergelijking met de oude Sovjetpolitiek vernieuwend. De erkenning van de staat Israël had zoals in het vorige hoofdstuk behandeld negatieve effecten voor de relatie tussen de Arabische communisten en de Sovjet-Unie. In de situatie van Poetins aantreden in 2000 had de keuze voor een op Israël gerichte politiek een andere uitwerking. Dit had vooral te maken met het radicaalislamitische element dat door het Tsjetsjeense conflict de Russische binnenlandse politiek meer dan tijdens de Sovjet-Unie beïnvloedde. Het is duidelijk dat mede door de aanslag op het World Trade Center van 11 september 2001 Poetin zijn partners in de strijd tegen de radicaalislamitische Tsjetsjenen in het Westen ging zoeken.⁹⁰ Het grootste verschil met de Sovjetpolitiek is wel de multilaterale aanpak die Poetin tussen 2000 en 2005 in de buitenlandse politiek toepaste.⁹¹ Zo werden sommige Europese landen anders benaderd dan Amerika. Het bipolaire machtsblokken denken was hiermee bij Poetin ogenschijnlijk van tafel maar na 2005 concludeerden velen dat het vooral als doel had gehad verdeeldheid in het Westen te zaaien.

De interessante vraag die gesteld kan worden in deze context is echter of het niet juist het Westen was dat veranderde. Er is veel voor te zeggen dat na 11 september 2001 juist het Westen het kamp van Rusland binnentrad en niet andersom. De Amerikaanse politicoloog Samuel Huntington bescheef in 1996 in zijn boek 'The clash of civilizations and the remaking of the new world order' dat Rusland sinds de jaren '80 betrokken was bij drie belangrijke "fault line wars". Deze "fault line wars" - respectievelijk de oorlog in Afghanistan 1979-1989, Tajikistan 1992-1997 en Tsjetsjenië 1994-2009 - zijn volgens Huntington oorlogen tussen beschavingen. Volgens Huntingtons theorie is Rusland al sinds de jaren '80 betrokken bij de oorlog tegen de islam. Hij argumenteert dat door het verlies van de marxistisch-leninistische ideologie het Russisch-orthodoxe geloof het ideologische gat ging opvullen.⁹² Historicus Mike Bowker plaatst een aantal kanttekeningen tegenover Huntingtons analyse. Bowker argumenteert sterk dat de genoemde conflicten vooral werden geïnitieerd door de nationalistische en religieuze gevoelens in de genoemde voormalige Sovjetgebieden.⁹³ In die zin zijn de genoemde conflicten met uitzondering van het conflict in Afghanistan vooral separatistische conflicten. Ze waren een logisch gevolg van het door Jeltsin opgestelde federale verdrag dat vanaf 1992 voor maar liefst 89 verschillende regio's aparte mate van autonomie verschafte.⁹⁴ Dit zorgde voor grote economische verschillen tussen de regio's. De regio's die economisch gezien het slechts uit het federale verdrag kwamen waren juist de plekken waar de onrust het hevigst toesloeg.⁹⁵

⁸⁷ Shireen T. Hunter, Jeffrey L. Thomas en Alexander Melikishvili, *Islam in Russia: The politics of identity and Security*, (Center for Strategic and International Studies, New York, 2004), p. 228.

⁸⁸ Luke Errington-Barnes, *Russia and Syria: It's all business, Transnational Crisis Project*, (1 december 2011).

⁸⁹ Mark N. Katz, *Putin's foreign policy toward Syria*, (George Mason University, 2006) p. 4.

⁹⁰ Peter J.S. Duncan, "Contemporary Russian identity between East and West", IN: *The Historical Journal*, Vol.48, Issue 01, (maart 2005), p. 293.

⁹¹ Elana Wilson Rowe en Stina Torjesen, *The multilateral dimension in Russian foreign policy*, (Routledge, Oxon, 2009), p. 4.

⁹² Samuel P. Huntington, *The clash of civilization and the remaking of world order*, (Simon&Schuster, New York, 1996), p. 275.

⁹³ Mike Bowker, *Russia, America and the Islamic world*, (Ashgate, Hampshire, 2003), p. 21.

⁹⁴ Idem, p. 68.

⁹⁵ Shireen T. Hunter, Jeffrey L. Thomas en Alexander Melikishvili, *Islam in Russia: The politics of identity and Security*, (Center for Strategic and International Studies, New York, 2004), pp. 222-223.

Poetins pro-Israël politiek paste goed in de lijn van deze separatistische conflicten. Hij heeft er nooit een geheim van gemaakt een fel tegenstander te zijn van Jeltsins federale verdrag. De conflicten boden hem de uitgelezen kans om vanaf 2000 het resultaat van het verdrag zo veel mogelijk terug te draaien. Dat het Westen met de komst van de "war on terror" Rusland als partner kreeg was dus vooral een product van een Westerse koerswijziging. Er was dus zeker sprake van een continuering van de Sovjetpolitiek betreffende de achterliggende ideologie, maar de genoemde multilaterale stijl van Poetin was wel een interessante breuk. Toch was dit vooral voortgekomen uit de nieuwe economische dimensie waar Poetin rekening mee moest houden. In tegenstelling tot de Sovjetperiode vereiste de markteconomie een nieuwe stijl. Zeker in de energiesector zag Poetin grote kansen de Russische economie te laten groeien met name door samenwerking met Europa.⁹⁶ In dit plaatje paste geen hernieuwde relatie met Syrië, maar daar zou in 2005 verandering in komen.

Rusland neemt afstand van het Westen

De koerswijziging van Rusland in januari 2005 is gezien vanuit het perspectief van internationale samenwerking moeilijk te begrijpen. Hoe kan een land zich het ene moment zo aan de kant van Israël scharen om dan vervolgens één van haar grootste vijanden te begunstigen? Om dit te begrijpen moeten we ons realiseren dat Rusland in vele opzichten nog het Rusland van voor 1990 was. Poetin is een echte realpolitiker, voor hem spelen nationale soevereiniteit en eigen belang de belangrijkste rol in het diplomatieke spel van vandaag de dag.⁹⁷ Als we ons dit realiseren is de koerswijziging van januari 2005 helemaal niet zo verrassend. De gebeurtenissen in Irak aan het eind van 2004, met de vaststelling van de eerste vrije verkiezingen op 30 januari 2005, speelden een belangrijke rol in Poetins afweging. De schuld van Irak aan Rusland was eind 2004 ongeveer twee derde van die van Syrië. Toen in november 2004 de 'Paris club' – waar Rusland samen met 18 andere landen lid van is – besloot om 80% van de Irakese schuld af te schrijven zat Rusland in de problemen.⁹⁸ In tegenstelling tot in Syrië hadden de Russen weinig voeten in de aarde betreffende economische contacten in Irak, maar achterblijven op het Westen betreffende het kwijtschelden van de schulden zou Rusland in de markt om de Irakese olie ten opzichte van het Westen benadelen.⁹⁹ Uiteindelijk besloot Rusland in december 2004 om zelfs 90% van de Irakese schuld kwijt te schelden.¹⁰⁰ De keuze van Rusland om de resolutie van Amerika om met militair ingrijpen Saddam Hoessein af te zetten eerder niet te steunen had geleid tot het verbod van Amerika richting Rusland om mee te dingen in de wederopbouwcontracten.¹⁰¹ De 90% kwijtschelding was een zure appel waar Rusland doorheen moest bijten om de economische belangen in Irak nog enigszins veilig te stellen.

De rol van Israël is een belangrijk element in de keuze van de Russen om in 2005 voor de Syrische koers te gaan. Israël was net als Rusland geen onderdeel van de Amerikaanse coalitie in 2003 die de Irak Oorlog aanging. De Amerikaanse ondersecretaris voor defensie Douglas Feith verklaarde aan Ynetnews (Engelstalige Israëlische nieuwssite van Yedioth Ahronoth krant) in mei 2008 het volgende: "What you heard from the Israelis was not any kind of advocacy of war with Iraq" en "[w]hat you heard from Israeli officials in private discussions was that they were not really focused on Iraq... [t]hey were much more focused on Iran."¹⁰² De rivaliteit tussen Irak en Iran die zijn oorsprong vindt in de Irak-Iran oorlog van 1980 tot 1988 heeft van Irak altijd een buffer gemaakt voor Israël tegenover haar aartsvijand Iran. De nieuwe situatie in Irak en de onzekerheid die dat met zich meebracht was in die zin nadelig voor Israël. Dit zorgde er in een zekere mate voor dat Israëls rol op het internationale toneel betreffende de regio was uitgespeeld. De focus van de

⁹⁶ Jeronim Perovic, Robert W. Orttung en Andreas Wenger, *Russian energy power and foreign relations: Implications for conflict and cooperation*, (Routledge, Oxon, 2009), pp. 54-55.

⁹⁷ Danila Bochkarev, *Russian energy policy during president Putin's tenure: Trends and Strategies*, (GMB, Londen, 2006), p. 5.

⁹⁸ *BBC news*, (21 november 2004).

⁹⁹ Andrej Kreutz, *Russia in the Middle East: Friend or Foe?*, (Preager, Westport, 2007), p. 92.

¹⁰⁰ Valeria Korchagina, "Putin urges Iraq to welcome business.", IN: *Moscow Times*, No. 3065, (8 december 2004).

¹⁰¹ Steven R. Weisman, *New York Times*, (7 december 2003).

¹⁰² Yitzhak Benhorin, "Doug Feith: Israel didn't push for Iraq War", IN: *Ynetnews.com*, (13 mei 2008).

internationale politiek kwam steeds meer op Irak en Syrië te liggen en de strijd tegen radicaal-islamitische groeperingen zoals Al-Qaida, Daesh (Islamitische Staat), al-Nusra en de Taliban. De huidige discussie rond de onderhandelingen tussen Amerika en Iran over verlichting van sancties in ruil voor meer transparantie omtrent Irans atoomagenda tonen aan dat Israël's focus op Iran weinig aanhang meer vindt. De Russische oriëntatie op Israël die vanaf 2000 had plaatsgevonden was simpel gesteld niet langer in het voordeel van Rusland. Hier kwam bij dat door het niet steunen van de militaire acties in Irak en het daaruit voortvloeiende verbod op het sluiten van wederopbouwcontracten met Irak voor de Russen de Westerse oriëntatie onhoudbaar werd.

Ondanks dat de Amerikaanse militaire interventies in Irak en Afghanistan Poetin naar heroriëntatie richting Syrië heeft gebracht waren de voordelen voor Rusland allerminst duidelijk. Het handelsaandeel van Rusland in landen als Israël en Turkije ligt vele malen hoger dan in Syrië.¹⁰³ Economisch gezien is Syrië voor Rusland dus een riskante onderneming. Dit zou mede een verklaring kunnen zijn voor de voorzichtigheid waarmee Rusland Syrië steunt vanaf 2005. Zo koos Rusland in maart 2005 de kant van het Westen in het verzoek aan Syrië om haar troepen uit Libanon terug te trekken.¹⁰⁴ Echter, in oktober van hetzelfde jaar wist Rusland ervoor te zorgen dat resolutie 1636 sterk werd afgezwakt. Deze resolutie dwong Syrië mee te helpen aan het onderzoek naar de liquidatie van oud-premier van Libanon Rafik Hariri. Tot genoegen van Syrië en dankzij Rusland werd de dreiging van economische en diplomatieke sancties uit de resolutie gehaald.¹⁰⁵ Deze tweeslachtige benadering van Moskou maakt de spagaat waarin zij zat duidelijk. Het was voor Rusland een keuze tussen economische of politieke winst. Zoals eerder gesteld lagen de economische winsten voor Rusland in verdere samenwerking met het Westen. Echter, voor de politieke gedachte die vereist bleek te zijn voor volledige samenwerking was Rusland ogenschijnlijk niet klaar. Het betreft een politieke gedachte die steeds meer afstand moet nemen van territoriale soevereiniteit en plaatsmaakt voor universeel geachte mensenrechten. De keuze dat deze mensenrechten gehandhaafd dienen te worden boven de territoriale soevereiniteit van een politieke identiteit is voor de huidige Russische elite ondenkbaar. Veel kenners wijten deze houding van Rusland aan haar binnenlandse problematiek, zoals bijvoorbeeld zichtbaar is in de Kaukasus.¹⁰⁶

Het was Syrië dat na Wit-Rusland als tweede land Rusland openlijk steunde in haar oorlog tegen Georgië.¹⁰⁷ Verder werkten Syrië en Rusland samen in de strijd tegen de Tsjetsjeense rebellen. Deze samenwerking is met de komst van Tsjetsjeense strijders in het huidige Syrische conflict zeer concreet geworden.¹⁰⁸ Echter, het mes snijdt aan twee kanten, want de Tsjetsjeense rebellen zijn soennieten. De openlijke steun van Rusland aan het shi'itische Assad regime geeft de Tsjetsjeense rebellenleider Doku Umarov de mogelijkheid zijn strijd in de Kaukasus nieuw internationaal elan te geven onder de soennitische moslimmeerderheid.¹⁰⁹ Hierdoor is de toestroom van buitenlandse jihadisten en vooral de financiële steun van organisaties als Al-Qaida naar Tsjetsjenië sterk toegenomen.¹¹⁰

Het resultaat is voor de Russen dus allerminst duidelijk en kan tegenstrijdige effecten veroorzaken. Op het internationale toneel houden ze Assad de hand boven het hoofd, waarbij de achterliggende gedachte is dat op deze manier de territoriale soevereiniteitsprincipes internationaal in stand gehouden kunnen worden. Deze gedachte toont weinig inzicht in de problematiek van de Arabische wereld. Het groeiende conflict tussen soennieten en shi'iten is grensoverschrijdend en heeft weinig tot geen binding met de door de Westerse mogendheden na de Eerste Wereldoorlog in 1918 opgelegde grenzen. Verder staat de pluralistische overtuiging van Rusland al sinds de

¹⁰³ Roy Allison, "Russia and Syria: explaining alignment with a regime in crisis.", IN: *International Affairs*, 89: 4, (2013), p. 806.

¹⁰⁴ Mark N. Katz, *Putin's foreign policy toward Syria*, (George Mason University, 2006) p. 5.

¹⁰⁵ Andrei Zlobin, "Veto Stays in Pocket--Moscow Saves Damascus from Economic Sanctions.", IN: *Vremya novostei*, (1 november 2005), p. 2. IN: *CDPSP*, (23-30 november 2005), p. 5.

¹⁰⁶ Jeffrey Mankoff, *Russian foreign policy: The return of great power politics*, (Rowman&Littlefield, Lanham, 2009), pp. 78-79.

¹⁰⁷ Roy Allison, "Russia and Syria: explaining alignment with a regime in crisis.", IN: *International Affairs*, 89: 4, (2013), p. 803.

¹⁰⁸ Idem, p.814.

¹⁰⁹ Mark N. Katz, "Moscow and the Middle East: repeat performance?", IN: *Russia in global affairs*, no.3, (juli-september 2012), p. 4.

¹¹⁰ Robert Bruce Ware, editor Richard Sakwa, "A multitude of evils: Mythology and political failure in Chechnya", IN: *Chechnya: From past to future*, (Anthem Press, Londen, 2005), p. 97.

oprichting van de VN in 1945 onder druk. De hoop van Rusland door met steun aan Assad de tendens van zelfbeschikkingsrecht voor volken binnen staten tegen te gaan is onrealistisch als we de groeiende invloed van de VN erkennen.

Poetin heeft het sinds de Eerste Tsjetsjeense Oorlog tot beleid gemaakt vooral te zorgen dat de moslimwereld zo min mogelijk over het conflict te weten kwam.¹¹¹ Zijn inmenging in het Syrische conflict gaat juist tegen dit beleid in. De steun van Rusland aan de shi'itische elite in Syrië brengt haar interne conflicten met de Tsjetsjeense soennitische rebellen juist internationaal onder de aandacht. Opnieuw kan de vraag gesteld worden in hoeverre de verandering op het internationale politieke toneel veroorzaakt werd door een Russische koerswijziging. Het is in deze context belangrijk te beseffen dat de pro-Syrische route van de Russen volgde op de beslissing van de Amerikanen de wederopbouwcontracten niet buiten de coalitielanden aan te bieden. Tevens moet het negatieve effect van de 'Paris Club' beslissing tot kwijtschelding van schulden op Poetins politieke ego niet onderschat worden.¹¹² De economische gevolgen waren groot voor Rusland, zeker ook omdat ze niet mochten meedingen in de wederopbouwcontracten. Tel hier de heroriëntatie van Iran met het Westen bij op en Rusland zag haar belangrijkste partners in de Arabische wereld verdwijnen. In deze context was de heroriëntatie op Syrië een begrijpelijke reactie en in zekere zin ook de enige oplossing voor Poetin om invloed op de politiek van de Arabische wereld te behouden.

Twee andere belangrijke argumenten voor de stelling dat de verandering in 2005 vooral een Westerse oorzaak had was de NAVO uitbreiding en de installatie van het raketschild in Polen. Deze beide kwesties die vanaf 2004 begonnen te spelen zorgden voor de definitieve breuk tussen Poetin en het Westen. Poetin kreeg in deze periode de indruk niet als volwaardig partner gezien te worden. Dit kwam ook doordat de Amerikanen na de herverkiezing van Poetin steeds meer kritiek gingen leveren op de autoritaire stijl van Poetin.¹¹³ Voor de Russen werd deze bemoeienis met de binnenlandse politiek als zeer beledigend ervaren. Het is de vraag of Poetin zich deze stijl pas later aanleerde of dat hij vanaf 2000 deze stijl al hanteerde en dat het Westen dit tot 2005 uit eigenbelang door de vingers zag. In principe is de vraag makkelijk te beantwoorden. Poetins aanpak van de oligarchen was aan het begin van zijn presidentschap op democratisch vlak al zeer twijfelachtig.

De meest in het oog springende zaak die Poetins stijl al vroeg toont is de zaak rond de oligarch Boris Berezovski. Poetin had niet lang na zijn aantreden een vergadering met alle oligarchen bijeengeroepen om duidelijk te maken dat de tijd van politieke invloed voor de oligarchen voorbij was.¹¹⁴ Berezovski was niet komen opdagen. Berezovski verloor in rap tempo zijn media-imperium door beschuldigingen van belastingontduiking en fraude. Beschuldigingen die later op veel andere oligarchen ook zouden worden toegepast. Berezovski vluchtte uit angst voor een levenslange gevangenisstraf naar Engeland. De juridische juistheid van deze beschuldigingen hangt sterk af van welke wet, en in welke tijd deze wet als toepasbaar gezien kan worden. Voor Poetin was de belastingwet van de jaren '90 een farce en onrechtmatig. Naast het feit dat de grote belastingvoordelen die de belastingwet van de jaren '90 de extreem rijken gaf ethisch gezien twijfelachtig was, werd Poetin ook gesteund door het niet functioneren van het belastingapparaat. Het belastingapparaat kon het ophalen van de verschuldigde belastinggelden gedurende de jaren '90 nauwelijks realiseren.¹¹⁵ Waar Berezovski met succes Poetins toorn ontliet was dat niet het geval voor oligarch Michail Chodorkovski. Chodorkovski belandde achter de tralies, waar hij tot 20 december 2013 zou verblijven. Chodorkovski heeft zich altijd verdedigd met het argument dat de staat dusdanig zwak en corrupt was in de jaren '90 dat hij geen andere keuze had. Zoals Richard Sakwa het verwoordt: "Indeed on a number of occasions 'Khodorkovsky ignored budgetary and regional politics, and subordinated the state to himself on the grounds that the state was corrupted

¹¹¹ Mark N. Katz, "Moscow and the Middle East: repeat performance?", IN: *Russia in global affairs, no.3*, (juli-september 2012), p. 4.

¹¹² International monetary fund, *Iraq: 2005 Article IV Consultation: Staff Report; Staff Supplement; Public*, (2005), p. 13.

¹¹³ F. Bindi, editors Laura Buonanno, Natalia Cuglesan en Keith Henderson, "Transatlantic foreign policy cooperation in the Obama era", IN: *The New and Changing Transatlanticism: Politics and Policy Perspectives*, (Routledge, Londen, 2015), p. 56.

¹¹⁴ Marshall I. Goldman, *Petrostate: Putin, Power, and the New Russia*, (Oxford University Press, Oxford, 2008) pp. 102-103.

¹¹⁵ Bruno S. Sergi, *Misinterpreting Modern Russia: Western views of Putin and his Presidency*, (The Continuum, New York, 2009), p. 204.

and he, Khodorkovsky, was more effective than the state'. Khodorkovsky did not hesitate to defend his views on the Russian tax system. Like Putin, but from the opposite end of the state-society spectrum, Khodorkovsky found existing institutions constraining and sought para-constitutional solutions to practical problems."¹¹⁶ Chodorkovski's minachting voor de staat maakt de aversie tegen hem van veel Russen begrijpelijk. Zeker als we ons realiseren dat bijvoorbeeld Khodorokovski in het midden van de jaren '90 zijn oliebedrijf YUKOS opbouwde met het aankopen van het sovjetoliebedrijf voor één dertigste van de marktwaarde in november 2003.¹¹⁷

Geconcludeerd kan worden dat Poetin zijn politieke stijl niet veranderde en dat na 2005 de koerswijziging richting Syrië vooral een product was van nieuwe Westerse prioriteiten. Het is dus de vraag of de multilaterale stijl die eerder genoemd is na 2005 veranderde in een terugkeer naar een Koude Oorlog stijl zoals in het Westen vaak wordt gedacht. Poetin heeft zich volgens Rusland kenner Bobo Lo altijd op een constante wijze gedragen in de internationale politiek maar wel verschillend per regio: "He is European in Europe, transcontinental strategic partner when dealing with the United States, Asian and Eurasian in Asia, and cautiously integrationist in the CIS."¹¹⁸ Voor Lo's analyse is veel te zeggen al kan inmiddels het "cautiously" betreffende de CIS wel weggelaten worden (zie paragraaf 'Poetins buitenlandbeleid: De zoektocht naar een nieuwe machtsbasis') en is zijn Europese inslag met de komst van de oorlog in Oekraïne inmiddels ook sterk afgezwakt. Het is in deze diversiteit die door Bobo Lo werd beschreven ook waar Poetin zich onderscheidt van de oude Sovjetleiders. Het onderscheid ligt vooral in de verschillende gedragingen tegenover de invloedsferen. Poetin begrijpt de diversiteit van de wereldpolitiek beter dan zijn sovjetvoorgangers dat deden. Vooral de verschillende benadering richting Europa en Amerika is een breuk met het sovjetbeleid. Deze strategie was gedeeltelijk afgekeken van Jevgeni Primakov die in de jaren '90 het Russische buitenlandbeleid vormgaf.

De Primakov-doctrine en de geboorte van het misverstand

De betrokkenheid van Rusland is van oudsher groot in de Arabische wereld. Dit was gedurende de communistische periode het geval, maar ook zeker in de jaren '90. Onder Jevgeni Primakov, die van 1991 tot 1996 leiding gaf aan de buitenlandse inlichtingendienst en van 1996 tot 1998 minister van buitenlandse zaken was, werden de banden met de Ba'ath regimes sterker aangetrokken. De Ba'ath partij was een seculiere politieke partij met een socialistische inslag die in verscheidene Arabische landen verantwoordelijk was voor het leveren van de politieke elite. Primakov werd de uitdrager van een nieuw postcommunistisch buitenlandbeleid dat vanuit een multilaterale benadering Amerikaanse hegemonie wilde bestrijden met 'low-cost mediation' en daartegenover de banden in het Midden-Oosten wilden aantrekken.¹¹⁹ Het beleid achter deze politiek wordt ook wel de 'Primakov-doctrine' genoemd.

Deze doctrine heeft mede geresulteerd in de handhaving van de Russische aanwezigheid in Syrië na de val van de Sovjet-Unie. Bij de Syrische havenstad Tartus heeft Rusland al sinds 1971 een marinebasis. In 1988 was met het Ba'ath regime van Hafiz al-Assad een leaseovereenkomst voor onbepaalde tijd afgesproken die tot heden wordt gehandhaafd en Rusland toegang tot de Middellandse Zee verschaft.¹²⁰ Echter, in de praktijk stelde de marinebasis in de jaren '90 nauwelijks iets voor en draaide het hier vooral om symboolpolitiek.¹²¹ Dit was ook een gevolg van het prowesterse beleid van Jeltsin dat vaak in conflict was met Primakovs ideeën. Een grote

¹¹⁶ Richard Sakwa, *Putin and the Oligarch: The Khodorkovsky-Yukos affair*, (I. B. Tauris, Londen, 2014), p. 48.

¹¹⁷ David M. Woodruff, "Khodorkovsky's gamble from business to politics in the YUKOS conflict", IN: *PONARS policy memo 308*, (november 2003), p. 2.

¹¹⁸ Bobo Lo, *Vladimir Putin and the evolution of Russian foreign policy*, (The Royal Institute of International Affairs, Londen, 2003), p. 131.

¹¹⁹ Ariel Cohen, "The 'Primakov-doctrine': Russia's zero-sum game with the United States", IN: *The Heritage Foundation, No. 167*, (15 december 1997), pp 1-6.

¹²⁰ Bente Scheller, *The wisdom of Syria's waiting game: Foreign policy under the Assads*, (C. Hurst & Co., Londen, 2013), p. 204.

¹²¹ Margot Light, editors Stephen Light, Richard Sakwa en Henry E. Hale, "Foreign Policy", IN: *Developments in Russian politics 8*, (Palgrave MacMillan, New York, 2014), p. 229.

Russische militaire aanwezigheid aan de Middellandse Zee was om duidelijke redenen niet gewenst in het Westen. Mede hierdoor kreeg het onderhoud in Tartus vanaf 1991 geen prioriteit. Het speelde ook mee dat Jeltsin de schuld van meer dan 10 miljard dollar die Syrië nog had openstaan bij de Sovjet-Unie graag terugbetaald zag.¹²² Primakovs focus op de oude Arabische partners van de Sovjet-Unie vindt een interessante parallel met Poetins hernieuwde interesse in Syrië na 2005. Echter, in de eerste Poetin jaren werd de lijn van Jeltsin gehandhaafd, want ook voor Poetin was toen een groeiende militaire aanwezigheid bij de Tartusmarinebasis een onnodige provocatie richting het Westen.

Een vergelijking tussen Primakov en Poetin is uiterst interessant, want het toont ons de voorgeschiedenis van Ruslands pro-Syrië route na 2005. Na de eerste vijf jaar zonder communisme was Primakov ervan overtuigd geraakt dat de Amerikanen een unipolaire wereld wilden handhaven.^{123 124} Deze overtuiging was vooral geboren uit het NAVO ingrijpen in de Joegoslavië Oorlog. Het besluit van de NAVO om de Russen niet te betrekken bij het besluit om Servië te bombarderen brak de hoop tot samenwerking met het Westen definitief af. De oplossing lag volgens Primakov in het creëren van een alliantie tussen landen die onafhankelijk van de Amerikanen opereerden, waarin Rusland dan de leidende rol zou spelen.¹²⁵ Het was niet Primakovs doel om de oude Koude Oorlog situatie te herstarten, maar hij wilde vooral een situatie creëren waarin de Amerikanen bij internationale problemen niet meer om de Russen heen konden. Vanaf 1996, toen hij minister van buitenlandse zaken werd, begon Primakov met het opbouwen van deze nieuwe alliantie.

De nieuwe strategie had voor Primakov niet het gewenste effect. De binnenlandse problemen in Rusland stapelden zich op, vooral de roebelcrisis die voor grote economische schade zorgde kreeg de meeste aandacht. Viktor Tsjernomyrdin, die vanaf 1992 premier was, werd in maart 1998 door Jeltsin weggestuurd vanwege de aanhoudende problemen rond de roebel. Zijn opvolger Sergei Kirijenko probeerde door middel van het innen van achterstallige belastingen bij de oligarchen het tij te keren. Mediamagnaat Berezovski, die Kirijenko als gevaar zag, probeerde doormiddel van een lastercampagne Kirijenko's positie onhoudbaar te maken. Jeltsin bleef Kirijenko steunen en reageerde fel op Berezovski's inmenging in de politiek.¹²⁶ Jeltsin wilde het liefst Tsjernomyrdin terug, maar de Doema die hier in meerderheid tegen was maakte dit onmogelijk. Primakov, die door zijn kritische houding tegenover de Amerikaanse invloed een stijgende populariteit binnen de Doema genoot, was met veel tegenzin voor Jeltsin de enige overgebleven optie. Primakovs ambities voor het presidentschap frustreerde zijn relatie met Jeltsin, en Jeltsin verstootte Primakov als zijn eerste minister in mei 1999. Hoewel Primakov tussen mei en december 1999 zich sterk voorbereidde voor de presidentsverkiezingen, was met het naar voren schuiven van Poetin in december de race gelopen. De chaotische jaren '90 kleefden teveel aan het imago van Primakov en Poetin was een onbekend, verfrissend en daadkrachtig ogend leider.

Poetin nam na zijn aantreden in januari 2000 de Primakov-doctrine grotendeels over en in tegenstelling tot Primakov voerde hij de doctrine daadkrachtig uit. Zo stapte hij aan het einde van 2000 eenzijdig uit de Gore-Tsjernomyrdin overeenkomst.¹²⁷ Deze uit 1995 stammende overeenkomst bevatte de belofte van Rusland haar wapenleveranties en nucleaire samenwerking met Iran grotendeels op te schorten. Deze daad werd kracht bijgezet door een bezoek een paar maanden later van de Iraanse president Mohammad Khatami aan Moskou. In juli 2001 tekende Poetin een Rusland-China vriendschapsverdrag, die in stijl veel gelijkenissen vertoonde met de vriendschapsverdragen tussen de Sovjet-Unie en de Arabische wereld van de jaren '70.¹²⁸ Ondanks

¹²² Robert H. Donaldson, Joseph L. Noguee en Vidya Nadkarni, *The foreign policy of Russia: Changing systems, enduring interests*, (Taylor & Francis, Oxon, 2014), p. 329.

¹²³ Mark N. Katz, "Primakov Redux? Putin's pursuit of "multipolarism" in Asia", IN: *Demokratizatsiya*, 14, 1, (winter 2006), p. 145.

¹²⁴ Katlijn Malfliet, *Rusland na de Sovjet-Unie: Een normaal land?*, (lannoo, Tielt, 2004), p. 93.

¹²⁵ Catherine Danks, *Politics Russia*, (Routledge, Oxon, 2009), p. 353.

¹²⁶ David Hoffman, *The Oligarchs: Wealth and Power in the new Russia*, (Public Affairs, New York, 2011), pp. 408-410.

¹²⁷ Bobo Lo, *Vladimir Putin and the evolution of Russian foreign policy*, (The Royal Institute of International Affairs, Londen, 2003), p. 39.

¹²⁸ Robert H. Donaldson en Joseph L. Noguee, *The foreign policy of Russia: Changing systems, enduring interests*, 3e ed. (Armonk NY: M.E. Sharpe, 2005) pp. 314-317.

dat Poetin vanaf 2000 met de bovengenoemde initiatieven een goede start leek te maken betreffende de Primakov-doctrine waren er twee belangrijke redenen waarom het uiteindelijk ook bij Poetin mislukte. Ten eerste waren enkele landen die zich bij de alliantie aansloten, zoals Syrië en Iran, ontevreden over de gedeeltelijke voortzetting van de relatie uit de jaren '90 tussen Amerika en Rusland. Deze landen verwachtten een volledige breuk met de Amerikanen. Deze verwachting was een duidelijke hoop in een terugkeer naar de Koude Oorlog situatie. Voor Poetin was de Primakov-doctrine duidelijk en ging een volledige breuk te ver. Het resultaat was dat Rusland ogenschijnlijk van twee walletjes wilde eten. Het plan om zich tot onmisbaar onderhandelaar te ontwikkelen mislukte hierdoor en het vertrouwen daalde aan beide zijden van het politieke spectrum. Een tweede belangrijke reden was dat er bij de beoogde alliantielanden in het Midden-Oosten weinig vertrouwen was in de concessiebereidheid van de Russen. Zo toonde Rusland geen interesse in het maken van concessies richting Iran betreffende de verdeling van de Kaspische Zee. Rusland verhoogde zelfs haar aanwezigheid in de Kaspische Zee.¹²⁹ Typisch hiervoor was ook de reactie van Rusland op de geuite ontevredenheid van Syrië over de gehandhaafde Russisch-Israëliëse veiligheidssamenwerking. De reactie van de Russen was veelzeggend. Als Syrië wilde dat Rusland de samenwerking zou opschorten moesten ze maar meer gaan betalen.¹³⁰ Het was duidelijk dat de leidende rol die de Primakov-doctrine voor Rusland voor ogen had niet op veel enthousiasme kon rekenen bij de partners.

Een belangrijke gebeurtenis die de twee redenen versterkte waren de aanslagen van 11 september 2001 op het World Trade Center in New York. Na deze datum veranderde Poetin zijn vijandsbeeld van Amerika sterk en dat had grote gevolgen voor de landen binnen de beoogde Primakov-alliantie. De vergaande samenwerking tussen Rusland en Amerika betreffende de strijd tegen het internationaal terrorisme was vooral voor Syrië en Iran problematisch, mede doordat Amerika gedurende haar campagne steeds meer inbreuk maakte op de soevereiniteit van bijvoorbeeld Syrië, zoals het Kamal-incident in 2008 aantoont. Dit incident vond plaats op 25 oktober bij de Syrische plaats Kamal.¹³¹ Een Amerikaanse speciale eenheid voerde een operatie uit waarbij acht al-Qaida leden zouden zijn gedood. Bashar al-Assad was ontzet omdat hij niet van tevoren was geïnformeerd. Het Kamal-incident is maar één enkel voorbeeld, de vele drone-strikes die na 2001 plaatsvonden in het Midden-Oosten voedden de onvrede bij de Arabische landen over het unilateraal handelen van Amerika verder. Tevens zorgden de gebeurtenissen van 11 september en de daaruit voortkomende interventies in Afghanistan en Irak voor destabilisering van de Arabische wereld. Deze destabilisering versterkte de sektarische verschillen en zo groeide de animositeit tussen de verschillende Arabische landen die de Primakov-doctrine juist onder Russische leiding wilde verenigen.

Dat Poetin na 11 september 2001 ogenschijnlijk afstand nam van de Primakov-doctrine verbaasde in binnen- en buitenland. Na de Westerse interventies in de Joegoslavië en Kosovo Oorlog van de jaren '90 en de Russische oppositie hiertegen was de militaire steun in de vorm van het openstellen van legerbasissen in Azië aan NAVO-troepen verrassend. Poetins eigen minister van defensie was fel tegen het openstellen van Russische basissen aan de grens met Afghanistan. Poetins motivatie om af te wijken van de Primakov-doctrine lijkt vooral gestoeld op zijn overtuiging dat Rusland een gelijkwaardig partner kon worden binnen de internationale gemeenschap. De goodwill die hierdoor in het Westen richting Rusland zou ontstaan hoopte Poetin te kunnen gebruiken om zo haar invloedssfeer over de oude Sovjetrepublieken veilig te kunnen stellen en een vrije hand in Tsjetsjenië te krijgen.¹³² De NAVO handhaafde echter haar oude vijandsbeeld van Rusland en dat was sterk beïnvloed door Poetins vanaf 2000 ingezette Primakov-doctrine. Tekenend hiervoor was het geflirt van Rusland met de NAVO in 2003 dat zelfs zo ver ging dat de Russische krant *Kommersant Daily* een quote plaatste van secretaris-generaal van de

¹²⁹ Sergei Blagov, "Russia eyes stronger clout in Caspian region", IN: *Eurasianet*, (15 juli 2005).

¹³⁰ Mark N. Katz, "Primakov redux? Putin's pursuit of "Multipolarism" in Asia", IN: *Demokratizatsiya*, (Winter 2006), p. 150.

¹³¹ Hani Soubra, *Letters to Dalia: Reflections on Lebanon and the Middle East*, (Easton Studio Press, Westport, 2010), p. 152.

¹³² Matthias Conrad, *NATO-Russian relations under Putin: Emergence and decay of a security community?*, (Lit Verlag, Berlijn, 2011), pp. 47-48.

NAVO Lord Robertson waarin hij een Russisch lidmaatschap van de NAVO niet uitsloot.¹³³ Dat de toenmalige NAVO secretaris-generaal moest uitleggen dat er enkel toetreding plaats kon vinden als een land eerst uit eigen overweging zich had aangemeld en pas na toetsing zou kunnen toetreden, was voor de Russen een klap in het gezicht.

De pro-Syrische route die in 2005 werd ingezet door Poetin was duidelijk een terugkeer naar de Primakov-doctrine, met als belangrijke toevoeging dat Poetin vanaf dat moment unilateraal handelen voor Rusland centraal ging stellen. De afstand die ontstond tussen de lidstaten doordat unilateraal handelen opnieuw zoals in de Koude Oorlog door Rusland en Amerika als handelingswijze werd gehanteerd zorgde voor een verlamming van internationale instituties zoals de VN. De verschillende interpretaties betreffende legitimiteit en soevereiniteit zijn de belangrijkste veroorzakers van de verzwakking van de slagkracht van de VN. Het is vooral het onderwerp 'regime-change' dat hierbij onverenigbaar lijkt te zijn onder de lidstaten.

Het onvermogen van het Westen Ruslands buitenlandse politiek te begrijpen resulteert in een zekere mate van angst bij de Westerse bevolking richting Rusland, dit is zeker het geval in Europa. Voor het Westen ontbreekt er een duidelijke lijn in het buitenlandse beleid van Rusland. Het ondersteunen van de Franse interventie in Mali enerzijds, het tegenwerken van de interventieplannen in Libië anderzijds. Het steunen van Assad in zijn interne strijd, maar in 2005 wel de internationale gemeenschap steunen in de resolutie tegen Syrië betreffende Libanon. Het ogenschijnlijk geschipper tussen twee gedachten maakt internationale samenwerking met Rusland uiterst moeizaam. Toch is dit grotendeels onnodig, want in Poetins beleid is net zoals dat in de Sovjetperiode was veel continuïteit zichtbaar. Als we inzoomen op het beleid van Rusland en kijken door de bril van een realpolitiker, dan wordt duidelijk dat vooral pragmatisme de grondslag van het beleid vormt.¹³⁴ De sleutel is te vinden in Ruslands binnenlandse politiek en de politieke cultuur van haar regerende elite. Hoewel Rusland geografisch gezien niet tot het Midden-Oosten behoort, is de Kaukasus cultureel en religieus sterk verbonden met het Midden-Oosten. Het is nou juist in dit gebied waar Ruslands soevereiniteit het meest onder druk staat. De Zuid-Kaukasische staten Georgië, Azerbeidjaan en Armenië wilden in de jaren '00 meer onafhankelijkheid, wat in sterk contrast stond met de vergaande militaire samenwerking in de jaren '90 onder het CIS pact.¹³⁵ De siloviki-groep waar Poetin toebehoort, die bestaat uit voormalige KGB'ers en sovjetbestuurders, heeft in het gigantische Rusland in zekere mate te maken met het zogeheten 'imperial overstretch' principe. Hierdoor wordt de hoge mate van controle dat de siloviki wil bereiken geconfronteerd met de culturele diversiteit van Ruslands grote invloedssfeer. Het is in deze context ook logisch dat Rusland zo sterk vasthoudt aan de Westfaalse soevereiniteitsgedachte. Het eventueel verliezen van gebieden in de Kaukasus aan onafhankelijkheidsstrijders is zowel voor de bestuurlijke elite als voor de publieke opinie in Rusland ondenkbaar.

Toch gaat Rusland ook hier niet als een olifant door een porseleinkast. Gebieden als Tsjetsjenië krijgen op papier gedeeltelijke onafhankelijkheid, maar in de praktijk blijkt het hier toch vooral om marionettenregimes te gaan.¹³⁶ Het conflict dat Rusland in 2008 had met Georgië over de gebieden Zuid-Ossetië en Abchazië houdt hier ook verband mee. De door Rusland gecontroleerde bestuurlijke elites in deze twee gebieden zijn een doorn in het oog van het aangrenzende Georgië.¹³⁷ De Osseten en Abchaziërs kenden van oudsher al een conflictueuze relatie met de Georgiërs. Het was dus niet verwonderlijk dat ze de hulp van de Russen graag in ontvangst namen. Het heeft er alle schijn van dat Poetin bewust een sektarisch verdeel-en-heers spel speelt in de Kaukasus. Het feit dat dit voor Poetin in de Kaukasus goed uit heeft gepakt maakt zijn steun voor Assad logisch. Ook in

¹³³ *Kommersant Daily*, (29 oktober 2003).

¹³⁴ Richard Sakwa, editors Jackie Gower en Graham Timmins, "Vladimir Putin and Russian foreign policy towards the West: Towards a new realism", IN: *Russia and Europe in the twenty-first century: An uneasy partnership*, (Anthem Press, Londen, 2009), pp. 7-8.

¹³⁵ Tamara Pataraiia en David Darchiasvili, editors Graeme P. Herd en Jennifer D.P. Moroney, "Security regime building in the South-Caucasus", IN: *Security dynamics in the former Soviet bloc*, (RoutledgeCurzon, Abingdon, 2003), p. 154.

¹³⁶ Andrew Meier, *Chechnya: To the heart of a conflict*, (W.W. Norton & Company, Londen, 2005), p. 51.

¹³⁷ Richard G. Whitman en Stefan Wolff, "The limits of EU conflict management in the case of Abkhazia and South Ossetia", IN: *The European Union as a global conflict manager*, (Routledge, Oxon, 2012), p. 104.

Syrië is een duidelijk sektarisch conflict aan het opkomen. De mate van afhankelijkheid die Zuid-Ossetië op het moment heeft van Rusland toont het succes van Poetins politieke spel. De huidige president van Zuid-Ossetië, Leonid Tibilov, verklaarde voor de verkiezingen van maart 2012 dat als hij de verkiezingen zou winnen hij Rusland zou consulteren bij het vormen van een regering.¹³⁸ Tibilov won de verkiezingen en heeft van Zuid-Ossetië een de-facto vazalstaat gemaakt. De beweegredenen van Tibilov - die breed gedragen worden onder de Osseten - komen voort uit de angst dat zonder Russische bescherming de Georgische meerderheid ze gaat overheersen. Deze angst is overigens niet ongegrond, want de Georgiërs hebben geen geheim gemaakt van hun oppositie tegen onafhankelijkheid voor de Osseten.¹³⁹ Het Westerse geflirt met de prowesterse/pro-NAVO Georgische leider Mikheil Saakashvili heeft vanaf 2004 de relatie tussen Rusland en het Westen verder verslechterd. Dit is een belangrijk element, omdat we ons bewust moeten zijn van de psychologische effecten van deze Westerse betrokkenheid op de siloviki-groep die in het huidige Rusland het buitenlandse beleid bepaalt.

Concluderend kan vastgesteld worden dat de Primakov-doctrine in 1996 al een duidelijke voorbode gaf voor de definitieve breuk in 2005 met de Westerse integratieroute van Jeltsin. Een interessante vergelijking kan gemaakt worden met de detenteperiode van de jaren '70. Ook toen was er een periode waarin ontspanning en samenwerking de hoofdmoot van de relatie begonnen te vormen. Dit ging in de detenteperiode dan wel niet zo ver als het daadwerkelijk integreren van Rusland binnen de Europese gemeenschap, maar de gedachte van samenwerking kent veel parallellen. De Cuba-crisis van 1962 en de desastreus verlopen Vietnam Oorlog hadden vooral de Amerikanen klaargemaakt voor een nieuwe aanpak. Hier komen we ook aan bij een interessant verschil tussen de detenteperiode en de jaren '90. Het initiatief voor samenwerking lag in de detenteperiode vooral bij de Amerikanen en het Amerikaanse volk werd hier sterk voor geënthousiasmeerd.¹⁴⁰ De Russen werden na de val van het communisme in 1991 op dezelfde wijze geënthousiasmeerd door Jeltsin met gevraagde hulp uit het Westen.¹⁴¹ De bal lag in de jaren '90 dus precies aan de andere kant dan tijdens de detenteperiode. In zekere zin was het faillissement van de Sovjet-Unie eind jaren '80 een vergelijkbaar trauma als de Vietnam Oorlog. Het succes van de detente is moeilijk te meten. Als we zien dat in 1980 met de komst van president Ronald Reagan en de invasie in Afghanistan door de Sovjet-Unie een abrupt einde van de detenteperiode betekende, dan is een succesverhaal moeilijk vol te houden. Ditzelfde kan over de jaren '90 gezegd worden. De democratiepromotie en de radicale invoer van de vrijemarkteconomie resulteerden na 2000 in een langzame terugkeer naar autoritarisme onder Poetin.

De detenteperiode liep uiteindelijk ook spaak om vergelijkbare redenen. In 1972 was de regering van Nixon en Ford niet in staat om de met de Sovjet-Unie afgesproken en ondertekende economische afspraken na te komen. Dit kwam toen voornamelijk door tegenwerking van het Amerikaanse congres dat de afspraken tegenhield vanwege ontevredenheid over het Sovjet-Unie binnenlandbeleid betreffende Joodse emigratie.¹⁴² ¹⁴³ Dit politiek proces waarin de binnenlandse politieke situatie in Amerika ervoor zorgde dat afspraken niet konden worden nageleefd herhaalde zich zowel in 1974 met het falen van het uitvoeren van het SALT-akkoord als in 1979 in het niet ratificeren van SALT2. De bemoeienis met de Russische interne zaken zoals rond de Joodse emigratiekwestie werd in de jaren '70 als denigrerend ervaren, net als de bemoeienis in de jaren '90. Dat de SALT-akkoorden niet werden uitgevoerd of geratificeerd was een logisch gevolg van een

¹³⁸ Maria Tsvetkova, "Ex-KGB chief leads South Ossetia presidential race", IN: *Reuters.com*, (26 maart 2012).

¹³⁹ Norman Schofield en Maria Gallego, *Leadership or Chaos: The heart and soul of politics*, (Springer, Berlijn, 2011), p. 288.

¹⁴⁰ E.-O. Champiel, editors Robert A. Hinde en Jo Groebel, "U.S. policy towards the Soviet Union from Carter to Bush", IN: *Cooperation and Prosocial behaviour*, (Cambridge University Press, Cambridge, 1991), p. 335.

¹⁴¹ Vladislav Zubok, editors Richard H. Immerman en Petra Goedde, "Cold War strategies/power and culture - East: Sources of Soviet conduct reconsidered", IN: *The Oxford handbook of the Cold War*, (Oxford University Press, Oxford, 2013), p. 318.

¹⁴² Sydney Heller en Derek Groom, "A struggle against oppression: An analysis of Jewish emigration from the Soviet Union during the 1970s and 1980s", IN: *The UC Undergraduate Journal of Slavic and East/Central European Studies*, vol. 5., (UCLA International Institute, Los Angeles, 2012-2013), pp. 1-12.

¹⁴³ Clive A. Jones, *Soviet Jewish Aliyah 1989-92: Impact and implications for Israel and the Middle East*, (Frank Cass & Co., New York, 1996), p. 19.

democratisch proces waarbij het congres presidentiële besluiten naast zich neer kon leggen. Dit onderdeel van democratie werd in de Sovjet-Unie niet begrepen en wekte veel argwaan.¹⁴⁴

In zekere mate waren de ervaringen van de jaren '90 vergelijkbaar met de detenteperiode. In ieder geval voor een bepaalde groep binnen het politieke spectrum van de post-Sovjetperiode, de siloviki. De oligarchen van de Sovjetperiode - zoals ze ook wel worden genoemd - waren gebaat bij een strikte status-quo situatie en waren zeer argwanend tegenover samenwerking zoals in de detenteperiode en de jaren '90. De oligarchen van de jaren '90 die hun politieke invloed onder Jeltsin met succes zagen groeien hadden weinig problemen met de Amerikaanse inbreng. Logisch, want hun macht was gebaseerd op kapitaal en dat groeide sterk met de aantrekking van buitenlandse investeringen.

Chodorkovski's geplande deal met ExxonMobil in 2002 is hier een mooi voorbeeld van. ExxonMobil is een Amerikaans oliebedrijf dat tot heden het grootste van de wereld is. Chodorkovski wilde in 2002 30% van de aandelen in zijn oliebedrijf Yukos verkopen aan ExxonMobil. Lee Raymond, toen de CEO van ExxonMobil, sprak met Chodorkovski aan het einde van 2002 op een energiebeurs in Houston.¹⁴⁵ Raymond was niet geïnteresseerd in een deal tenzij ExxonMobil een meerderheidsaandeel kon aanschaffen. De reden hiervoor was de verwevenheid tussen politiek en zakenwereld in Rusland, wat Raymond een te groot risico vond. Volgens Ruslandkenners binnen ExxonMobil was Chodorkovski's doel vooral zo snel en zoveel mogelijk cash uit Yukos te halen. Uiteindelijk deed Chodorkovski water bij de wijn en stelde een verkoop van 30% voor met een optie tot een meerderheidsaandeel na goedkeuring van het Kremlin. Raymond vroeg Chodorkovski op de man af of hij goedkeuring door Poetin als realistisch zag. Chodorkovski was optimistisch over een goedkeuring. Uiteindelijk werd Chodorkovski op 25 oktober 2003 gearresteerd en kwam Yukos via een overname van Rosneft in overheidshanden. Chodorkovski werd uiteindelijk voor belastingontduiking in de jaren '90 veroordeeld.

Het was een duidelijke misrekening van Chodorkovski toen hij een goedkeuring in het vooruitzicht stelde. In zijn afweging onderschatte hij de invloed van de siloviki op Poetin. Naast dat deze groep het idee verafschuwde dat het grootste Russische oliebedrijf in Amerikaanse handen zou vallen, waren de siloviki erg bang dat de overname voor het openbreken van de Russische economie zou zorgen en daarmee de controle van de staat zou afnemen.¹⁴⁶ De onduidelijkheid rond Chodorkovski's politieke ambities zorgde ook voor veel onrust in deze groep. De aversie richting Chodorkovski ontstond vooral door zijn beslissing tot het oprichten van de stichting 'Open Russia' in 2001. Deze stichting stelde zich de volgende doelstelling: "The motivation for the establishment of the Open Russia Foundation is the wish to foster enhanced openness, understanding and integration between the people of Russia and the rest of the world."¹⁴⁷ De politieke ambitie die uit deze stichting sprak en de buitenlandse steun die de stichting kreeg voerde de argwaan en angst van deze groep tot een kookpunt op. Het is onduidelijk of Poetin hetzelfde niveau van argwaan en angst voelde als de siloviki om hem heen. Analist en politiek commentator Yulia Latynina stelt dat Poetin in 2003 nog wel degelijk openstond voor een compromis, maar dat de conservatieve krachten binnen de siloviki Poetin wisten te overtuigen van het gevaar.¹⁴⁸ Het is duidelijk dat Poetin in mei 2004 in ieder geval hetzelfde niveau van argwaan en angst had bereikt toen hij in een toespraak tot de Federale Assemblee sprak van NGO's die "worden gevoerd door buitenlandse handen".¹⁴⁹ Het is deze situatie die veel overeenkomsten vertoont met de detenteperiode. Ook toen waren het de conservatieve krachten in de communistische partij die de samenwerking met het Westen zagen als een risico voor hun machtsconsolidatie. Zowel toen als nu kan er gesproken worden van het zegevieren van deze krachten.

¹⁴⁴ Raymond L. Garthoff, "Negotiating with the Russians: Some Lessons from SALT", IN: *International Security*, Vol. 1., No. 4., (Lente 1977), pp. 6-7.

¹⁴⁵ Steve Coll, *Private empire: ExxonMobil and American Power*, (The Penguin Press, Londen, 2012), pp. 268-270.

¹⁴⁶ Michael D. Goldhaber, "Russian roulette", IN: *The American Lawyer*, (Greenberg Traurig, augustus 2004), p. 2.

¹⁴⁷ <http://www.khodorkovsky.com/vision-for-russia/>

¹⁴⁸ Cathryn Collins, *Vlast*, (Documentaire, 2010).

¹⁴⁹ Richard Sakwa, *Russian politics and society*, (Routledge, Oxon, 2008), pp. 343-344.

De siloviki en het nostalgisch verlangen naar sovjetmacht

Een analyse van de siloviki heeft een duidelijk startpunt met het einde van de Sovjet-Unie in 1991. Het einde van de Sovjet-Unie werd door de siloviki gevoeld als een verlies van de Koude Oorlog. Wat er in de jaren '90 gebeurde in Rusland was voor deze groep een dramatische teloorgang van Ruslands reputatie binnen de wereldpolitiek. Verder zagen ze hun dominante positie tijdens de Sovjetperiode verdwijnen door de groeiende macht van de nieuwe oligarchen. Deze vaak jonge mannen die hun marktkennis hadden opgedaan binnen Westerse universiteiten en de economische chaos ten volle konden benutten om daarmee de staat volledig onderhorig aan zich te maken, namen het roer over. Verder speelde ook mee dat de persoonlijke reputatie van president Jeltsin steeds verder verslechterde.¹⁵⁰ Jeltsin vertegenwoordigde zeker internationaal het nieuwe Rusland, maar zijn grapjes en laconieke houding op het internationale politieke toneel, wat vaak een gevolg was van overmatig alcohol gebruik, geneerden de Russische publieke opinie en misschien wel belangrijker ook de siloviki. Daarnaast was een cruciaal verschil tussen Jeltsin en de siloviki dat Jeltsin democratisch georiënteerd was en de siloviki meer autocratisch. Jeltsin was in 1991 mede verantwoordelijk geweest voor de beslissing niet meer verder te gaan met het overkoepelende Sovjetsysteem en schoof daarmee de machtsbasis van de siloviki aan de kant. Dat hij met deze beslissing Rusland geografisch gezien enorm liet krimpen was voor hem geen probleem. In de ogen van Jeltsin was deze verkleining en decentralisatie zelfs noodzakelijk om Ruslands democratie te laten functioneren.¹⁵¹ Het is belangrijk dit fundamentele verschil betreffende de invulling van democratie binnen Rusland tussen Jeltsin en de siloviki te zien, want het verklaart veel over het huidige beleid in Rusland. Er moet wel gezegd worden dat Jeltsin naar Westerse begrippen niet heel democratisch was. Jeltsins beslissing om in 1993 een tegenwerkend parlement (Doema) tot gehoorzaamheid te dwingen door middel van tanks toont dit aan. Jeltsins groeiende afhankelijkheid van de oligarchen zorgde voor een groei van corruptie in Ruslands politieke systeem.¹⁵² Het feit dat bij de machtsoverdracht in 2000 werd afgesproken dat Jeltsin en zijn familie immuniteit van rechtsvervolgving kregen sterkt het vermoeden dat Jeltsin persoonlijk bij de corruptie betrokken was.¹⁵³

Er moeten echter wel kanttekeningen geplaatst worden bij het hiervoor geschetste beeld van de teloorgang van de jaren '90. Dmitry Mikheyev van het Hudson instituut en Russisch vluchteling die eind jaren '70 naar Amerika vertrok schreef in verschillende artikelen zeer positief over de jaren '90. Mikheyev plaatst ten opzichte van de negatieve effecten van het ontstaan van de extreem rijke oligarchen de positieve notie van het ontstaan van een nieuwe middenklasse.¹⁵⁴ Hij merkt terecht op dat hoewel de productie in handen was van de miljoen rijksten er na de val van het communisme en de komst van privaat eigendom zeer veel geld in handen kwam van tientallen miljoenen Russen. "Today about twenty million Russian families own their apartments and houses, twenty-six million urban families own private plots, approximately fifteen million of these own summer cottages or dachas, and forty-two million people own shares in companies. Sales of big-ticket items such as cars, computers, refrigerators, color television sets, furniture, and so on are growing steadily and cannot be explained by a market of one million consumers. In fact, in 1994-1995, one-third of the nation's adult population bought at least two such expensive items."¹⁵⁵ In vergelijking met de sovjetperiode was er dus zeker sprake van een groeiende welstand voor velen. Echter, waar Mikheyev te weinig rekening mee hield in zijn analyse was dat voor de mensen die van sociale

¹⁵⁰ Peter Reddaway en Dmitri Glinski, *The tragedy of Russia's reforms: Market bolshevism against democracy*, (Edowment of the United States Institute of Peace, Washington, 2001), pp. 526-528.

¹⁵¹ Johnny Rodin, editors Uwe Backes, Tytus Jaskulowski en Abel Polese, "Federalism and Democracy in Russia - Putin's federal reforms 2000-2004", IN: *Totalitarismus und Transformation*, (Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen, 2009), pp. 110-111.

¹⁵² Lilia Shevtsova, *Russia – Lost in transition: The Yeltsin and Putin legacies*, (Carnegie Endowment for International Peace, 2007), p. 104.

¹⁵³ Roberta Ann Johnson, "Corruption in four countries", IN: *The struggle against corruption: A comparative study*, (Palgrave MacMillan, 2004), p. 150.

¹⁵⁴ Dmitry Mikheyev, "Russia reconsidered: Another look at the revolution from below", IN: *Demokratizatsiya, No. 1.*, (Winter 1997), p. 28.

¹⁵⁵ Idem, p. 28.

zekerheid afhankelijk waren de periode een verslechtering betekende. Het is deze groep die zich moeilijk kon aanpassen aan de nieuwe tijd van zelfredzaamheid, en het is deze groep die Poetins belangrijkste steunpilaar werd.

Een belangrijke tweede nuance die geplaatst moet worden bij de conclusie dat de siloviki werden verdrukt door de oligarchen is de diversiteit van de siloviki-groep. Deze diversiteit werd vooral bepaald door de verschillen in opvatting over een eventuele terugkeer naar het communisme. Een groot aantal siloviki gebruikte hun oude bevoorrechte positie voor economisch gewin na 1991. Mikheyev schatte dat in 1996 ruim de helft van de oligarchen bestond uit siloviki.¹⁵⁶ Deze groep profiteerde dus net zoveel van de situatie als de oligarchen zonder siloviki ervaring. Een terugkeer naar het communisme werd door deze groep als onwenselijk gezien. Hoewel Poetin zelf geen oligarch was maar locoburgemeester van Sint-Petersburg, moet duidelijk gesteld worden dat Poetin niet behoorde tot de siloviki die een terugkeer naar het communisme voor ogen hadden. Hij noemde het communisme een "doodlopende steeg" en communisten vond hij "ideologische kakkerlakken".¹⁵⁷ Toen hij in 1990 afscheid nam van de KGB ging hij al snel werken als adviseur voor Anatoli Sobtsjak. Sobtsjak werd de eerste democratisch gekozen burgemeester van Sint-Petersburg en was Poetins oude docent geweest tijdens zijn rechtenstudie aan de universiteit in Leningrad. Sobtsjak was een belangrijke hervormer tijdens de perestrojkaperiode. In 1994 zou Poetin locoburgemeester worden onder Sobtsjak en in 1996 vertrok hij naar Moskou om deel te gaan uitmaken van de presidentiële staf. In 1998 benoemde Jeltsin Poetin tot hoofd van de FSB (opvolger KGB) en in 1999 werd hij eerste minister onder Jeltsin. Sobtsjaks invloed op Poetin en zijn succesvolle samenwerking met Jeltsin suggereren dat Poetin geen sterke communistische overtuiging had.

Het is interessant om te zien dat Mikheyevs verwachting dat de autoritaire politiek niet zou terugkeren is gebaseerd op de zwakke eenheid binnen de oligarchen. Hij stelt dat de oligarchen zich vooral egocentrisch focusten op hun eigen sector om indringers te vermijden. Deze zwakke eenheid resulteerde in een verscheidenheid aan oligarchengroepen die tegen elkaar uitgespeeld konden worden.¹⁵⁸ Volgens Mikheyev voorkwam dit het ontstaan van een nieuwe elite die de democratische instituties zou kunnen aantasten. Paradoxaal genoeg was het gebrek aan eenheid bij de oligarchen juist een belangrijke reden geweest voor de vrij probleemloze machtsgreep van Poetin. Verder zorgde de egocentrische focus ook voor meer corruptie. Vooral de groep oligarchen die een siloviki verleden hadden voegden zich bij Poetins entourage. De politieke ambities van hen waren dusdanig gering dat zij voor Poetin geen bedreiging vormden. Poetin maakte in 2000 bij een vergadering met de belangrijkste oligarchen al duidelijk dat de politieke sfeer niet meer als hun terrein beschouwd mocht worden.¹⁵⁹ Voor Poetin was het niet van belang de economische macht van de oligarchen te ontnemen. Hierin is Poetins afkeer van een terugkomst van het communistisch systeem goed zichtbaar. Mikheyev had het - zo weten we nu - aan het verkeerde eind betreffende zijn verwachting. De autoritaire stijl die dikwijls wordt omschreven als 'managed democracy' of 'vertical line of power' werd in een razend tempo door Poetin ingevoerd.¹⁶⁰ Hiermee veranderde de buitenlandse politiek ook en werd Ruslands positie onduidelijker.

Een andere oorzaak van de relatief gemakkelijke wijze waarmee het democratisch systeem geldend in de jaren '90 aan de kant werd geschoven was het federale beleid van Jeltsin. Zo stelt Vladimir Yemelyanenko: "Since the system of local soviets was abolished in 1993, the power struggle between the Kremlin and the Russian provinces on one hand, and the local executive and legislative branches on the other, can be characterized as open conflict, occasionally interrupted by

¹⁵⁶ Dmitry Mikheyev, "Russia reconsidered: Another look at the revolution from below", IN: *Demokratizatsiya, No. 1.*, (Winter 1997), p. 28.

¹⁵⁷ Cameron Ross, *Russian politics under Putin*, (Manchester University Press, Manchester, 2004), p. 60.

¹⁵⁸ Lilia Shevtsova, editors Mark R. Beissinger en Crawford Young, "Russia: Unconsolidated democracy, creeping authoritarianism, or unresolved stagnation?", IN: *Beyond state crisis?: Postcolonial Africa and Post-Soviet Eurasia in comparative perspective*, (Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington, 2002), p. 233.

¹⁵⁹ David M. Kotz en Fred Weir, *Russia's path from Gorbachev to Putin: The demise of the Soviet system and the new Russia*, (Routledge, Oxon, 2007), p. 275.

¹⁶⁰ Catherine Danks, *Politics Russia*, (Routledge, Oxon, 2013), p. 427.

armed neutrality."¹⁶¹ Yemelyanenko schreef in januari 1996 een artikel voor Moscow News over de negatieve effecten van Jeltsins federale beleid. Jeltsin maakte in 1991 al duidelijk welke richting hij op wilde met de rol van de republieken binnen de nieuwe federatie. Hij moedigde ze aan met de uitspraak "pak zoveel soevereiniteit als je kan slikken".¹⁶² Dit resulteerde in een significante daling van verplichte afdrachten aan Moskou door veel deelrepublieken. Waar dit voordelig was voor de grondstofrijke republieken, was het voor de meer afhankelijke republieken en provincies juist nadelig. Het probleem ontstond vooral doordat grondstofrijke gebieden die niet als deelrepubliek waren getypeerd zich onrechtvaardig behandeld voelden. Het waren namelijk vooral zij die onderhorig aan Moskou bleven. Gedurende Jeltsins regeerperiode werden er diverse compromissen gesloten tussen Moskou en de verschillende gebieden. Dit bevestigt het ontbreken van een eenduidig beleid en het ontbreken hiervan was de belangrijkste zwakte van het federale beleid uitgezet door Jeltsin. De grote mate van soevereiniteit die de republieken op economisch en justitieel gebied namen waren opgeteld bij het zwakke, niet eenduidige beleid vanuit Moskou de belangrijkste oorzaak voor de economische crisis in 1998.¹⁶³ Mikheyevs positieve notie dat de gefragmenteerde situatie gecreëerd door het federale beleid juist voor een bescherming tegen overheersing van één groep zorgde moet dus sterk in twijfel getrokken worden. Als we Yemelyanenko's analyse meenemen van een open conflict tussen de uitvoerende en wetgevende macht wordt dit nog meer duidelijk.

Naast het gevecht tussen de verschillende regio's met Moskou om meer onafhankelijkheid en/of subsidies was er zich een veel schadelijker proces van bestuurlijke strijd aan het ontwikkelen. Vanaf 1993 werden regionale verkiezingen gehouden in afwezigheid van een algemene kieswet. In plaats daarvan werden zij gehouden op basis van presidentiële edicten.¹⁶⁴ Op basis van deze edicten konden nieuw gekozen lokale bestuurders van de uitvoerende tak meer functies van macht naar zich toetrekken. Door het gebrekkige centrale gezag werd er op grote schaal door de regio's en republieken de federale wet overtreden.¹⁶⁵ De regio's concentreerden zich vooral op economische overtredingen en de republieken op electorale wetgeving, regionale politieke structuren en burgerschapsstatus overtredingen.^{166 167} Dit werd nog eens versneld in de periode tussen 1993-1995 door het overhevelen van autoriteit in handen van lokale wetgevers naar de handen van gouverneurs. Deze vermenging van de wetgevende tak met de uitvoerende tak zorgde voor een verticale stroom van macht. De siloviki waren vooral aanwezig binnen de lokale wetgevende tak en het verlies van de strijd met de uitvoerende macht vanuit Moskou in de periode 1993-1995 versterkte het gevoel van vernedering dat na het verlies van de oude communistische macht al sterk aanwezig was. De siloviki waar we in dit geval over spreken wisten hun positie op lokaal niveau te handhaven, maar verloren dus gedurende de eerste helft van de jaren '90 zowel hun uitvoerende als wetgevende macht ten opzichte van het meer liberale centrum.¹⁶⁸ Het moet echter duidelijk zijn dat Poetin in deze jaren behoorde tot de siloviki met een groter aanpassingsvermogen. Zoals eerder gesteld wist hij zich via zijn vroegere professor van de Sint-Petersburg universiteit binnen de clan van Jeltsin te vestigen. De siloviki die hun lokale macht tijdens de communistische periode eigen hadden gemaakt verloren dan wel hun politieke macht, maar met hun status en netwerk konden zij zeker in de afgelegen gebieden hun geprivilegieerde status ten volle blijven benutten. Dit resulteerde ook in het feit dat in veel van deze gebieden in 1995 nog een meerderheid van de

¹⁶¹ Vladimir Yemelyanenko, "The Crossroads of Russian Federalism", IN: *Perspective*, vol. 6., no. 3., (Boston University Institute for the study of conflict, ideology, and policy, januari-februari 1996), p. 1.

¹⁶² Andrew Foxall, *Ethnic relations in Post-Soviet Russia: Russians and non-Russians in the North Caucasus*, (Routledge, Oxon, 2015), p. 143.

¹⁶³ Idem, p. 143.

¹⁶⁴ Vladimir Yemelyanenko, "The Crossroads of Russian Federalism", IN: *Perspective*, vol. 6., no. 3., (Boston University Institute for the study of conflict, ideology, and policy, januari-februari 1996), p. 1.

¹⁶⁵ J. Paul Goode, *The decline of regionalism in Putin's Russia*, (Routledge, Oxon, 2011), p. 91.

¹⁶⁶ idem, p.91.

¹⁶⁷ Kathryn Stoner-Weiss, editors Timothy J. Colton en Stephen Holmes, "Resistance to the Central State on the Periphery", IN: *The state after communism: Governance in the new Russia*, (Rowman&Littlefield, Lanham, 2006), p. 99.

¹⁶⁸ Alexandra Vasileva, editor Uwe Becker, "Continuity and change in Russian capitalism", IN: *The bricks and emerging economies in comparative perspective: political economy, liberalisation and institutional change*, (Routledge, Oxon, 2014), p. 103.

bevolking voor de communisten was. Via presidentiële edicten werden deze gebieden simpelweg buiten de landelijke verkiezingen gehouden.

Deze strijd tussen de periferie en het centrum werd in 1995 gewonnen door het centrum, maar niet zonder kosten. De slechte economische ontwikkeling en de groeiende corruptie waar Jeltsins regeerperiode zo bekend om zou komen te staan waren grotendeels een gevolg van deze strijd. Na 1995 begon ook de publieke opinie steeds meer geïrriteerd te raken over Jeltsin en de oligarchen. Hierdoor ontvingen de siloviki meer steun van de bevolking, mede ook door een steeds verder dalende levensstandaard van de allerarmsten.¹⁶⁹ Ook hier is net zoals in het geval rond Mikheyevs theorie - dat verdeeldheid binnen de oligarchengroep een terugkeer van autoritarisme tegenging - sprake van het tegenovergestelde. De rigoureuze omslag naar centralisering ingezet door Jeltsin tastte de onafhankelijkheid van de wetgevende macht aan en was een voorbode voor de door het Kremlin aangestuurde vonnis van Chodorkovski in 2003. De dubbele standaard die Jeltsin hanteerde tussen enerzijds de vergaande soevereiniteitsoverdracht aan de deelrepublieken en anderzijds de rigoureuze centralisering van de provincies is een belangrijke tweede oorzaak. In 1996 begon Jeltsin in te zien dat de centralisering de stabiliteit van een rechtvaardig rechtsorgaan tegenging en besloot een aantal regio's het recht te geven om gouverneursverkiezingen te houden. De nieuwe decentraliseringsmaatregelen van Jeltsin hadden echter een paradoxaal effect dat de communisten hun macht in de periferie konden consolideren. Dit zorgde echter niet voor een stabielere situatie. In zekere zin was het kwaad al geschied en in veel regio's waren mensen overgeleverd aan corrupte bewindslieden die van de chaotische periode 1993-1995 gebruik hadden gemaakt om hun kapitaal uit te breiden en nu konden consolideren met de nieuwe decentralisatiemaatregelen. Het is in deze context ook niet verwonderlijk dat de georganiseerde misdaad sterk groeide in deze periode.¹⁷⁰

De drie jaar dat Jeltsin nog zou regeren zou verder geen verbetering brengen. Het is belangrijk de impact van de Jeltsin-periode op de siloviki in ogenschouw te nemen want het bepaalt in grote mate het verschil tussen het aantreden van Poetin en de oude opvolgingsmethode van de Sovjet-Unie. Poetin had een democratisch mandaat en dat maakte zijn legitimiteit van handelen groter dan bij de Sovjetleiders. Dit democratisch mandaat gaf de siloviki een ongekend zelfvertrouwen. Dit kwam vooral naar voren toen Poetin in rap tempo na zijn overwinning in de presidentsverkiezingen van 2000 alle belangrijke posten liet opvullen door oud KGB medewerkers.¹⁷¹ Het grote verschil tussen Poetin en Jeltsin werd duidelijk toen Poetin na zijn overwinning de 89 regio's herverdeelde in zeven federale districten elk onder leiding van een door de president aangewezen persoon.¹⁷² De centraliseringspolitiek werd dus opnieuw ingevoerd maar dit maal een stuk daadkrachtiger. De herverdeling van de regio's maakte een eind aan de regionale macht van de siloviki die een terugkeer naar het communisme voor ogen hadden.¹⁷³ Ondanks dat Poetin met succes de macht van het Kremlin over de regio's kon consolideren en daarmee erg populair werd bij het Russische volk, was de versmelting van de wetgevende met de uitvoerende macht hiermee definitief. De typeringen voor Poetins regeerstijl als 'managed democracy' en 'vertical line of power' die door velen worden gemaakt zijn in zekere zin een product van Jeltsins regeerperiode.

¹⁶⁹ Alexandra Vasileva, editor Uwe Becker, "Continuity and change in Russian capitalism", IN: *The brics and emerging economies in comparative perspective: political economy, liberalisation and institutional change*, (Routledge, Oxon, 2014), p. 103.

¹⁷⁰ Phil Williams, *Russian organised crime: A new threat?*, (Frank Cass & Co., Portland, 1997), pp. 1-28.

¹⁷¹ Anna Politkovskaya, *Putin's Russia*, (Random House, 2012), p. 96.

¹⁷² Darrell Slider, editor Stephen K. Wegren, "Putin's vertical challenge: Center-Periphery relations", IN: *Russia's policy challenges: Security, stability, and development*, (M. E. Sharpe, New York, 2003), pp. 124-125.

¹⁷³ Oxana Gaman-Golutvina, editor Richard Sakwa, "Changes in elite patterns", IN: *Power and policy in Putin's Russia*, (Routledge, Oxon, 2013), p. 169.

Poetins buitenlandbeleid: De zoektocht naar een nieuwe machtsbasis

Poetins 'managed democracy' en de terugkeer van de macht van de siloviki vanaf het jaar 2000 heeft het buitenlandse beleid van Rusland een nieuwe richting gegeven. Deze nieuwe richting wordt duidelijk als we kijken naar de ontwikkeling van de CIS (Commonwealth of Independent States) organisatie. De in 1991 na de opheffing van de Sovjet-Unie opgerichte organisatie van voormalige Sovjetrepublieken kan gezien worden als een gefaalde poging van Jeltsin de cohesie van de sovjetbestuursstructuur te behouden. In 1999 concludeerde Martha Brill Olcott, Anders Aslund en Sherman W. Garnett van de Carnegie Endowment for International Peace het volgende over de eerste acht jaar van de CIS: "The passage of time, however, has put the CIS in many new lights. Moscow's bilateral and multilateral ties with the successor states, which it chose to call the "near abroad", have proven to be paternalistic at best and clearly adversarial at worst."¹⁷⁴ De conclusie van Olcott, Aslund en Garnett betreffende de gefaalde eenheid die de CIS voor ogen had staat in direct verband met Jeltsins eerder genoemde centraliseringspolitiek binnen Rusland zelf. Het heeft tot een uiterst ingewikkeld gevecht geleid tussen enerzijds politieke onafhankelijkheid en anderzijds economische integratie. Om deze tegenstelling duidelijk te maken moet allereerst helder zijn welke partijen er waren. Zoals eerder is aangegeven werden de regio's binnen Rusland onder strikter toezicht gesteld van Moskou terwijl de republieken juist meer onafhankelijkheid kregen. Naast deze twee groepen was er nog een derde groep. Deze groep bestaande uit Oekraïne, Kazachstan, Armenië, Azerbeidzjan, Belarus, Georgië, Kirgizië, Moldavië, Tadjikistan, Turkmenistan en Oezbekistan ging vanaf 1991 de CIS vormen.

Deze landen kregen in 1991 abrupt volledige onafhankelijkheid en dat maakte een aantal van haar nieuwe presidenten onzeker.¹⁷⁵ Deze onzekerheid was er vooral betreffende de economische weerbaarheid. De snelle oprichting van de CIS moet ook in de context gezien worden van het plotseling uiteenvallen van een sterk geïntegreerd economisch netwerk.¹⁷⁶ De onenigheid ontstond omtrent de verwachte rol die Rusland binnen de CIS zou gaan spelen. De Baltische Staten waren door hun overduidelijke animositeit tegenover Rusland geen onderdeel van de CIS geworden. Hoewel binnen de CIS er geen land was dat dezelfde animositeit voelde als de Baltische Staten, waren er grote verschillen hoe tegen Rusland aangekeken werd. Bij de eerste ontmoeting tussen de regeringsleiders van de CIS in februari 1992 werd dit duidelijk toen alle deelnemende landen behalve de Oekraïne een besluit blokkeerden dat Rusland garant liet staan voor de buitenlandse crediteuren van de Sovjet-Unie.¹⁷⁷ De angst van de voormalige republieken was vooral dat de Russen op deze wijze naast de schulden ook de waardevolle financiële onderdelen van de Sovjet-Unie naar zich toe zouden trekken.

Kazachstan is een goed voorbeeld van een CIS land dat zich tegenover de Oekraïne plaatste. Voor Kazachstan was de breuk met de eenheid die tijdens de Sovjet-Unie bestond zeer gevaarlijk. De beslissing in december 1991 in Minsk van Jeltsin (Rusland), Leonid Kravtsoek (Oekraïne) en Stanislaw Sjoeskevitsj (Wit-Rusland) om een samenwerkingsverband buiten de Sovjet-Unie om aan te gaan was de basis van de CIS geweest.¹⁷⁸ Het is echter veelzeggend dat Noersoeltan Nazarbajev van Kazachstan niet werd uitgenodigd bij de betreffende ontmoeting. De goede relatie tussen Nazarbajev en Michail Gorbatsjov was vermoedelijk de reden dat zijn aanwezigheid niet op prijs werd gesteld. Zeker voor Jeltsin was het doel toch vooral een eind te maken aan de leidende rol van Gorbatsjov en de communistische partij. Dat dit door Nazarbajev als onwenselijk werd

¹⁷⁴ Martha Brill Olcott, Anders Aslund en Sherman W. Garnett, *Getting it wrong: Regional cooperation and the Commonwealth of Independent States*, (Carnegie Endowment of International Peace, 1999), p. 2.

¹⁷⁵ M. Wesley Shoemaker, *Russia and the Commonwealth of independent states*, (Rowman&Littlefield, Lanham, 2014), pp. 138-139.

¹⁷⁶ Idem, p. 139.

¹⁷⁷ Martha Brill Olcott, Anders Aslund en Sherman W. Garnett, *Getting it wrong: Regional cooperation and the Commonwealth of Independent States*, (Carnegie Endowment of International Peace, 1999), p. 8.

¹⁷⁸ Rowi Abdelal, *National purpose in the world economy: Post-Soviet states in comparative perspective*, (Cornell University, New York, 2001), p. 60.

gezien is begrijpelijk als we kijken naar de etnische samenstelling van Kazachstan. In Kazachstan is 37% van de bevolking etnisch-Russisch en deze minderheid is daarmee een cruciaal onderdeel van het gevolgde beleid van Kazachstan. Dit bleek bijvoorbeeld ook uit de beslissing in 1994 van Nazarbajev om de hoofdstad te veranderen van het zuidelijk gelegen Almaty naar het noordelijk gelegen Aqmola. Het aan Rusland grenzende noorden kende zeker in de steden een grote meerderheid van Russen - in Aqmola was maar 1/4 Kazach - wat Nazarbajev zag als een risico voor eventuele toekomstige afscheidingsbewegingen.¹⁷⁹ Met de verplaatsing van de hoofdstad hoopte Nazarbajev aan de ene kant de Kazachen naar het noorden te laten trekken en aan de andere kant de Russisch economische elite tevreden te houden. Het laatste mislukte totaal en alleen al in 1996 vertrokken maar liefst 200.000 Russen uit Kazachstan richting Rusland.¹⁸⁰

Naast de economische afhankelijkheid van Rusland die zeker in de voormalige Aziatische Sovjetrepublieken sterk gevoeld werd was er dus ook een cultureel demografische reden. De posities van vooral Kazachstan, Kirgizië, Armenië en Azerbeidzjan werden bepaald door de etnische samenstelling. Kazachstan en Kirgizië streefden naar het behoud van zoveel mogelijk eenheid terwijl Armenië en Azerbeidzjan voor zoveel mogelijk onafhankelijkheid gingen. Het geringe aantal Russen in Armenië en Azerbeidzjan veroorzaakte dit. Armenië schoof midden jaren '90 wel al snel richting de Russische kant vanwege een gewapend conflict met Azerbeidzjan betreffende het betwiste grensgebied rond Nagorno-Karabach. De steun die de Russen op verzoek van de Armeniërs gaven kwam wel met een prijs. De Armeense afhankelijkheid van Rusland op veiligheidsgebied groeide en daarmee wisten de Russen de economie in Armenië steeds meer te domineren.¹⁸¹

De situatie tussen de oude republieken en Rusland aan de Europese kant ontvouwde zich anders. De landen Estland, Letland en Oekraïne kenden een vergelijkbare situatie qua etnische samenstelling als Kazachstan. Toch ontwikkelden deze landen zich zoveel mogelijk van Rusland af. Zeker de Baltische Staten Estland en Letland deden dit door vanaf het begin samenwerking met de CIS uit te sluiten en voor de NAVO-route te gaan. De Russische minderheid in de Baltische Staten zag zich in haar rechten betreffende taal en onderwijs sterk benadeeld.¹⁸² De onderdrukking tijdens de Sovjetperiode is de belangrijkste reden voor de extra gevoeligheid van de Baltische Staten. Verder speelde mee dat Kazachstan economisch gezien afhankelijker was van Rusland en niet de nieuwe handel met de West-Europese landen kon benutten zoals de Baltische Staten dat wel konden. Oekraïne ging in tegenstelling tot de Baltische Staten zich wel inzetten voor de CIS maar niet met hetzelfde enthousiasme als Kazachstan. Door haar omvang en het feit dat de Russische minderheid in de Oekraïne zich vooral in het oosten groepeerde kon samenwerking met Rusland niet uitgesloten worden.¹⁸³ Verder speelden nationalistische gevoelens bij de Oekraïense bevolking een belangrijke rol. Deze gevoelens zorgden al sinds de Tweede Wereldoorlog voor spanning met de Russen omdat de Oekraïense bevolking actief samen had gewerkt met de Duitsers. De huidige oorlog in Oekraïne is een aantoonbaar gevolg van deze spanning.

De keuze van de voormalige republieken om wel of niet voor een sterk verbond onder leiding van Rusland te gaan hing dus niet alleen af van de etnische samenstelling. De nabijheid van Europa was in de jaren '90 een belangrijke tweede speler en dat zou in de jaren '00 alleen maar toenemen. De mislukking van de CIS en vooral de terughoudende positie van de oude Europese Sovjetrepublieken met Rusland samen te werken is de voornaamste motivatie geweest van Poetin om zijn autoritaire stijl gericht op het veiligstellen van de etnische Russen vorm te geven. Poetins beleid tijdens de Georgische crisis waarin hij de inwoners van de opstandige gebieden Zuid-Ossetië

¹⁷⁹ Stephen K. Betalden en Sandra L. Betalden, *The newly independent states of EurAsia*, (The Oryx Press, Phoenix, 1997), p. 145.

¹⁸⁰ Idem, p. 145.

¹⁸¹ Uwe Halbach, editors Michael Kambeck en Sargis Ghazaryan, "A case sui generis: Nagorno-Karabakh in comparison with other ethnic conflicts in Eastern Europe", IN: *Europe's next avoidable war: Nagorno-Karabakh*, (Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2013), pp. 56-57.

¹⁸² Russell F. Farnen, *Nationalism, Ethnicity, and Identity: Cross national and comparative perspectives*, (Transaction publishers, New Brunswick, 1994), pp. 49-50.

¹⁸³ Ivan Katchanovski, Zenon E. Kohut, Bohdan Y. Nebesio en Myroslav Yurkevich, *Historical dictionary of Ukraine*, (Scarecrow Press, Plymouth, 2013), p. 372.

en Abchazië de Russische nationaliteit aanbood is hier een voorbeeld van.¹⁸⁴ Door de slechte relatie tussen de Osseten/Abchaziërs en de Georgiërs werd massaal gebruik gemaakt van dit aanbod.

In de context van de hoofdvraag van deze scriptie moet geconstateerd worden dat zowel Jeltsin als Poetin met hun centralisatiepolitiek braken met de organisatiestructuur van de Sovjet-Unie. Dit had grote gevolgen voor de buitenlandse politiek, zeker met betrekking tot Rusland en zijn 'near abroad'. De federale staat die Jeltsin naar buiten toe deed voorkomen was in principe een eenheidsstaat. Als we specifiek kijken naar de manier waarop Jeltsin de nieuwe Russische constitutie van 1993 vorm gaf vallen vier clausules op.

1. De president heeft de autoriteit om beslissingen van het hoogste regionale gezag op te schorten als hij van mening is dat deze in strijd zijn met de wet of internationale verdragen van de rechten van de mens.
2. De president mag als laatste beslisser handelen in conflicten tussen federale en regionale eenheden of tussen constitutionele leden van de federatie.
3. De institutie van de presidentiële vertegenwoordigers zet zich meer in voor een eenheidsstaat dan voor een federale staat.
4. De belangrijkste macht in de regio's is in handen van de gouverneurs die over het algemeen door de president benoemd werden, in ieder geval voor 1996.¹⁸⁵

Vooraf het eerste en tweede punt sturen duidelijk aan tot een eenheidsstaat. In vergelijking met de communistische periode werd met de clausules de macht van de regio's meer ingeperkt. Dit is een belangrijke conclusie, want het streven naar een eenheidsstaat beïnvloedde Jeltsins en Poetins gevolgde buitenlandse politiek sterk. De agressievere methode van Poetin betreffende het conflict in Georgië en Oekraïne laat dit verschil met de Sovjet-Unie duidelijk zien. Direct militair ingrijpen in een buitenlands conflict was in de Koude Oorlog een zeldzaamheid. Met uitzondering van de invasie in Afghanistan van 1979 heeft de Sovjet-Unie buiten haar landsgrenzen nooit militair ingegrepen. De status-quo van de Koude Oorlog heeft gedeeltelijk te maken met de interne structuur van de Sovjet-Unie.

De structuur binnen de Sovjet-Unie werd bepaald door de wisselwerking tussen partij en republiek. Dit gebeurde op alle niveaus, van lokaal tot landelijk. De hiërarchische indeling was zo opgebouwd dat op elk niveau de partijfunctionaris het laatste woord had.¹⁸⁶ Dat de partij op alle niveaus aanwezig was zorgde voor de sterke interne structuur van de Sovjet-Unie. Dit is zeker het geval als we het vergelijken met de structuur van Jeltsins Rusland. Het is een belangrijk gegeven dat het einde van de Sovjet-Unie vooral is veroorzaakt door het economisch falen van het partijstaatsysteem en niet door bestuurlijke instabiliteit.¹⁸⁷ Dat Poetin de bestuurlijke structuur na Jeltsin niet wezenlijk veranderde is in deze zin een verklaring voor de aanhoudende militaire conflicten tussen Rusland en haar "near abroad". Terugvallend op de hoofdvraag van deze scriptie is het belangrijk te concluderen dat het onpeilbare karakter van Ruslands huidige buitenlandse politiek hier zeker een gevolg van is. De strijd tegen regionaal separatisme vereist in haar legitimering eenzelfde lijn betreffende de positie tegenover internationaal separatisme dat bijvoorbeeld zichtbaar is in Syrië. In de strijd tegen separatisme wordt de handhaving van soevereiniteit en stabiliteit als belangrijker gezien dan democratie en zelfbeschikking. Het verlies van soevereiniteit heeft in sterke mate te maken met institutionele samenhang. Deze institutionele samenhang kreeg na 1991 zware klappen. Peter Kirkow van de universiteit van Birmingham concludeerde in 1998 dat het verlies van institutionele samenhang een gevolg was van de opheffing van de partij en het verlies van structuur binnen de industrie. "The abolition of the industrial branch structure and the disbanding of the CPSU resulted in a loosening of institutional coherence."¹⁸⁸

Jeltsins federale beleid was dus in grote mate slachtoffer maar ook dader van het verlies van institutionele samenhang. Slachtoffer omdat de onafhankelijkheid van de deelrepublieken

¹⁸⁴ Tom Lansford, *Political handbook of the World 2014*, (SAGE, Londen, 2014), p. 517.

¹⁸⁵ Peter Kirkow, *Russia's provinces*, (Palgrave, 1998), p.4.

¹⁸⁶ George Fischer, *The Soviet system: Models of a political society*, (Atherton Press, 1968), (Nieuwe editie, Transaction publishers, New Brunswick, 2012), pp. 23-31.

¹⁸⁷ Martin McCauley, *The rise and fall of the Soviet Union*, (Routledge, Oxon, 2013), pp. 448-449.

¹⁸⁸ Peter Kirkow, *Russia's provinces*, (Palgrave, 1998), p.3.

onvermijdelijk was en dader door de grote verschillen bij het verlenen van regionale onafhankelijkheid tijdens zijn onsamenvangende decentralisatiepolitiek van voor 1993. Het verlies van institutionele samenhang waar Krikow over schreef was bij het aantreden van Poetin in 2000 vrijwel onomkeerbaar. Het serieuze karakter van de schade berokkent door het verlies van institutionele samenhang werd bevestigd door een in 1996 uitgebrachte case-study van de Wereldbank waarin het ontbreken van adequaat financieel beleid en budgetprocessen als hoofdoorzaak werd aangewezen.¹⁸⁹ Poetins besluit om de gouverneurs te centraliseren en via presidentiële benoeming in plaats van via verkiezingen te installeren moet ook gezien worden als een poging de institutionele samenhang terug te brengen. In de praktijk draaide de centralisatie van Poetin uit op een autoritair systeem.

Aan de hand van het voorgaande kan geconcludeerd worden dat de toenadering van Rusland richting Assad een continuering van het oude sovjetbeleid was, hoewel in de achterliggende motivatie grote verschillen te vinden zijn. Het zijn deze verschillen die ervoor zorgen dat het voor het Westen zo onduidelijk is wat de precieze bestemming is van Poetins buitenlandse koers. De link tussen Rusland en Syrië wordt in de huidige situatie bevestigd op basis van een gezamenlijke strijd tegen separatisme. Dit werd echter in de Sovjetperiode vooral gedaan langs de ideologische lijnen van de Koude Oorlog. Het is niet precies duidelijk welke link Poetin prefereert. Zijn intensieve rol als silovik tijdens de Koude Oorlog en zijn uitspraken gedurende zijn regeerperiode, zoals dat de ineenstorting van de Sovjet-Unie de grootste geopolitieke ramp van de twintigste eeuw was, wekken wel een vermoeden.¹⁹⁰ Dit vermoeden is dat Poetin bovenal een terugkeer naar de oude status-quo van de Sovjet-Unie wil. Poetins ideeën over Ruslands militaire macht maken het verlangen naar een link langs ideologische lijnen aannemelijker. De dreiging van de NAVO wordt in Poetins retoriek sterk overdreven en focust zich vooral op de bescherming van Russische minderheden in het buitenland.¹⁹¹

Poetin lijkt ook in het binnenland de Russen langs ideologische lijnen aan zich te willen koppelen. Dit is goed zichtbaar binnen de jeugdkampen georganiseerd door de steeds groter wordende jeugdbeweging Nasji. Het Russisch nationalisme groeit en Poetin lijkt zich met succes als nieuwe sterke leider aan deze beweging te koppelen en probeert hiermee de wind uit de zeilen te nemen van de extreemnationalistische groepen.¹⁹² Het Russisch nationalisme is in deze zin ook een terugkeer naar het autoritarisme. Het is interessant om waar te nemen dat Poetins zoektocht naar een ideologie die hem zowel in binnen- als buitenland legitimiteit van optreden geeft nog veel onzekerheden bevat. Deze onzekerheid is vooral zichtbaar in zijn optreden tegen onafhankelijke nationalistische groepen binnen Rusland. Deze groepen kenmerken zich in extreemrechts nationalisme en vertonen zelfs nationaalsocialistische uiterlijkheden van de Duitse Nazi partij. Deze groepen worden in de gaten gehouden en binnen Poetins eigen partij wordt afstand genomen van de ideeën en idealen die door deze groepen worden uitgedragen. De problematiek binnen het nationalisme in Rusland waar Poetin mee wordt geconfronteerd gaat terug tot ver in de communistische periode. Het gaat hier om twee tegenstrijdige stromingen binnen het nationalisme. "During Soviet times the nationalist spectrum was generally divided between, on the one hand, those who upheld notions of cultural and religious primacy, of national rebirth, of the Slavophile heritage, and of the tsarist past and, on the other, those for whom what essentially mattered was the strength of the state and who saw in Stalinism the crowning moment of Russia's development."¹⁹³ Poetin behoort overduidelijk tot de laatstgenoemde stroming en bestrijdt de ethnonationalistische elementen binnen de Russische samenleving. Toch staat de bestrijding van deze groepen in schril contrast met de mate van bestrijding van democratische en Westers georiënteerde politieke partijen,

¹⁸⁹ The World Bank, *Russian Federation: Toward medium-term viability*, (A world bank country study, Washington D.C., 1996), p. 31.

¹⁹⁰ Mike Bowker, *Russia, America and the Islamic world*, (Ashgate, Hampshire, 2007), p. 3.

¹⁹¹ Kevin M.F. Platt, editors Sanna Turoma en Maxim Waldstein, "Eccentric orbit: Mapping Russian culture in the near abroad", IN: *Empire De/Centered: New spatial histories of Russia and the Soviet Union*, (Ashgate, 2013), pp. 271-273.

¹⁹² Dmitri V. Trenin, *Getting Russia right*, (Carnegie Endowment for International Peace, Washington, 2007), pp. 27-28.

¹⁹³ Marlene Laruelle, "Rethinking Russian nationalism: Historical continuity, political diversity, and doctrinal fragmentation", IN: *Russian nationalism and the national reassertion of Russia*, (Routledge, Oxon, 2009), p. 42.

kranten of mensenrechtenorganisaties. Een ogenschijnlijke verklaring hiervoor is dat Poetin in de laatst genoemde groeperingen een groter gevaar voor zijn autoriteit ziet.

Geconcludeerd kan worden dat drie factoren een belangrijke rol speelden bij Poetins beslissing om zijn machtsbasis meer in nationalistische hoek te zoeken. De mislukking van de CIS, het fragmenterende effect van Jeltsins federale beleid veroorzaakt door het gewissel tussen decentralisatie/centralisatie en de opkomst van het ethnonationalisme. Het was vooral het verlies van institutionele samenhang na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie die deze factoren veroorzaakte. De verschillen in economische afhankelijkheid van Rusland bij de CIS landen en hun verschillen in etnische samenstelling maakten een eenduidige lijn die voor een samenwerkingsorganisatie zo noodzakelijk is onmogelijk. Ook moeten de onverwerkte historische trauma's van Russische overheersing een belangrijke rol hebben gespeeld, zeker als we het hebben over de Kaukasus en zijn separatistische elementen. De perceptie van het Westen over de methode waarmee Poetin de voorgaande zaken aanpakt kent onvoldoende inleving, mede omdat deze historische trauma's en de rol van etniciteit voor het Westen vreemd zijn.

Rusland en het Westen: De angst voor opkomend nationalisme

Poetins populariteit is ook grotendeels te danken aan zijn aanpak van de oligarchen. Deze aanpak geeft ons opnieuw een belangrijke kijk in de tweeslachtigheid van Poetins beleid. Dat volgens het Westen de processen tegen bijvoorbeeld Chodorkovski en Berezovski vooral een politieke motivatie kenden en dus als ondemocratisch getypeerd worden, staat in schril contrast met de Russische perceptie. De Russen zien het vooral als een onderdeel van Poetins anticorruptiecampagne. Deze corruptie aanpak werd juist als zeer democratisch gezien. Het zogeheten "oligarch-bashing" was erg populair bij de Russische bevolking.¹⁹⁴ Toch is het belangrijk te beseffen dat de aanpak van de oligarchen niet allesomvattend is geweest. Tot op de dag van vandaag is het merendeel van de oligarchen van de jaren '90 actief en met Poetins goedkeuren.¹⁹⁵ Een belangrijk verschil tussen Chodorkovski en Berezovski met de andere oligarchen is dat de eerstgenoemden zich met de politiek gingen bemoeien. Waar Jeltsin weinig problemen had met de politieke inmenging van de oligarchen liet Poetin duidelijk blijken dat hij hier niet van gediend was.¹⁹⁶ Dit heeft ook alles te maken met de siloviki obsessie met controle en niet met de communistische ideologie. Als we kijken naar hoe de Russische staat sinds het aantreden van Poetin opereert dan valt een uiterst kapitalistische modus operandi op met als speerpunt de energiesector. Waar het Russische staatsbedrijf Gazprom in het binnenland als overheidsinstelling functioneert verandert het functioneren in een commercieel bedrijf op het moment dat de olie/gas aan het buitenland wordt geleverd. Het is niet geheel toevallig dat de huidige CEO van Gazprom Aleksej Borisovitsj Miller uit Sint-Petersburg komt. Zowel Miller als Dmitri Medvedev - met wie Poetin het premier/presidentschap wisselde - kwamen uit zijn Sint-Petersburg vriendenclub.¹⁹⁷ Als we naar de CEO's kijken van de grote Russische bedrijven valt op dat ze veelal oud-KGB of bestuurder zijn geweest in Sint-Petersburg. Begin jaren '90 was Poetin locoburgemeester van de stad en was medeverantwoordelijk voor het aanspannen van contacten met Westerse bedrijven. Poetin heeft in deze periode de basis gelegd voor zijn uitgebreide clientèle die nu de top van het Russische bedrijfsleven bepaalt. Poetins grip op de Russische economie en vooral de energiesector staat in direct verband met zijn buitenlandbeleid. De prowesterse periode die tot omstreeks 2005 duurde heeft Gazprom veel belangrijke contracten met het Westen opgeleverd. Naast dat dit de Russische staat veel geld opleverde maakte het de Europese landen ook steeds afhankelijker wat betreft energieleveranties.

¹⁹⁴ Richard Sakwa, *Putin and the Oligarch: The Kodorkovsky-Yukos affair*, (I. B. Tauris, Londen, 2014), p. 105.

¹⁹⁵ Mikhail Glazunov, *Business in Post-Communist Russia: Privatisation and the limits of transformation*, (Routledge, Oxon, 2013), p. 31.

¹⁹⁶ Peter Rutland, editors Stephen K. Wegren en Dale R. Herspring, "The Oligarchs and economic development", IN: *After Putin's Russia: Past imperfect, future uncertain*, (Rowman & Littlefield Pub., Plymouth, 2010), p. 178.

¹⁹⁷ Marshall I. Goldman, *Petrostate: Putin, Power, and the New Russia*, (Oxford University Press, Oxford, 2008), p. 104.

De bereidheid van Poetin om deze Europese afhankelijkheid politiek te gebruiken werd in de tweede helft van 2005 duidelijk toen er een conflict tussen Oekraïne en Rusland ontstond over gasleveranties.¹⁹⁸ Dit viel niet geheel toevallig samen met de Oranjerevolutie tijdens de presidentsverkiezingen waarin pro-NAVO kandidaat Viktor Joesjtsjenko het opnam tegen pro-Rusland kandidaat Viktor Janoekovytsj. Joesjtsjenko won de verkiezingen maar kreeg te maken met een volledige afsluiting van de gastoevoer eind 2005. Uiteindelijk werd in januari 2006 de gastoevoer weer hervat maar hier moest Joesjtsjenko zijn Westers avontuur verder voor afzwakken. Het Oekraïens-Russisch gasconflict staat niet op zichzelf. De Russisch-Israëlische relatie brokkelde in februari 2006 ook verder af na een controversiële ontmoeting in Moskou tussen Hamas en belangrijke Russische bestuurders.¹⁹⁹ De reden voor de ontmoeting met deze soennitische organisatie - die in het Westen als terreurorganisatie wordt gezien - kan gevonden worden in een Russische poging goodwill te kweken bij de islamitische wereldbevolking. Een jaar later in februari 2007 werd Ramzan Kadyrov aangesteld als president van Tsjetsjenië. De Kadyrov clan was een belangrijke militaire bondgenoot geweest van Rusland tijdens de Tweede Tsjetjeense Oorlog van 1999 tot 2000.²⁰⁰ De keuze van Poetin de toenmalige president Alu Alkhanov te vervangen door Ramzan Kadyrov was een duidelijke keuze voor een hernieuwde confrontatie met de rebellen. Alkhanov stelde zich in 2006 namelijk steeds onafhankelijker op ten opzichte van Rusland. Zo stelde hij op 4 juni 2006 in een ontmoeting in Parijs met Europese bestuurders dat hij een voorstander was voor de invoering van de islamitische wetgeving (Sharia) in Tsjetsjenië.²⁰¹ De keuze voor Kadyrov was tweeledig aan de ene kant had Kadyrov door zijn geschiedenis als strijder en zijn islamitische overtuiging draagvlak bij de islamitische bevolking in de Arabische wereld aan de andere kant was zijn loyaliteit aan Poetin onbesproken. Als we terugkijken naar de voorgaande paragraaf over Poetins periode van Westerse samenwerking, dan is de keuze voor Kadyrov in 2007 een belangrijk bewijs voor de breuk met dat beleid dat vanaf 2005 begon. Het toont aan dat Poetin de oplossing voor het opstandige Tsjetsjenië niet meer zocht in de brede context van de internationale strijd tegen het terrorisme maar in de binnenlandse en lokale context.

De gebeurtenissen in 2005 en 2006 tonen een Russisch buitenlandbeleid dat zich van het Westen afwendde en zich een eigen visie op de conflicten ging aanmeten. De bereidheid van Rusland in deze periode raketinstallaties te leveren aan Syrië past in deze bredere context. De vraag die hierbij opkomt is of Poetin al vanaf 2000 deze koerswijziging voor ogen had en dat de prowesterse/Israëlische route door hem gezien werd als noodzakelijk voorspel in het bereiken van een nieuw sterk Rusland met een eigen buitenlandbeleid. Dit is moeilijk met zekerheid te stellen. Het is wel zo dat de Westerse afhankelijkheid van Russische energie die in de eerste jaren van de jaren '00 werd opgebouwd, Poetin goed uitkwam in zijn plan om na 2005 Rusland een prominentere rol in de internationale politieke arena te geven. Toch moet hier een kanttekening geplaatst worden. De invasie in Irak in 2003 en de onderhandelingen rond het raketschild hebben de stemming in Rusland sterk beïnvloed. Dit moet wel enigszins genuanceerd worden, want hoewel maar 1-2% van de Russen de coalitie van de Amerikanen wilde steunen was tussen de 33% en 42% tegen inmenging in de Irak Oorlog maar voor de instandhouding van de alliantie met Amerika betreffende de antiterreur coalitie.²⁰² Desondanks liep de beoogde samenwerking die in 2000 was ingezet hierdoor flinke deuken op en Poetins beslissing om vanaf 2005 voor een eigen koers te gaan is hier grotendeels op gebaseerd. Dat Poetin dus al vanaf 2000 samenwerking op lange termijn uitsloot lijkt in dit licht onwaarschijnlijk. In de negatieve beeldvorming rond Rusland in het Westen na 2005

¹⁹⁸ Olena Viter, Rostyslav Pavlenko en Mykhaylo Honchar, *Ukraine: Post-revolution energy policy and relations with Russia*, (Global Market Briefings, Londen, 2006), pp. 20-22.

¹⁹⁹ Ilya Bourtnan, "Putin and Russia's Middle Eastern policy", IN: *Middle East review of international affairs*, (5 juni 2006), p.1.

²⁰⁰ Bridget Coggins, *Power politics and state formation in the twentieth century: The dynamics of recognition*, (Cambridge University Press, New York, 2014), p. 201.

²⁰¹ Rob Johnson, *Oil, Islam, and conflict: Central Asia since 1945*, (Reaktion Books, Londen, 2007), p. 162.

²⁰² Irina Kobrinskaya, editors Katlijn Malfliet en Francisca Scharpé, "Russia in the transforming international security system. The role of Russia in the present international security system", IN: *The concept of Russia: Patterns for political development in the Russian Federation*, (Leuven University Press, Leuven, 2003), p. 76.

zijn veel overdrijvingen en onwaarheden te vinden en wordt er te veel van voorbedachte rade binnen Poetins handelen uitgegaan.

Een belangrijk voorbeeld waarbij goed zichtbaar wordt hoe het beeld over Poetin gekleurd wordt door onwaarheden betreffen de samenzweringstheorieën rondom de vermeende betrokkenheid van de FSB bij de bomaanslagen in Moskou in september 1999 op vier verschillende appartementencomplexen. De aanslag kostte aan 293 mensen het leven en werd door de regering toegeschreven aan de Tsjetsjeense rebellen. De aanslag zou de opmaat zijn naar de Tweede Tsjetsjeense Oorlog en volgens velen in het Westen - onder aanmoediging van dissidente oligarchen - zou de aanslag een door het Kremlin aan de FSB geïnstrueerde daad zijn geweest.²⁰³ Voor deze theorie is echter vrij weinig tot geen bewijs te leveren en boven alles lijkt de betrokkenheid ook onnodig. Een maand eerder waren namelijk al islamitische strijders het naast Tsjetsjenië gelegen Dagestan binnengetrokken.²⁰⁴ Deze gebeurtenis had in augustus al gezorgd voor de hervatting van de oorlog in Tsjetsjenië zelf. Een aanslag plegen op de eigen bevolking om zo de publieke opinie zo ver te krijgen een nieuwe oorlog te beginnen lijkt dus overbodig. Verder strookt de Tweede Tsjetsjeense Oorlog ook niet met Poetins prowesterse politiek van de eerste helft van de jaren '00. Poetin wilde toch vooral eerst de binnenlandse politiek in het gareel krijgen en dan had het al eerder genoemde afhankelijk maken van het Westen van Russische energie prioriteit. Naast dit genoemde incident zijn er veel theorieën rond de betrokkenheid van Poetin bij de vele moordaanslagen op journalisten en mensenrechtenactivisten. Hoewel de betrokkenheid van de Russische veiligheidsdienst in een aantal gevallen aangetoond is, is de directe betrokkenheid van Poetin nooit bewezen.²⁰⁵ Dat Poetins directe betrokkenheid bij deze aanslagen zeker na 2005 in het Westen als steeds aannemelijker werd gezien heeft ook te maken met een bepaalde mate van overschatting van Poetins binnenlandse invloed.

Om de Westerse overschatting van Poetins greep over Rusland te begrijpen is de aanloop naar de presidentsverkiezingen van 2008 in Rusland belangrijk. Door de constitutionele belemmering van een maximum van twee opvolgende termijnen kreeg de verkiezing een geheel eigen dimensie. Poetins uitsluiting van een derde termijn had in 2007 al gezorgd voor een machtsstrijd binnen de siloviki.²⁰⁶ Deze machtsstrijd eindigde op 2 oktober 2007 met de arrestatie van Generaal Aleksander Bulbov voor het illegaal aftappen van gesprekken van andere siloviki, waaronder adjudant Chefstaf Igor Sechin. Bulbov was de rechterhand van Victor Cherkesov, die hoofd van de Russische anti-narcoticadienst was. Cherkesov had samen met het hoofd van de presidentiële veiligheidsdienst Victor Zolotov de strijd aangespannen met Igor Sechin en FSB-leider Nikolai Patruchev binnen Poetins opvolgingskwesitie. De arrestatie van Bullbov was een zware klap voor Cherkesovs kamp, maar de genadeslag gaf Cherkesov zelf door op 9 oktober een open brief te schrijven aan de Russische krant Kommersant. In de brief stelde Cherkesov dat 'bitter rivalries in Putin's inner circle were on the verge of erupting into open conflict', hij waarschuwde verder voor een 'war of all against all' binnen de siloviki.²⁰⁷ Er sluimerde al sinds Poetins aantreden een strijd tussen verschillende groepen binnen de siloviki, maar in 2007 kwam het door de opvolgingskwesitie duidelijker naar voren.²⁰⁸ Poetin maakte slim gebruik van de chaos binnen de siloviki want in het midden van oktober koos hij ervoor om de kandidatenlijst van zijn partij 'Verenigd Rusland' zelf aan te voeren. Poetin had de publieke opinie ervan overtuigd dat zonder hem de chaos van de jaren '90 zou terugkeren. Het resulteerde in een verkiezingscampagne die Tina Burrett van de Sophia Universiteit in Tokio als volgt typeert: "Putin's rhetoric during the campaign was rich with references to oligarchic foes from the wild capitalism of the 1990s. At a United

²⁰³ Reginald Brope, editors Robert Dover, Michael S. Goodman en Claudia Hillebrand, "Russia", IN: *Routledge companion to intelligence studies*, (Routledge, Oxon, 2013), p. 228.

²⁰⁴ Ilya Akhmadov en Nicholas Daniloff, Inleiding door Mark Kramer, *Chechnya's secret wartime diplomacy: Aslan Maskhadov and the quest for a peaceful resolution*, (Palgrave Macmillan, New York, 2013), Preface. xii.

²⁰⁵ Bruno S. Sergi, *Misinterpreting modern Russia: Western views of Putin and his presidency*, (The Continuum International, New York, 2009), p. 242.

²⁰⁶ Tina Burrett, *Television and presidential power in Putin's Russia*, (Routledge, Oxon, 2013), p. 208.

²⁰⁷ Idem, p. 208.

²⁰⁸ Reginald Brope, editors Robert Dover, Michael S. Goodman en Claudia Hillebrand, "Russia", IN: *Routledge companion to intelligence studies*, (Routledge, Oxon, 2013), p. 228.

Russia rally in the Luzhniki arena on 21 november, Putin warned cheering delegates to watch out for Russia's enemies. During his speech, Putin accused Western governments of backing 'destructive forces' at home that 'scavenge like jackals for money at foreign embassies'. State television showed 16 minutes of his 25-minute speech during their newscasts. The nightmare situation in Russia in the 1990s and the stability brought about by Putin were also themes of United Russia's election campaign commercials. The Kremlin created a vivid picture of a besieged fortress Russia with a treacherous enemy within its gates."²⁰⁹

De 2007-2008 campagne brak met Poetins politieke strategie van passieve gehoorzaamheid. Het creëren van een beeld dat Rusland onder belegering stond van buitenlandse machten die tot de binnenlandse oppositie waren doorgedrongen past in deze breuk. Zijn strategie van passieve gehoorzaamheid die in 2006 nog kracht was bijgezet door de afschaffing van de minimale opkomsteis voor verkiezingen was niet meer toereikend.²¹⁰ Zoals Washington Post journaliste Masha Lipman in december 2007 terecht opmerkte was de verkiezing van 2008 een referendum geworden van voor of tegen Poetin, en een referendum vereist een veel actievere verkiezingscampagne. De door Tina Burrett hierboven geschetste campagne van angst en haat richting een binnen- en buitenlandse vijand die weinig concreet was laat zien hoe ongemakkelijk Poetin zich voelt als het politieke spel zich verschuift van passieve gehoorzaamheid naar actieve tegenspraak. Mede dankzij zijn haast monopolistisch bezit van de mediakanalen wist Poetin met succes de verkiezingen van 2008 door te komen. De strijd binnen de siloviki gaf Poetin de kans te laten zien dat er geen realistisch alternatief voor hem was. Constitutioneel gezien wist Poetin de macht van premier ten opzichte van de president te versterken. Door de aan hem loyale Medvedev als presidentskandidaat naar voren te schuiven wist hij op dit punt de touwtjes in handen te houden. Hij zou als premier de-facto president zijn.

Terugkomend op de eerder genoemde Westerse overschatting moet geconcludeerd worden dat ondanks Poetins succesvolle consolidatie van macht in 2008 zijn winst op een zwakke bodem rustte. Poetin wist de bevolking door middel van angst en achterdocht te overtuigen van het gegeven dat er reëel gezien geen andere optie was. Echter, ideologisch gezien waren de Russen niet aan hem gekoppeld en dat maakte hem na 2008 zwak voor nationalisten en de orthodoxe kerk.²¹¹ Zij hadden in tegenstelling tot Poetin de bevolking ideologisch steeds sterker in hun greep gekregen. Dit gegeven wordt in het Westen nog vaak over het hoofd gezien en resulteert zeker bij het inschatten van het Russisch buitenlandse beleid in miscalculaties en misverstanden. De strijd die Poetin voert met orthodoxe kerk en het groeiend nationalisme gaat in zekere mate ten koste van democratische idealen. Poetins legitimering betreffende zijn 'managed democracy' vindt zijn argumenten in deze hoek. Poetins ommezwaai in 2005 kan in het licht van de groeiende antiwesterse en nationalistische sentimenten in Rusland ook gezien worden als een gevolg en niet als een oorzaak van deze sentimenten.

In januari 2012 publiceerde Poetin een artikel 'Russia: The Ethnicity Issue' dat veel duidelijkheid schept over de daadwerkelijke beweegredenen van Poetin. "I am convinced that the attempts to preach the idea of a "national" or monoethnic Russian state contradict our thousand-year history, this is a shortcut to destroying the Russian people and Russian statehood, and for that matter any viable, sovereign statehood on the planet."²¹² Het artikel werd twee maanden voor de presidentsverkiezingen gepubliceerd en was in die zin een duidelijke poging van Poetin de liberale Russen gerust te stellen. In het artikel spreekt Poetin zich uit tegen het gebruik van etniciteit in de politiek en spreekt zich vooral uit voor een Rusland gebaseerd op gemeenschappelijke waarden. Het is duidelijk dat Poetin doelt op de gemeenschappelijke geschiedenis onder de Sovjet-Unie. Het is in deze context interessant dat Poetins steun aan de separatisten in Oekraïne niet resulteerde in een volle loyaliteitsverklaring van deze separatisten. Separatistenleider Igor Strelkow verklaarde

²⁰⁹ Tina Burrett, *Television and presidential power in Putin's Russia*, (Routledge, Oxon, 2013), p. 210.

²¹⁰ Masha Lipman, "A vote that Putin fears", IN: *The Washington Post*, (1 december 2007).

²¹¹ Stephen White en Ian McAllister, "The Putin phenomenon", IN: *Journal of communist studies and transition politics*, 24:4, (Routledge en Taylor&Francis, 2008), pp. 620-621.

²¹² Vladimir Putin, "The ethnicity issue", IN: *Nezavisimaia Gazeta*, (23 januari 2012).

tegenover het Duitse weekblad *der Spiegel* dat hij Poetin maar een zwak besluiteloos persoon vond.²¹³ Strelkow is het schoolvoorbeeld van een militaristische ethnonationalist die in het huidige Rusland steeds meer voorkomen. De conflicten in het voormalige Joegoslavië, Tsjetsjenië en Georgië zijn een belangrijke oorzaak voor deze groei. Strelkow heeft een haast mythologische opvatting over de rol van de Rus en is daarmee een onderdeel van het ethnonationalisme waar Poetin zich van afzet.

De invloed van mensen zoals Strelkow op het Russische politieke landschap wordt in het Westen sterk onderschat. Het instituut voor Russische publieke opinie onderzoek (VTsIOM)²¹⁴ leverde interessante onderzoeksresultaten in het begin van 2015 dat deze invloed toont. 70% van de gevraagde Russen vond dat de steun aan de afscheidingsbeweging in Loehansk en Donetsk in het belang was van een meerderheidsgroep en de maatschappij in zijn geheel. Tevens is voor het eerst sinds de start van de crisis een meerderheid van de Russen voor de officiële erkenning van de van Oekraïne afgescheiden republieken. Een meerderheid van de Russen is dus voor steun aan separatisten als Strelkow. Dit betekent echter niet dat de meerderheid van de Russen ook achter een beleid van ethnonationalisme staat. Dit blijkt ook uit het feit dat in datzelfde onderzoek naar voren komt dat Poetin nog van 80% van de ondervraagden een stem bij eventuele verkiezingen zou krijgen. Een belangrijke oorzaak voor de onderschatting is dat in het Westen het hoge percentage van Russen die zich achter Poetin scharen in de polls wordt geïnterpreteerd als een ideologische verbintenis. Echter, een groot gedeelte van de Russen ziet geen ander alternatief dan Poetin en onderbouwt zijn keuze vanuit dat gegeven. Ethnonationalisten als Strelkow zijn dan wel geen democratische bedreiging omdat hun aanhang een minderheid vormt, toch is deze minderheid ideologisch veel sterker met hun leiders verbonden. Hoewel de actieve aanhang van de ethnonationalisten een minderheid is, zijn veel Russen op de achtergrond sympathiserend of op zijn minst niet tegen.²¹⁵ Dit gegeven beangstigt Poetin en dat zou het in het Westen ook moeten doen. Het is duidelijk dat Poetin met zijn nationalisme gebaseerd op een gezamenlijk verleden van de Sovjet-Unie het ethnonationalisme onschadelijk probeert te maken. De angst voor gewelddadige revoluties is historisch sterk verbonden met de leiders in Rusland. Hierin ligt ook de sleutel tot de verbintenis tussen Poetin en Assad.

Geconcludeerd kan worden dat Poetin in de presidentsverkiezingen van 2008 op slimme wijze de machtsstrijd binnen de siloviki gebruikte om de Russen te overtuigen van het gebrek aan alternatieven voor hem. Dit spel om de publieke opinie was Poetin niet vreemd en zijn aanpak van de oligarchen houdt hier ook mee verband. Zijn pogingen door op te komen voor Russische minderheden in de aangrenzende landen en de opwekking van nationale trots bij de Russen doormiddel van succesvolle bewegingen als Nasji vallen hier ook onder. Het creëren van een dreigend gevoel van Westerse inmenging neemt met succes wind uit de zeilen van de ethnonationalisten. Toch blijft de onrust zichtbaar in de stille sympathie die veel Russen voelen voor de ethnonationalisten. Poetins artikel uit 2012 toont hoe bang hij is voor de eventuele gevolgen als deze stille sympathie omslaat in een actieve. Poetin lijkt het gevecht om de publieke opinie tot op heden nog te winnen maar er is in het Westen onvoldoende besef van de consequenties van een eventueel verlies. De parallel met Syrië zet dat besef zeker kracht bij.

Syrië onder Bashar al-Assad

De politieke ontwikkeling van een hechter wordende relatie tussen Rusland en Syrië aan het einde van de jaren '00 heeft grotendeels te maken met de vele parallellen tussen Assad en Poetin. De angst voor revolutie werd met de komst van de burgeroorlog echter, in tegenstelling tot voor Poetin, voor Assad wel werkelijkheid. Voor beide machthebbers geldt dat hun regeerperiode aan het begin vol hoop en verandering zat. Dat deze hoop en verandering omsloegen in autoritarisme en

²¹³ *der Spiegel*, nr 12, (14 maart 2015), p. 90.

²¹⁴ <http://www.russialist.org/russia/polls>

²¹⁵ Andrew Foxall, *Ethnic relations in Post-Soviet Russia: Russians and non-Russians in the North Caucasus*, (Routledge, Oxon, 2015), p. xv.

conservatisme is eveneens een overeenkomst. Dat het in Syrië vanaf 2011 met de start van de burgeroorlog uit de hand liep heeft te maken met het internationale karakter van de revolutiegeest binnen de Arabische Lente. Deze parallellen in combinatie met een gedeeld verleden zijn een belangrijke verklaring voor de hechter wordende samenwerking.

Bashar al-Assads persoon heeft ook een belangrijke rol gespeeld in de uiteindelijke opstand die in 2011 begon. Velen zien vooral de Arabische Lente en de gebeurtenissen in Libië en Egypte als ontstekers, maar de twijfels over Bashars leiderschapskwaliteiten die al van het moment van zijn aantreden in juni 2000 werden geuit moeten zeker meegewogen worden. Uri Lubrani, voormalig coördinator voor Israëls beleid betreffende Libanon, stelde op 23 juni 2000: "Bashar has no chance at all of long-term survival in power because the generals in the Syrian army will never come to terms with this "kid" ruling over them."²¹⁶ Bashar werd in de eerste periode van 2000 tot 2003 nog door velen uit het Westen geprezen voor zijn moderniseringsprojecten en economische hervormingen.²¹⁷ Deze maatregelen waren in veel opzichten ook gemotiveerd vanuit zelfbehoud omdat hij bij de elite van zijn vader nog niet de invloed had om met harde hand de naar hervorming strevende jongeren onder de duim te houden. De relatief rustige transitie na 2000 van Hafiz naar Bashar was in veel opzichten het resultaat van een tekort aan alternatieven. De Syrische elite - die allen van een zeer hoge leeftijd waren - wilden de definitieve beslissing uitstellen, en zij zagen in Bashar geen directe bedreiging. Bashar was 35 jaar oud toen hij in 2000 zijn vader opvolgde. De belangrijkste mannen rond zijn vader waren een stuk ouder en dat speelde een belangrijke rol in de uiteindelijke beslissing om de macht aan Bashar te geven. Een opmerking van Mustafa Talas, de toenmalige minister van defensie, in juli 2000 spreekt boekdelen: "With Assad's death, we began to think that either I or Vice President 'Abd al-Halim Khaddam were worthy of filling the shoes of the dead president. However, in view of the fact that all of us were past seventy years of age, we were afraid of a situation in which every year we would have to change the country's leader, as had happened in the former Soviet Union."²¹⁸ Voor de oude elite was het vooral zaak het voortbestaan van het leiderschap van de Ba'ath partij te consolideren. Het mag duidelijk zijn dat zij in Bashar niet het eindstation zagen van deze consolidatie. Zoals Eyal Zisser, professor aan de universiteit van Tel Aviv, stelt: "Nevertheless, the smooth transition was something of a trompe l'oeil. It resulted from more than the absence of an alternative. In fact, it resulted from a deliberate decision by Syria's real powerbrokers to avoid a choice on the matter of succession. They had decided to defer a decision to some point in the future and to make do with Bashar in the interim, initiating what they saw as a transitional period between the Assad dynasty and a different era."²¹⁹

Hoewel Bashars leiderschapskwaliteiten dus sterk in twijfel werden getrokken zijn het wel zijn beslissingen geweest die Syrië uiteindelijk hebben gebracht op de plek waar het nu is. De interim-status waar Eyal Zisser over sprak blijkt een permanente te zijn geworden. Bashars beslissing om vanaf 2000 de in het Westen zo geprezen 'Damascus spring' op te starten dat resulteerde in de politieke en culturele forums waarbinnen intellectuelen in relatieve vrijheid over democratie en andere zaken openlijk konden spreken, werd in het midden van 2001 abrupt beëindigd. De oprichting van het "Committee for the Establishment of a Civil Society" bleek voor de partijelite een stap te ver.²²⁰ Velen van de intellectuelen werden voor lange periodes de cel in gegoooid. De politieke hervormingen bleken dus een farce te zijn en vanaf halverwege 2001 ging Bashar zich enkel richten op economische modernisering. Er moet hier een belangrijk onderscheid gemaakt worden tussen enerzijds modernisering en anderzijds hervorming. Wat betreft economische hervormingen borduurde Bashar sterk voort op de al door zijn vader ingezette privatiseringsplannen vanaf 1991.²²¹ In mei 1991 creëerde Hafiz al-Assad met de investeringswet

²¹⁶ *Yedi'ot Aharonot*, (Tel Aviv, 23 juni 2000).

²¹⁷ Reese Erlich, *Inside Syria: The backstory of their civil war and what the world can expect*, (Prometheus Books, New York, 2014), p. 20.

²¹⁸ *Al-Ahram*, (Cairo, 15 juli 2000).

²¹⁹ Eyal Zisser, "Does Bashar al-Assad rule Syria?", IN: *The Middle East Quarterly*, Vol. 10., No. 1., (winter 2003), pp. 15-23.

²²⁰ Idem, pp. 15-23.

²²¹ Eberhard Kienle, "Introduction: Liberalisation between Cold War and Cold Peace", IN: *Contemporary Syria: Liberalisation between Cold War and Cold Peace*, (British Academic Press, Londen, 1994), pp. 1-4.

nummer 10 een zeer vergelijkbare situatie met het Rusland van de jaren '90. De publiek-economische sectoren werden opengesteld voor private ondernemingen uit zowel binnen- als buitenland. Het grote verschil met Rusland was echter dat Hafiz al-Assad de touwtjes grotendeels in handen hield en er een vorm van 'controlled liberalisation' plaatsvond.²²² Het resultaat was een oligarchie gedomineerd door oude Ba'ath partij elite loyaal aan Assad. Politiek gezien veranderde er vanaf 1991 dus niets, maar sociaaleconomisch groeide het verschil tussen arm en rijk en was er bij de partijelite weinig kennis van modernisering.

Bashars plan was vooral gericht op het dichten van de groeiende kloof tussen arm en rijk met modernisering maar dit eindigde in 2005 in een fiasco. Hoewel het ingevoerde beleid tot modernisering had geleid, werden de nieuwe grote bedrijven zoals het Syrische telecombedrijf nog steeds uitsluitend bestuurd door de oude partijelite.²²³ Het planmatige sociaaleconomisch beleid van zijn vader tot 1991 had dan misschien niet tot economische groei en modernisering geleid, maar het had wel de afstand tussen arm en rijk relatief constant gehouden. De door zijn vader doorgevoerde landhervormingen hadden tevens een krachtige middenklasse gecreëerd die de stabiliteit grotendeels waarborgde.²²⁴ Een oplopend verschil tussen de allerarmsten en de rijkste is van oudsher een oorzaak voor revoluties. De belangrijkste drijfveer achter de Arabische Lente waren de jongeren die door een groeiende jeugdwerkloosheid verandering eisten. In die zin was Syrië niet anders dan Egypte, Libië of Tunesië.

Verder maakte Bashar in 2005 ook op het gebied van de buitenlandse betrekkingen een blunder door opnieuw net als zijn vader Libanon binnen te vallen. Dit leverde hem een resolutie op van de VN die vergaande economische en politieke sancties in het vooruitzicht stelde. Dankzij de Russen werd dit nog voorkomen, maar internationaal had hij elke goodwill verspeeld. Het is moeilijk te achterhalen waar Bashars falen precies uit voortkwam. Zijn incompetentie betreffende kennis over economie en bestuur is een veelgehoorde reden, maar dat zou te simpel zijn.²²⁵ Slechte timing is een logischere verklaring voor de mislukkingen rondom Bashars beleid. Zo waren zijn hervormingsplannen in 2000 in alle waarschijnlijkheid een stuk succesvoller geweest als die een stuk later waren ingevoerd, in ieder geval na 2005. Met de Irak Oorlog achter de rug en de opkomende Arabische Lente in de andere landen was het moment veel geschikter geweest. Het is moeilijk vast te stellen of de Bashar van 2000-2001 en de Bashar van 2011 daadwerkelijk zoveel verschillen als we uit het verschil in beleid kunnen afleiden. De bescheidenheid die Bashar in de eerste maanden van zijn bestuur toonde had tijdens de Arabische Lente ongetwijfeld tot veel meer succes geleid. Als we de typering van auteur Hamid Dabashi uit 2012 over de Arabische Lente in ons opnemen wordt dit duidelijker: "My reading of the Arab spring offers the idea of an 'open-ended' revolt as a way of coming to terms with the dynamics of these unfolding dramatic events - reading them more as a novel than an epic. No national hero such as Jawaharlal Nehru, Gamal Abd al-Nasser, or Mohammed Mosaddegh will emerge from these revolutions - and how fortunate that is, for it was precisely in the shadow of those heroes that tyrants like Muammar Gaddafi, Hafiz al-Assad, and Ayatollah Khomeini grew."²²⁶ Dabashis idee van een "open-ended revolt" is erg interessant want het lijkt een juiste typering te zijn als we kijken naar de resultaten van de revolutie in Tunesië. Hier komt tot nu toe nog geen grote nieuwe leider naar boven drijven met onrealistische ideaalbeelden. Vooralsnog is het de anonieme demonstrant die het legitieme gezag opeist. In deze sfeer waarin de revolutionaire geest niet via persoonlijkheden maar via de massa loopt kan een verlicht despoot goed gedijen. Of Bashar deze rol had kunnen vertolken als hij pas in 2005 aan de macht was gekomen is het afwegen waard. Helaas toont het verloop van de revoluties in Libië en Egypte een minder rooskleurig beeld. Hoewel Libië nog geen nieuwe Moammar al-Qadhafi heeft

²²² Eberhard Kienle, "Introduction: Liberalisation between Cold War and Cold Peace", IN: *Contemporary Syria: Liberalisation between Cold War and Cold Peace*, (British Academic Press, Londen, 1994), p. 7.

²²³ Bassam Haddad, *Business networks in Syria: The political economy of authoritarian resilience*, (Stanford University Press, Stanford, 2012), pp. 61-69.

²²⁴ Curtis F. Jones, *Divide and perish: The geopolitics of the Middle East*, (AuthorHouse, Bloomington, 2011), p. 297.

²²⁵ Nimrod Raphaeli, "Syria's fragile economy", IN: *Middle East Review of International Affairs, Vol. 11., No. 2.*, (Juni 2007), pp. 34-49.

²²⁶ Hamid Dabashi, *The Arab Spring: The end of postcolonialism*, (Zed Books, 2012), p. 63.

geleverd verkeert het land in een chaotische burgeroorlog. In Egypte begint het bewind van Abdul Fatah al-Sisi veel gelijkenissen te vertonen met Hosni Moebaraks eerdere regime van algehele repressie richting de moslimbroederschap en andere oppositionele groepen.

Na het einde van de "Damascus spring" in 2001 ging Bashar zich steeds verder isoleren en kregen zijn ideeën steeds meer gelijkenis met die van zijn vader.²²⁷ Dit was een geleidelijk proces van de periode 2000-2001 van politieke hervorming en economische modernisering naar de periode 2002-2006 van enkel economische modernisering naar de periode 2007-2011 van algehele repressie. Een uitspraak van Bashar in 2006 over de rol van democratisering van zijn bestuur is veelzeggend over de naderende periode van repressie: "If they want to understand me as a president, they have to understand whom I represent, and this is related to the culture of my people.... So this is the problem with the West: If I want to make an analogy to two computers with different systems - If we talk about Windows - we notice that they do the same job but they have different systems. So, you have sometimes some software to make the translation between the two systems. We do not have to talk about the events; we have to explain and analyze these events and translate them from our culture to another culture. That is what we want from the media in your country and from the politicians. That is how they can understand, and then they will understand that we need peace, we need prosperity and we need reform."²²⁸ Het citaat laat twee belangrijke aspecten van Bashars beleid zien, namelijk de wil democratie in te passen en tegelijkertijd de moderniseringscampagne voort te zetten. De rol van technologische ontwikkeling blijkt voor Bashar erg belangrijk. Het is de vraag wat voor hem op de eerste plaats kwam: modernisering of democratisering. Het heeft er alle schijn van dat Bashar zich in 2006 realiseerde dat het democratiseren naar Westerse maatstaf ten koste zou gaan van zijn beoogde technologische ontwikkeling van Syrië. Ongetwijfeld heeft het Chinese model van economische ontwikkeling naast een geconsolideerde autoritaire staat Bashar sterk geïnspireerd.²²⁹ De hoop van Bashar dat zijn poging om dit model ook toe te passen in Syrië niet tot ongeregeligheden zou leiden kan naïef genoemd worden. China kent niet de sektarische problematiek die in Syrië wel aanwezig is. En verder was het communisme van China na Mao niet zozeer geschoeid op de leest van één leider maar op die van de partij. Het Syrië vanaf 1970 was toch vooral het Syrië van de Assad-clan en niet van de Ba'ath partij. Dit is vooral zichtbaar in de succesvolle 'corrective movement' van Hafiz al-Assad die vanaf 1970 de militaire partners van Hafiz begunstigde ten opzichte van de politieke Ba'athisten.²³⁰ De ideologische verbintenis is bij de Syriërs veel zwakker dan bij de Chinezen en hierdoor is economische liberalisering voor Bashar niet los te koppelen van politieke liberalisering, hoe graag hij dat ook zou willen.

De koudere oorlog

Het is belangrijk om tot slot te benadrukken dat de opbloeiende relatie tussen Rusland en Syrië vanaf 2005 vooral een product is van de reaalpolitieke gedachte van Poetin. Poetins belangrijkste daad is de naderende gasverbinding via Roemenië, Griekenland en Italië dat het probleemgebied van de Oekraïne ontwijkt. Deze 'South-Stream' kan grote concurrentie verwachten van een op papier staand plan van een Trans-Anatolische lijn (TANAP) die het gasveld in Azerbeidjaan via Turkije met Europa wil verbinden. Het conflict in Syrië zorgt voor grote instabiliteit langs de Turkse grens waar deze verbinding zou moeten komen en hierdoor is TANAP nog niet verder dan de tekentafel.²³¹ Dat het conflict aanhoudt is dus in het voordeel van Rusland en een eventuele

²²⁷ Brent E. Sasley, editor Barry Rubin, "Politics of governing in the Middle East: Syria", IN: *The Middle East: A guide to politics, economics, society, and culture*, (Routledge, Oxon, 2015), pp. 62-63.

²²⁸ *PBS*, tv interview, (29 maart 2006).

²²⁹ Carsten Wieland, *Syria - a decade of lost chances: Repression and revolution from Damascus spring to Arab spring*, (Cune Press, 2012), p. 104.

²³⁰ Anthony Billingsley, *Political succession in the Arab world: Constitutions, family loyalties and islam*, (Routledge, Oxon, 2010), p. 154.

²³¹ Marin Katusa, *The colder war: How the global energy trade slipped from America's grasp*, (John Wiley & Sons, New York, 2015), p. 175.

overwinning van Assad is dat dus niet. Een grootschalige inmenging in het conflict aan de zijde van Assad is mede hierdoor nooit tot stand gekomen. Echter, een kleinschalige inmenging is noodzakelijk om het regime in een instabiele vorm aan de macht te houden. De oppositie van Rusland tegen internationale interventie is hier ook mede een gevolg van. Verder speelt het shi'itische-soennietische element een belangrijke rol in Ruslands afweging. Assads shi'itische interpretatie staat positiever tegenover een goede relatie met Rusland door het conflict dat Iran en Amerika al geruime tijd met elkaar hebben. De shi'iten in de Arabische wereld volgen het kompas van Iran en zijn daarom gefocust op Rusland. Als het Assad-regime valt komt daar hoogstwaarschijnlijk een soennitische regering voor in de plaats. Deze regering gaat dan vooral economische banden aanspannen met de soennitische burens Turkije en Qatar. Het goedkope Qatarische gas kan in zo'n scenario dan via Syrië direct aan de Middellandse Zee gebieden geleverd worden.²³² Als Rusland zijn invloed wil behouden is het dus sterk afhankelijk van een shi'itische regering in Damascus.

Echter, de belangrijkste conclusie is dat tussen Syrië en Rusland - of beter gezegd tussen de communisten en Hafiz en Poetin en Bashar - nooit sprake is geweest van echte liefde. Het is dit gegeven dat de grootste overeenkomst vormt tussen de communistische en de postcommunistische periode. Een gedeelde vijand verbindt, maar het heeft zich nooit zo ver ontwikkeld als in het Westen heeft plaatsgevonden. In zekere zin zijn Poetin en Bashar beiden opzoek naar een gelijkwaardige plek binnen het Westerse team zoals Poetins prowesterse beginjaren en Bashars 'Damascus Spring' aantonen. Het is deze zoektocht dat het grote verschil maakt met de periode van de Koude Oorlog. Dat in de Koude Oorlog de zoektocht naar Westerse integratie ondenkbaar was zorgde voor een situatie waarin beide partijen streefden naar gezamenlijke stabiliteit. De mate van steun in de Koude Oorlog spreekt boekdelen: "The Soviet-Union supplied Damascus with large quantities of arms during and immediately after the 1973 war, and a further \$3.6 billion in arms between 1975 and 1979. In 1982 it provided an immediate \$500 million in military equipment to make good Syrian losses in Lebanon, and made several other gestures of support. These included the supply of conventionally armed SS-21 surface-to-surface missiles and the deployment of Soviet-manned SA-5 surface-to-air missiles. Approximately 7,000 Soviet military advisors still served in the country as of 1984."²³³ Hoewel de steun toen vele malen groter was dan nu ging ook toen Syrië grotendeels zijn eigen weg. De Sovjet-Unie kreeg niet de grip op het Syrische beleid dat zij voor ogen had. De Syrische interventie tegen de PLO (Palestijnse bevrijdingsorganisatie) en de Nationale beweging in Libanon plus de gehandhaafde vijandschap met Irak frustrerde de Sovjet-Unie in de jaren '80.²³⁴

De jaren '90 zijn voor Syrië en Rusland een periode geweest van veel onduidelijkheid en onzekerheid. Het is in deze context logisch dat in deze periode de relatie tot een nulpunt daalde en beide landen zich op hun binnenlandse ontwikkeling gingen richten. De hoop en populariteit die door de komst van de nieuwe leiders in het jaar 2000 duidelijk zichtbaar was is begrijpelijk en onvoldoende opgepakt en begrepen door het Westen. De brug die werd gevormd door de gezamenlijke strijd tegen het international terrorisme werd onvoldoende gefundeerd. Het is een belangrijke oorzaak geweest waarom we vanaf 2005 kunnen spreken van een door Marin Katusa geïntroduceerde typering 'The Colder War'. De conflicten in Oekraïne, Georgië en Syrië zorgen voor angstige parallellen met het Vietnam van de jaren '60 en Afghanistan van de jaren '80.

²³² Marin Katusa, *The colder war: How the global energy trade slipped from America's grasp*, (John Wiley & Sons, New York, 2015), p. 175.

²³³ Tareq Y. Ismael, *International relations of the contemporary Middle East: A study in world politics*, (Syracuse University Press, New York, 1986), p.190.

²³⁴ Idem, p. 190.

Conclusie

Deze scriptie moet duidelijk gemaakt hebben dat het huidige buitenlandse beleid van Rusland geen voortzetting is van het sovjetbeleid. Het was eerder een onderdeel van een algeheel emancipatieproces naar een nieuw onafhankelijk Russisch buitenlandbeleid binnen de wereldpolitiek. De 180 graden draai in beleid na de val van de Sovjet-Unie stuitte logischerwijs op veel tegenstand en was daardoor onhoudbaar. De democratiepromotiecampagne van het Westen in de jaren '90 was op onrealistische leest geschoeid. Dat er na het communisme grote veranderingen moesten plaatsvinden was bij de meeste Russen doorgedrongen, maar een olietanker is niet zomaar om te draaien. Het Russische buitenlandbeleid is meer dan welk ander land beïnvloed door haar binnenlandse problematiek. Dit waren met name de problemen rond de CIS in de jaren '90 en de separatistische elementen rondom haar nieuwe landsgrenzen in de jaren '00, die een gevolg waren van het federale beleid van Jeltsin. Deze problematiek heeft in beide gevallen gezorgd voor een opleving van sovjetachtig beleid zoals de Primakov-doctrine en de pro-Syrië oriëntatie na 2005. Toch is deze beleidskeuze afgewisseld met juist een sterke mate van samenwerking met het Westen. Deze afwisseling toont ons de wil het oude vijandsbeeld af te schudden. In deze scriptie is beschreven hoe de detenteperiode van de jaren '70 sterk te vergelijken is met de jaren '90 en de eerste Poetin jaren. Dat beide periodes om vergelijkbare redenen mislukten toont ons eens te meer hoe laag het vertrouwen en begrip was en nog steeds is tussen het Westen en Rusland.

De relatie met Syrië heeft nu en historisch gezien altijd de rol van speelbal binnen het spel tussen de grootmachten gespeeld. Van een echte versmelting van idealen zoals dat wel tussen Europa en Amerika plaatsvond was zowel onder Hafiz als onder Bashar geen sprake. In het eerste hoofdstuk is duidelijk naar voren gekomen hoe moeizaam het Arabisch nationalisme te combineren viel met het communisme. Toch is de verbintenis van toen en nu hetzelfde, in de zin dat het Westen met haar democratiepromotie en kapitalistische vrijmarkt de gezamenlijke vijand is. Waar dit toen tijdens het communisme onder de noemer van neokolonialisme werd geschaard, spreken Poetin en Bashar nu van een dubbele moraal. De jaren '90 hebben een oligarchen kliek gecreëerd die de schaduwkant van ongecontroleerd kapitalisme toont. Hoewel Poetin geen communist is laat zijn handelen ten opzichte van bijvoorbeeld Yukos zien hoe erg hij de oligarchie ziet als Westerse spionage. Wat betreft de democratiepromotie is het belangrijkste en meest zichtbare argument voor deze dubbele moraal volgens Poetin en Assad de politiek rond de strijd tegen het internationaal terrorisme. Zoals in de scriptie naar voren is gekomen was er met het Kamal-incident in Syrië en de uitsluiting van Rusland in het meedingen naar wederopbouw contracten in Irak sprake van een groeiende vervreemding van beide partijen met het Westen.

De strijd tegen het internationaal terrorisme en het opkomend ethnonationalisme zijn in deze context de sleutel tot de verklaring waarom Rusland na 2005 een andere route insloeg. Het toont ons ook het grote verschil tussen het Sovjet-Unie tijdperk en Poetins regeerperiode. De gezamenlijke vijand die er na de aanslagen op 11 september was opende ogenschijnlijk de deur naar een samenwerking die de detenteperiode zou overstijgen, maar de verwachtingen waren te verschillend. Het Westen zag hierin een gelukkige voortzetting van de gehoorzame periode van de jaren '90, terwijl Rusland een onafhankelijker positie dacht te kunnen innemen. Het waren deze verschillen die ervoor zorgden dat na 2005 de samenwerking tussen Syrië en Rusland opbloeide. Toch was niet zoals in de communistische tijd de verbintenis langs ideologische lijnen gegrondvest maar puur uit overeenkomstige belangen. In deze scriptie is duidelijk geworden dat deze overeenkomstige belangen niet economisch maar vooral politiek waren. Het betreft hier de politiek rond de strijd tegen separatisme.

Het is ironisch te noemen dat juist Rusland die zich nu sterk betreft bij separatistische groepen in Oekraïne zelf haar buitenlandse politiek heeft laten leiden door de strikte handhaving van het soevereiniteitsprincipe. In de legitimering van zijn regime is het Bashar al-Assads meest gehoorde argument dat de bestrijding van zijn regime de eenheid en dus de soevereine staat Syrië bedreigt. Zonder de soevereine staat is er volgens Poetin en Assad chaos. Hier is ook de afsluitende conclusie voor deze scriptie te vinden. Zolang het Westen overtuigd blijft dat haar succesverhaal

van democratische soevereiniteit overal toepasbaar is, en Rusland en Syrië overtuigd blijven dat gedeelde macht per definitie de soevereiniteit aantast, zal de conflictsituatie gehandhaafd blijven. In ieder geval tot dat één van de partijen van binnenuit ineens stort, zoals we zagen aan het einde van de Koude Oorlog.

Literatuurlijst

Abdelal, Rowi, *National purpose in the world economy: Post-Soviet states in comparative perspective*, (Cornell University, New York, 2001).

Akhmadov, Ilya en Nicholas Daniloff, *Chechnya's secret wartime diplomacy: Aslan Maskhadov and the quest for a peaceful resolution*, (Palgrave Macmillan, New York, 2013).

Bennigsen, Alexandre, Paul B. Henze, George K. Tanham en S. Enders Wimbush, *Soviet strategy and Islam*, (MacMillan, 1989).

Betalden, Stephen K. en Sandra L. Betalden, *The newly independent states of EurAsia*, (The Oryx Press, Phoenix, 1997).

Billingsley, Anthony, *Political succession in the Arab world: Constitutions, family loyalties and islam*, (Routledge, Oxon, 2010).

Bindi, F., editors Laura Buonanno, Natalia Cuglesan en Keith Henderson, "Transatlantic foreign policy cooperation in the Obama era", IN: *The New and Changing Transatlanticism: Politics and Policy Perspectives*, (Routledge, Londen, 2015).

Bochkarev, Danila, *Russian energy policy during president Putin's tenure: Trends and Strategies*, (GMB, Londen, 2006).

Bowker, Mike, *Russia, America and the Islamic World*, (Ashgate, 2007).

Brope, Reginald, editors Robert Dover, Michael S. Goodman en Claudia Hillebrand, "Russia", IN: *Routledge companion to intelligence studies*, (Routledge, Oxon, 2013).

Burrett, Tina, *Television and presidential power in Putin's Russia*, (Routledge, Oxon, 2013).

Chauhan, Sadhavi, *An explanation of Russia's interest in Syria*, (Observer Research Foundation, 2012).

Chempiel, E.-O., editors Robert A. Hinde en Jo Groebel, "U.S. policy towards the Soviet Union from Carter to Bush", IN: *Cooperation and Prosocial behaviour*, (Cambridge University Press, Cambridge, 1991).

Coggins, Bridget, *Power politics and state formation in the twentieth century: The dynamics of recognition*, (Cambridge University Press, New York, 2014).

Coll, Steve, *Private empire: ExxonMobil and American Power*, (The Penguin Press, Londen, 2012).

Confino, M. en S. Shamir, "Middle East and Arab Communism and its Political Role", IN: *The USSR and the Middle East*, (John Wiley & Sons, New York, 1973).

Conrad, Matthias, *NATO-Russian relations under Putin: Emergence and decay of a security community?*, (Lit verlag, Berlijn, 2011).

Dabashi, Hamid, *The Arab Spring: The end of postcolonialism*, (Zed Books, 2012).

Danks, Catherine, *Politics Russia*, (Routledge, Oxon, 2009).

- Dam, Nikolaos van, *The struggle for power in Syria: Sectarianism, Regionalism and Tribalism in politics, 1961-1978*, (Croom Helm Ltd, 1979).
- Donaldson, Robert H. en Joseph L. Noguee, *The foreign policy of Russia: Changing systems, enduring interests, 3e ed.*, (M.E. Sharpe, Armonk NY, 2005).
- Donaldson, Robert H., Joseph L. Noguee en Vidya Nadkarni, *The foreign policy of Russia: Changing systems, enduring interests*, (Taylor & Francis, Oxon, 2014).
- Erlich, Reese, *Inside Syria: The backstory of their civil war and what the world can expect*, (Prometheus Books, New York, 2014).
- Farnen, Russell F., *Nationalism, Ethnicity, and Identity: Cross national and comparative perspectives*, (Transaction publishers, New Brunswick, 1994).
- Fischer, George, *The Soviet system: Models of a political society*, (Atherton Press, 1968), (Nieuwe editie, Transaction publishers, New Brunswick, 2012).
- Foxall, Andrew, *Ethnic relations in Post-Soviet Russia: Russians and non-Russians in the North Caucasus*, (Routledge, Oxon, 2015).
- Fukuyama, Francis, *Gorbachev and the new Soviet agenda in the Third World*, (Rand, 1989).
- Gaman-Golutvina, Oxana, editor Richard Sakwa, "Changes in elite patterns", IN: *Power and policy in Putin's Russia*, (Routledge, Oxon, 2013).
- Glazunov, Mikhail, *Business in Post-Communist Russia: Privatisation and the limits of transformation*, (Routledge, Oxon, 2013).
- Golan, Galia, *Soviet policy in the Middle East: From World War Two to Gorbachev*, (Cambridge University Press, 1990).
- Goldman, Marshall I., *Petrostate: Putin, Power, and the New Russia*, (Oxford University Press, Oxford, 2008).
- Goode, J. Paul, *The decline of regionalism in Putin's Russia*, (Routledge, Oxon, 2011).
- Haddad, Bassam, *Business networks in Syria: The political economy of authoritarian resilience*, (Stanford University Press, Stanford, 2012).
- Halbach, Uwe, editors Michael Kambeck en Sargis Ghazaryan, "A case sui generis: Nagorno-Karabakh in comparison with other ethnic conflicts in Eastern Europe", IN: *Europe's next avoidable war: Nagorno-Karabakh*, (Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2013).
- Hinnebusch, Raymond A., *Peasant and bureaucracy in Ba'thist Syria: The political economy of rural development*, (Westview Press, 1989).
- Hinnebusch, Raymond A. en Tina Zintl, *Syria from Reform to Revolt, volume I*, (Syracuse University Press, 2015).
- Hoffman, David, *The Oligarchs: Wealth and Power in the new Russia*, (Public Affairs, New York, 2011).

- Hourani, Albert, *Minorities in the Arab World*, (AMS Press, 1982).
- Hunter, Shireen T., Jeffrey L. Thomas en Alexander Melikishvili, *Islam in Russia: The politics of identity and Security*, (Center for Strategic and International Studies, New York, 2004).
- Huntington, Samuel P., *The clash of civilization and the remaking of world order*, (Simon&Schuster, New York, 1996).
- Inalcik, Halil en Donald Quataert, *An economic and social history of the Ottoman Empire, 1300-1914*, (Cambridge University Press, 1994).
- Ismael, Tareq Y., *The communist movement in the Arab World*, (RoutledgeCurzon, 2005).
- Ismael, Tareq Y., *International relations of the contemporary Middle East: A study in world politics*, (Syracuse University Press, New York, 1986).
- Johnson, Roberta Ann, "Corruption in four countries", IN: *The struggle against corruption: A comparative study*, (Palgrave MacMillan, 2004).
- Johnson, Rob, *Oil, Islam, and conflict: Central Asia since 1945*, (Reaktion Books, Londen, 2007).
- Jones, Clive A., *Soviet Jewish Aliyah 1989-92: Impact and implications for Israel and the Middle East*, (Frank Cass & Co., New York, 1996).
- Jones, Curtis F., *Divide and perish: The geopolitics of the Middle East*, (AuthorHouse, Bloomington, 2011).
- Katchanovski, Ivan, Zenon E. Kohut, Bohdan Y. Nebesio en Myroslav Yurkevich, *Historical dictionary of Ukraine*, (Scarecrow Press, Plymouth, 2013).
- Katusa, Marin, *The colder war: How the global energy trade slipped from America's grasp*, (John Wiley & Sons, New York, 2015).
- Katz, Mark N., *Putin's foreign policy toward Syria*, (George Mason University, 2006).
- Khalidi, Rashid, *The origins of Arab nationalism*, (Columbia University Press, 1991).
- Khatib, Line, *Islamic revivalism in Syria: The rise and fall of Ba'thist secularism*, (Routledge, 2011).
- Kienle, Eberhard, "Introduction: Liberalisation between Cold War and Cold Peace", IN: *Contemporary Syria: Liberalisation between Cold War and Cold Peace*, (British Academic Press, Londen, 1994).
- King, Stephen Juan, *The new authoritarianism in the Middle East and North Africa*, (Indiana University Press, 2009).
- Kirkow, Peter, *Russia's provinces*, (Palgrave, 1998).
- Kobrinskaya, Irina, editors Katlijn Malfliet en Francisca Scharpé, "Russia in the transforming international security system. The role of Russia in the present international security system", IN:

- The concept of Russia: Patterns for political development in the Russian Federation*, (Leuven University Press, Leuven, 2003).
- Kotz, David M. en Fred Weir, *Russia's path from Gorbachev to Putin: The demise of the Soviet system and the new Russia*, (Routledge, Oxon, 2007).
- Kreutz, Andrej, *Russia in the Middle East: Friend or Foe?*, (Praeger, Westport, 2007).
- Krókowska, Katarzyna, *The fall of democracy in Syria*, (SAM, 2011).
- Lansford, Tom, *Political handbook of the World 2014*, (SAGE, Londen, 2014).
- Laqueur, Walter Z., *Communism and Nationalism in the Middle East*, (New York: Praeger, 1956).
- Laruelle, Marlene, "Rethinking Russian nationalism: Historical continuity, political diversity, and doctrinal fragmentation", IN: *Russian nationalism and the national reassertion of Russia*, (Routledge, Oxon, 2009).
- Lawson, Fred H., *Global security watch: Syria*, (Praeger, Santa Barbara, 2013).
- Light, Margot, editors Stephen Light, Richard Sakwa en Henry E. Hale, "Foreign Policy", IN: *Developments in Russian politics 8*, (Palgrave MacMillan, New York, 2014).
- Lo, Bobo, *Vladimir Putin and the evolution of Russian foreign policy*, (The Royal Institute of International Affairs, Londen, 2003).
- Malfliet, Katlijn, *Rusland na de Sovjet-Unie: Een normaal land?*, (lannoo, Tielt, 2004).
- Mankoff, Jeffrey, *Russian foreign policy: The return of great power politics*, (Rowman&Littlefield, Lanham, 2009).
- Marr, Phebe, *The modern history of Iraq*, (Westview Press, 2003).
- Marx, Karl, "The future results of the British rule in India", op. cit., augustus 1853, IN: Ian Cummins, *Marx, Engels and National Movements*, (New York: St. Martin's Press, 1980).
- Mccauley, Martin, *The rise and fall of the Soviet Union*, (Routledge, Oxon, 2013).
- Meier, Andrew, *Chechnya: To the heart of a conflict*, (W.W. Norton & Company, Londen, 2005).
- Miller, Steven E. en Dmitri Trenin, *The Russian military: Power and Policy*, (American Academy of Arts and Sciences, Cambridge, 2004).
- Mousa, Munir Mushabik, "Etude sociologique des 'Alouites ou Nousairis'", IN: *These principale pour le doctorat d'etat*, (Parijs, 1958).
- Olcott, Martha Brill, Aders Aslund en Sherman W. Garnett, *Getting it wrong: Regional cooperation and the Commonwealth of Independent States*, (Carnegie Endowment of International Peace, 1999).
- Pataraiia, Tamara en David Darchiasvili, editors Graeme P. Herd en Jennifer D.P. Moroney, "Security regime building in the South-Caucasus", IN: *Security dynamics in the former Soviet bloc*, (RoutledgeCurzon, Abingdon, 2003).

Perovic, Jeronim, Robert W. Orttung en Andreas Wenger, *Russian energy power and foreign relations: Implications for conflict and cooperation*, (Routledge, Oxon, 2009).

Perthes, Volker, *Syria under Bashar al-Assad: Modernisation and the limits of change*, (Routledge, Oxford, 2004).

Platt, Kevin M.F., editors Sanna Turoma en Maxim Waldstein, "Eccentric orbit: Mapping Russian culture in the near abroad", IN: *Empire De/Centered: New spatial histories of Russia and the Soviet Union*, (Ashgate, 2013).

Politkovskaya, Anna, *Putin's Russia*, (Random House, 2012).

Reddaway, Peter en Dmitri Glinski, *The tragedy of Russia's reforms: Market bolshevism against democracy*, (Edowment of the United States Institute of Peace, Washington, 2001).

Rodin, Johnny, editors Uwe Backes, Tytus Jaskulowski en Abel Polese, "Federalism and Democracy in Russia - Putin's federal reforms 2000-2004", IN: *Totalitarismus und Transformation*, (Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen, 2009).

Ross, Cameron, *Russian politics under Putin*, (Manchester University Press, Manchester, 2004).

Rowe, Elana Wilson en Stina Torjesen, *The multilateral dimension in Russian foreign policy*, (Routledge, Oxon, 2009).

Rubinstein, Alvin Z., *Moscow's Third World strategy*, (Princeton University Press, 1988).

Rutland, Peter, "Can Russia escape the oil curse?", IN: *Russia's political economy: Trends and implications*, (NBR, Washington, 2008).

Rutland, Peter, editors Stephen K. Wegren en Dale R. Herspring, "The Oligarchs and economic development", IN: *After Putin's Russia: Past imperfect, future uncertain*, (Rowman & Littlefield Pub., Plymouth, 2010).

Sakwa, Richard, *Putin and the Oligarch: The Kodorkovsky-Yukos affair*, (I. B. Tauris, Londen, 2014).

Sakwa, Richard, *Russian politics and society*, (Routledge, Oxon, 2008).

Sakwa, Richard, editors Jackie Gower en Graham Timmins, "Vladimir Putin and Russian foreign policy towards the West: Towards a new realism", IN: *Russia and Europe in the twenty-first century: An uneasy partnership*, (Anthem Press, Londen, 2009).

Sasley, Brent E., editor Barry Rubin, "Politics of governing in the Middle East: Syria", IN: *The Middle East: A guide to politics, economics, society, and culture*, (Routledge, Oxon, 2015).

Scheller, Bente, *The wisdom of Syria's waiting game: Foreign policy under the Assads*, (C. Hurst & Co., Londen, 2013).

Schofield, Norman en Maria Gallego, *Leadership or Chaos: The heart and soul of politics*, (Springer, Berlijn, 2011).

- Seale, Patrick, *Asad of Syria: The struggle for the Middle East*, (University of California Press, 1988).
- Seale, Patrick, *The struggle for Syria: A study of post-war Arab politics*, (I.B. Tauris en Co Ltd., 1986).
- Sergi, Bruno S., *Misinterpreting Modern Russia: Western views of Putin and his Presidency*, (The Continuum, New York, 2009).
- Shevtsova, Lilia, *Russia – Lost in transition: The Yeltsin and Putin legacies*, (Carnegie Endowment for International Peace, 2007).
- Shevtsova, Lilia, editors Mark R. Beissinger en Crawford Young, "Russia: Unconsolidated democracy, creeping authoritarianism, or unresolved stagnation?", IN: *Beyond state crisis?: Postcolonial Africa and Post-Soviet Eurasia in comparative perspective*, (Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington, 2002).
- Shoemaker, M. Wesley, *Russia and the Commonwealth of independent states*, (Rowman&Littlefield, Lanham, 2014).
- Slider, Darrell, editor Stephen K. Wegren, "Putin's vertical challenge: Center-Periphery relations", IN: *Russia's policy challenges: Security, stability, and development*, (M. E. Sharpe, New York, 2003).
- Soubra, Hani, *Letters to Dalia: Reflections on Lebanon and the Middle East*, (Easton Studio Press, Westport, 2010).
- Staalesen, Atle, editors Pal Kolsto en Helge Blakkisrud, "Orthodoxy and Islam in Post-Soviet Russia: Opposing confessional cultures or unifying force?", IN: *Nation-building and common values in Russia*, (Rowman and Littlefield, 2004).
- Stoner-Weiss, Kathryn, editors Timothy J. Colton en Stephen Holmes, "Resistance to the Central State on the Periphery", IN: *The state after communism: Governance in the new Russia*, (Rowman&Littlefield, Lanham, 2006).
- Trenin, Dmitri V., *Getting Russia right*, (Carnegie Endowment for International Peace, Washington, 2007).
- Vasileva, Alexandra, editor Uwe Becker, "Continuity and change in Russian capitalism", IN: *The brics and emerging economies in comparative perspective: political economy, liberalisation and institutional change*, (Routledge, Oxon, 2014).
- Venn, Fiona, *The Oil crisis*, (Addison-Wesley Longman Ltd., 2002).
- Viter, Olena, Rostyslav Pavlenko en Mykhaylo Honchar, *Ukraine: Post-revolution energy policy and relations with Russia*, (Global Market Briefings, Londen, 2006).
- Ware, Robert Bruce, editor Richard Sakwa, "A multitude of evils: Mythology and political failure in Chechnya", IN: *Chechnya: From past to future*, (Anthem Press, Londen, 2005).
- Wegren, Stephen K. en Dale R. Herspring, *After Putin's Russia: Past imperfect, future uncertain*, (Rowman & Littlefield Pub., Plymouth, 2010).

Weulersse, Jacques, *Paysans de Syrie et du Proche Orient*, (Parijs, 1946).

Whitman, Richard G. en Stefan Wolff, "The limits of EU conflict management in the case of Abkhazia and South Ossetia", IN: *The European Union as a global conflict manager*, (Routledge, Oxon, 2012).

Wieland, Carsten, *Syria – A decade of lost chances: Repression and revolution from Damascus spring to Arab spring*, (Cune Press, 2012).

Williams, Phil, *Russian organised crime: A new threat?*, (Frank Cass & Co., Portland, 1997).

Zabih, Sepehr, *The communist movement in Iran*, (University of California Press, 1966).

Zubok, Vladislav, editors Richard H. Immerman en Petra Goedde, "Cold War strategies/power and culture - East: Sources of Soviet conduct reconsidered", IN: *The Oxford handbook of the Cold War*, (Oxford University Press, Oxford, 2013).

Wetenschappelijke Tijdschriften

Allison, Roy, "Russia and Syria: explaining alignment with a regime in crisis.", IN: *International Affairs*, 89: 4, (2013).

Bakdash, Khalid, "For the succesful struggle for peace, national independence, and democracy we must resolutely turn toward the workers and peasant", IN: *The Middle East Journal*, Vol.7., No.2., (Lente, 1953).

Bourtman, Ilya, "Putin and Russia's Middle Eastern policy", IN: *Middle East review of international affairs*, (5 juni 2006).

Duncan, Peter J.S., "Contemporary Russian identity between East and West", IN: *The Historical Journal*, Vol.48., Issue 01, (maart 2005).

Dumont, Paul, "L'Axe Moscou-Ankara – Les relations turco-sovietiques de 1919 a 1922", IN: *Cahiers du Monde Russe et Sovietique*, XVIII, 3, (1977).

Errington-Barnes, Luke, "Russia and Syria: It's all business", IN: *Transnational Crisis Project*, (1 december 2011)

Fabian, Larry L., "The Middle East: War dangers and receding peace prospects," IN: *Foreign Affairs: America and the World 1983*, speciale editie *Journal of Foreign Affairs*, (1983).

Freedman, Robert O., "Soviet policy toward the Middle East.", IN: *Proceedings of the Academy of Political Science*, Vol. 36., No. 4., *Soviet foreign policy*, (1987).

Garthoff, Raymond L., "Negotiating with the Russians: Some Lessons from SALT", IN: *International Security*, Vol. 1., No. 4., (Lente 1977).

Gelman, Zakhar, "Sharon Treated to Kosher Dinner," IN: *Rossiiskaya gazeta*, (2 oktober 2002), IN: *CDPSP*, (30 oktober 2002).

Golan, Galia, "Gorbachev's difficult time in the Gulf", IN: *Political science quarterly*, Vol. 107., No. 2., (1992).

Goldhaber, Michael D., "Russian roulette", IN: *The American Lawyer*, (Greenberg Traurig, augustus 2004).

Heller, Sydney en Derek Groom, "A struggle against oppression: An analysis of Jewish emigration from the Soviet Union during the 1970s and 1980s", IN: *The UC Undergraduate Journal of Slavic and East/Central European Studies*, Vol. 5., (UCLA International Institute, Los Angeles, 2012-2013).

Katz, Mark N., "Putin's foreign policy toward Syria", IN: *Middle East Review of International Affairs*, (maart 2005).

Katz, Mark N., "Moscow and the Middle East: repeat performance?", IN: *Russia in global affairs*, no. 3, (juli-september 2012).

Katz, Mark N., "Primakov Redux? Putin's pursuit of "multipolarism" in Asia", IN: *Demokratizatsiya*, 14, 1, (winter 2006).

Mikheyev, Dmitry, "Russia reconsidered: Another look at the revolution from below", IN: *Demokratizatsiya*, No. 1., (Winter 1997).

Raphaeli, Nimrod, "Syria's fragile economy", IN: *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 11., No. 2., (Juni 2007).

Suponina, Yelena, "An Old Friend Gets Belligerent", IN: *Vremya MN*, (2 februari 2000), IN: *CDPSP*, (1 maart 2000).

White, Stephen en Ian McAllister, "The Putin phenomenon", IN: *Journal of communist studies and transition politics*, 24:4, (Routledge en Taylor&Francis, 2008).

Yemelyanenko, Vladimir, "The Crossroads of Russian Federalism", IN: *Perspective*, Vol. 6., No. 3., (Boston University Institute for the study of conflict, ideology, and policy, januari-februari 1996).

Zisser, Eyal, "Does Bashar al-Assad rule Syria?", IN: *The Middle East Quarterly*, Vol. 10., No. 1., (winter 2003).

Zlobin, Andrei, "Veto Stays in Pocket--Moscow Saves Damascus from Economic Sanctions", IN: *Vremya novostei*, (1 november 2005), IN: *CDPSP*, (23-30 november 2005).

Kranten/Tijdschriften/Brondocumenten

Al-Ahram, (Cairo, 15 juli 2000).

Al-Sha'ab, Beirut, (9 mei 1943).

BBC news, (21 november 2004).

Benhorin, Yitzhak, "Doug Feith: Israel didn't push for Iraq War", IN: *Ynetnews.com*, (13 mei 2008).

Blagov, Sergei, "Russia eyes stronger clout in Caspian region", IN: *Eurasianet*, (15 juli 2005).

Cohen, Ariel, "The 'Primakov-doctrine': Russia's zero-sum game with the United States", IN: *The Heritage Foundation*, No. 167, (15 december 1997).

Collins, Cathryn, *Vlast*, (Documentaire, 2010).

Coyer, Paul, "Putin's perfect storm", IN: *Forbes.com*, (23 oktober 2014).

Dunayev, Vladimir, "Hafez Assad Comes to Moscow with 'Cold Cash'", IN: *Izvestia*, (7 juli 1999).
The Eisenhower doctrine, (1957).

Hassan, Najwa Kassab, "Computerizing the civil records system in Syria", IN: *Innovations in governance in the Middle East, North Africa, and the Western Balkans: making governments work better in the Mediterranean region*, (VN, 2007).

Hyland, William G., "What's the Soviets' role in the Mideast?", IN: *The Washington Post*, (3 oktober 1982).

International Monetary Fund, *Iraq: 2005 Article IV Consultation: Staff Report; Staff Supplement; Public.*, (IMF, 2005).

<http://www.khodorkovsky.com/vision-for-russia/>.

Kommersant Daily, (29 oktober 2003).

Korchagina, Valeria, "Putin urges Iraq to welcome business.", IN: *Moscow Times*, No. 3065, (8 december 2004,).

Laithy, Heba El en Khalid Abu-Ismaïl, *Poverty in Syria: 1996-2004*, (VN, juni 2005).

Lipman, Masha, "A vote that Putin fears", IN: *The Washington Post*, (1 december 2007).

PBS, tv interview, (29 maart 2006).

Putin, Vladimir, "The ethnicity issue", IN: *Nezavisimaia Gazeta*, (23 januari 2012).

Pravda, (17 maart 1959).

<http://www.russialist.org/russia/polls>.

The Soviet Weekly, (3 oktober 1990).

der Spiegel, nr 12, (14 maart 2015).

Tsvetkova, Maria, "Ex-KGB chief leads South Ossetia presidential race", IN: *Reuters.com*, (26 maart 2012).

Weisman, Steven R., *New York Times*, (7 december 2003).

Woodruff, David M., "Khodorkovsky's gamble from business to politics in the YUKOS conflict", IN: *PONARS policy memo 308*, (november 2003).

The World Bank, *Russian Federation: Toward medium-term viability*, (A world bank country study, Washington D.C., 1996).

Yedi'ot Aharonot, (Tel Aviv, 23 juni 2000).